

52497

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

SOMA İLÇESİNDE NÜFUS VE YERLEŞME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Ersin GÜNGÖRDÜ

Hazırlayan

Ufuk KARAKUŞ

Ankara - 1996

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ÖZET

Araştırma alanını oluşturan Soma ilçesi; Ege Bölgesi'nin Asıl Ege Bölümü içerisinde yer almaktadır. İdari bakımdan Manisa iline bağlı bulunan ilçe, Ege Bölgesi'nin doğu-batı doğrultulu deprasyonlarından olan Bakırçay vadisi içerisinde kurulmuştur. Soma güneyde Soma dağları ile kuzeyde ise platoluk alan ile çevrilidir. İlçe idari bakımdan güneyde Alaşehir ilçesi, doğuda Kırkağaç, kuzeyde Balıkesir iline bağlı Savaştepe ve İvrindi ilçeleri, batıda ise İzmir iline bağlı Kınık ve Bergama ilçeleri ile sınırlanmıştır. Soma ilçesinde idari bakımdan 3 kasaba ve 55 köy yerleşmesi olmak üzere toplam 58 yerleşim yeri bulunmaktadır. 1990 yılı itibariyle 76641 kişi olan toplam nüfusun 49977'si şehir 26664'ü de kır nüfusundan oluşmaktadır.

Araştırma sahasında Bakırçay ovasının daralması, platoluk ve dağlık alanların çok yer kaplaması ziraat alanlarını daraltmıştır. Özellikle platoluk alan üzerinde kurulan yerleşmeler, toprakların verimsiz olması ve zamanla nüfusun artması sebebiyle dışarı göç vermektedir.

Soma şehri, yakınında bulunan linyit ocakları ve 1957 yılında işletmeye açılan termik santrak sayesinde çevresinden devamlı göç alarak gelimesini sürdürmektedir. Özellikle 1950 'li yıllardan sonra göç kendisini daha çok hissettirmiş; nüfus Soma şehri yakınında toplanırken, kırsal alandaki nüfus da boşalmaya başlamıştır.

Gelişmesini linyit kömürüne ve buna bağlı olarak gelişen sanayiye borçlu olan Soma şehri, çevresinin ekonomik ve sosyal bakımdan, merkezi durumuna gelmiştir.

ABSTRACT

Soma subprefecture, consisting the research area, is located in the hinterland part of the Aegean region. The subprefecture which is included in Manisa province in the administrative aspect, is established within Bakırçay Valley which is one of the depressions in the east-west direction. Soma is surrounded with Soma mountains in the South and with plateau area in the North. In the administrative aspect, the subprefecture is surrounded with Alaşehir subprefecture in the South, Kırkağaç in the East, Savaştepe and İvrindi subprefectures of Balıkesir province in the North, Kınık and Bergama subprefectures of İzmir province in the west. Soma subprefecture consists of 58 administrative settlement units, 3 of which are towns and 55 are villages. The total population of 76641 in the year 1990 is comprised of 49 977 people living in the urban area and 26664 people living in the rural area.

The narrowing of Bakırçay plain and the large areas covered with plateaus and mountains areas in the research area have narrowed the agricultural land. Due to the settlements, especially in the plateau area; the barrenness of the soil and the population increase in time, have led to external migration.

Soma continues to develop through migrations due to the lignite pits in the neighborhood and the thermal power plant established in the year 1957. Especially after the 1950s, the effects of migration began to increase, the population began to dense around the city of Soma yet the rural population began to decrease.

The city of Soma owing its development to lignite and developing industry in relation with this, has become center in the economic and social aspect for the periphery.

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
KISALTMALAR CETVELİ.....	v
TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ.....	vi
EKLER CETVELİ.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1
I. NÜFUS.....	11
1.) Soma İlçesinin Nüfusu.....	12
2.) Nüfus Yoğunluğu.....	16
2-a.) 1935 Yılında Nüfus Yoğunluğu.....	18
2.b.) 1965 Yılında Nüfus Yoğunluğu.....	21
2.c.) 1990 Yılında Nüfus Yoğunluğu.....	25
3.) Nüfus Dağılışı.....	29
4.) Nüfus Artışı ve Azalışı.....	33
5.) Göçler.....	38
5.a.) İç Göçler.....	39
5.b.) Dış Göçler.....	43
6.) Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.....	44
6.a.) Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı.....	44
6.b.) Nüfusun Ekonomik Faaliyet Dallarına Göre Dağılımı.....	52
6.c.) Nüfusun Eğitim Durumu.....	56
7.) Kır ve Kent Nüfusu.....	58
I. YERLEŞME.....	63
1.) Soma İlçesinde Yerleşmenin Tarihi.....	64
2.) Yerleşme Tipleri.....	67
2.a.) Sürekli Yerleşmeler.....	68
a-1.) Şehir Yerleşmesi.....	68
a-2.) Kasabalar.....	71
a-3.) Köyler.....	72
a-4.) Mahalleler.....	75

2-b) Geçiçi Yerleşmeler.....	76
b.1.) Tütün Damları.....	77
3.) Yerdeğıştiren Köyler.....	78
4.) Mesken Tipleri.....	79
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	85
KAYNAKÇA.....	95
FOTOĞRAFLAR.....	105
EKLER	

KISALTMALAR CETVELİ

B.D.İ.E	: Başkanlık Devlet İstatistik Enstitüsü
M.T.A	: Maden Tetkik Arama Enstitüsü
E.L.İ	: Ege Linyitleri İşletmesi
TK.İ	: Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu
D.M.İ.G.M.	: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü
K.H.G.M.	: Köy İşleri Genel Müdürlüğü
Bkz.	: Bakınız

TABLolar VE ŞEKİLLER CETVELİ

Grafik 1: Soma'da Aylık Ortalama Sıcaklık ve Yağış Miktarının Dağılışı.....	3
Grafik 2: Alaşehir'de Aylık Ortalama Sıcaklık ve Yağış Miktarının Dağılışı.....	4
Grafik 3: Türkiye, Manisa ve Soma'nın Sayım Yıllarına Göre Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Dağılımı (1927-1990).....	16
Grafik 4: Sayım Devrelerine Göre Soma İlçesinde Aritmetik Nüfus Yoğunluğu.....	29
Grafik 5: Soma İlçesinin Nüfus Artış Hızı (1935-1990)	35
Grafik 6: Türkiye, Manisa ve Soma'da Yıllık Nüfus Artış Hızları (%).....	38
Grafik 7: Soma Şehri Nüfusunun Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (1990).....	48
Grafik 8: Soma'da Erkek, Kadın ve Toplam Nüfusun Sayım Yıllarına Göre Artış Oranları.....	50
Grafik 9: Soma Kırsal Alanda Erkek, Kadın ve Toplam Nüfusun Sayım Yıllarına Göre Artış Oranları.....	51
Grafik 10: Soma İlçesinde Sayım Yıllarına Göre Nüfusun Cinsiyetlere Göre Dağılımı.....	52
Grafik 11: Soma Şehrinde Nüfusun Sektörlere Dağılımı (%).....	53
Grafik 12: Kırsal Alanda Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (%).....	55
Grafik 13: Sayım Yıllarına Göre Şehir ve Kır Nüfusu Oranları(1935-1990).....	59
Grafik 14: Soma İlçesinde Şehir, Kır ve Toplam Nüfusun Sayım Yıllarına Göre Artış Oranları.....	60
Grafik 17: Soma'da Şehirli Nüfusun Sayım Yıllarına Göre Artış Oranları.....	62
Grafik 18: Soma'da Kırsal Nüfusun Sayım Yıllarına Göre Artış Oranı.....	62
Grafik 15: Soma'da Şehirli Nüfusun Sayım Yıllarına Göre Artış Oranları(%).....	91
Grafik 16: Soma'da Kırsal Nüfusun Sayım Yıllarına Göre Artış Oranları(%).....	91
Tablo 1: Aritmetik Nüfus Yoğunluk Gruplarına Göre Yerleşim Yerlerinin Sayısı(1935).....	19
Tablo 2: Aritmetik Nüfus Yoğunluk Gruplarına Göre Köylerin Sayıları (1965).....	21
Tablo 3:Nüfus ve Aritmetik Nüfus Yoğunlukları Azalan Yerleşim Yerleri(1960-1965).....	23

Tablo 4: Seçilmiş Yerleşim Yerlerinin 1935 ve 1965 Aritmetik Nüfus Yoğunlukları.....	24
Tablo 5: Nüfus Yoğunluk Gruplarına Göre Köylerin Sayıları (1990).....	25
Tablo 6: 1965-1990 Dönemleri Arası Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Azalan Köyler....	27
Tablo 7: 1965-1990 Dönemi Arası A.N.Y Artan Bazı Yerleşim Yerleri.....	27
Tablo 8: Nüfus Gruplarına Göre Köylerin Dağılışı (1935-1965-1990).....	32
Tablo 9: Sayım Yıllarına Göre Soma İlçesinin Nüfus Artışı (1927-1990).....	34
Tablo 10: Soma'dan Dışarıya Olan Göçler.....	41
Tablo 11: Soma'da Mahallelere Göre Yerli ve Yabancı Nüfus (%).....	42
Tablo 12: Soma Şehrinin Nüfusunun Yaş Grupları (1990).....	45
Tablo 13: Soma Şehri Nüfusunun Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (1990).....	46
Tablo 14: Soma İlçesinde Sayım Yıllarına Göre Nüfusun Cinsiyetlere Göre Dağılımı.....	51
Tablo 15: Soma'da İktisadi Faliyetlere Göre Aktif Nüfus Dağılışı 1990(Kentsel).....	54
Tablo 16: Soma'da İktisadi Faliyetlere Göre Aktif Nüfus Dağılışı 1990(Kırsal).....	55
Tablo 17: Soma İlçesinde Okur-Yazar Durumu (1990).....	57
Tablo 18: Sayım Dönemlerine Göre Şehir ve Kır Nüfusu (1935-1990).....	58
Tablo 19: Soma İlçesinde Şehir ve Kır Nüfusunun Yıllık Artış Hızları (1935-1990) %.....	59
Tablo20: Morfoğrafik Birimlere Göre Köylerin Dağılışı.....	73
Tablo 21. Soma'ya Bağlı Köylerin 1935-1965-1990 Yıllarına Göre Nüfus ve Aritmetik Nüfus Yoğunlukları.....	90-91

EKLER CETVELİ

- 1- Lokasyon Haritası
- 2- Soma İlçesi ve Çevresinin Fiziki Haritası
- 3- Soma İlçesi ve Çevresinin Jeoloji Haritası
- 4- Soma İlçesinin Toprak Haritası
- 5- Soma İlçesinin Araziden Yararlanma Haritası
- 6- Soma İlçesi ve Çevresinin Morfoğrafya Haritası
- 7- Soma İlçesinin Yükselti Basamaklarına Göre Yerleşmelerin Dağılışı Haritası
- 8- Soma İlçesinde Nüfus Büyüklüklerine Göre Köylerin Dağılışı Haritası (1990)
- 9- Soma İlçesinin Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Haritası (1935)
- 10- Soma İlçesinin Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Haritası (1965)
- 11- Soma İlçesinin Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Haritası (1990)
- 12- Soma İlçesinin Nüfus Dağılışı Haritası (1935)
- 13- Soma İlçesinin Nüfus Dağılışı Haritası (1965)
- 14- Soma İlçesinin Nüfus Dağılışı Haritası (1990)
- 15- Soma Şehri İmar Planı Soma

ÖNSÖZ

“Soma İlçesinde Nüfus Ve Yerleşme” adlı bu çalışma, yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Sahayı tez konusu olarak seçmemizin sebebi, bu yöre ile ilgili bir çalışmanın olmaması ve sahada nüfus, yerleşme özelliklerinin çeşitlilik göstermesidir. Çalışmada nüfus ve yerleşme özellikleri coğrafyanın prensiblerine göre incelenmiştir.

Tez çalışması yapılırken öncelikle kaynak taramasıyla çalışmaya başlanmış; daha sonra sahadaki yerleşme ve nüfus özelliklerinin tespit etmek için 1994-1995 yaz aylarında arazi çalışması yapılmıştır. Çalışmada coğrafi ortam şartları ile nüfus ve yerleşme arasındaki karşılıklı etkileşim ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünde saha tanıtılmıştır. İnceleme alanının nüfus özellikleri I. Bölüm de ele alınmıştır. II. Bölümde ise ilçenin yerleşme durumu incelenmiştir.

Bu çalışmaya başlamam ve devamında bana her konuda destek sağlayan tez konusu seçmem ve tez çalışması boyunca değerli görüş ve bilgilerini esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ersin GÜNGÖRDÜ’ye minnet ve şükranlarımı sunarım. Yüksek lisans çalışmam süresince coğrafya konusunda beni aydınlatan, çalışmam boyunca ilgi ve alakalarını esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Cemalettin ŞAHİN’e teşekkürü zevkli bir görev sayıyorum. Ayrıca çalışmalarım sırasında bana destek olan sayın hocalarım Araş. Gör. Servet KARABAĞ’a ve Araş. Gör. Salih ŞAHİN’e sınıf arkadaşım Araş. Gör. Turhan ÇETİN ve Araş. Gör. Yurdal DİKMENLİ’ye teşekkür ederim.

Ufuk KARAKUŞ

1996

GİRİŞ

Tez çalışmam “Soma İlçesinde Nüfus ve Yerleşme” konusunu kapsamaktadır. Araştırma saham olan Soma ilçesinin bugünkü idari sınırları içinde, geçmişten günümüze, yerleşim yerlerinin nüfus ve yerleşme özelliklerini coğrafyanın prensipleri dahilinde incelenmiştir.

Çalışma saham olan Soma ilçesi idari yönden Manisa iline bağlıdır. İlçe, Ege Bölgesi'nin Asıl Ege Bölümü'nde yer alır. Soma İlçesi Ege Bölgesinin'nin tipik doğu-batı doğrultulu deprasyonlarından, en kuzeyde bulunan Bakırçay Havzası içerisinde bulunmaktadır. Araştırma alanı 27°-28 ° doğu boylamı ve 39 ° -40° kuzey enlemleri arasındadır. İlçenin doğusunda Kırkağaç, batısında İzmir iline bağlı Kınık ve Bergama ilçeleri, kuzeyinde Balıkesir iline bağlı Savaştepe ve İvrindi ilçeleri, güneyinde ise Akhisar ilçesi bulunmaktadır. (Harita 1)

Soma, Kırkağaç-Kınık-Savaştepe karayolları kavşak noktası ile İzmir-Bandırma demiryolu üzerindedir. Sarıkaya Dağı kuzey eteklerinin meydana getirdiği hafif meyilli araziden, Bakırçay çevresindeki düzlüğe uzanmaktadır.

İdari sınırlarını belirttiğimiz Soma İlçesi, 175 m. rakıma sahiptir. İlçe'nin yüzölçümü B.D.İ.E'nin yayınlarına göre 826 km² 'dir. Köy envanter raporlarında ise 825,75 km² 'dir. Hesaplamalarda kolaylık olması bakımından ilçe yüzölçümü 826 km² alınmıştır.

Soma İlçesinin idari sınırları ile coğrafi sınırları hemen hemen birbirine uygunluk göstermektedir. İlçenin güneyinde çok dik tepeler ve yüksek dağlar göze çarpar. İlçe sınırları içerisindeki en yüksek zirveler de burada bulunmaktadır. (Çamlıca Tepesi 1230m - Dede Tepe 1220 m - Soma Sivrisi 1109m). İlçenin doğusunda yüksek dağlar olmamakla beraber, dağların zamanla aşınmaya uğramış kısımlarında köylerin kurulmasına elverişli düzlüklere ve sırtlara rastlanır. Doğudan kuzeye ve kuzeydoğuya gidildikçe dağların nispeten sıklaşıp yükseldikleri görülür. İlçenin batısında Bakırçay'ı besleyen çeşitli akarsu kollarının araziye parçaladığı böylece vadilerle yer yer düzlüklerin meydana geldiği ve yüksekliklerin de oldukça alçaldığı farkedilir.

İlçeyi biri, Gelenbe ilçesi yönünden gelen ve önce doğu, sonra kuzey ve daha sonra kuzey batıya doğru uzanan, diğeri yine doğu'dan başlayıp güney batı yönünden gelişen iki büyük sıradağ çevirir. Esasen doğudan (Gelenbe yönünden) ilçeye doğru uzanan ve iki koldan ilçeyi saran bu söz konusu sıra dağlar, Demirci dağlarının uzantılarından başka birşey değildir.

İlçeyi doğudan batıya doğru kesen ve ilçe sınırları dışında batıya doğru genişleyen Bakırçay vadi tabanı bir ova görünümünde olduğu dikkati çeker. Bakırçay'ın içinden aktığı bu vadi Ege Bölgesinin daha güneyinde bulunan doğu-batı doğrultulu deprasyonlarına benzer. Ama Bakırçay vadisi birtakım eşiklerle birbirinden ayrılmış bölmeler halindedir. Havzanın yukarı kesminde Kırkağaç önlerinde geniş bir ova karakteri gösteren deprasyon Soma neojen eşiği civarında oldukça darlaşır. Soma'yı geçtikten sonra vadi daha da genişlemektedir.

Yani Soma ilçesi doğu, batı ve kuzeyden platoluk sahalarla, güneyden de yüksek dağlarla çevrilidir. Bir ova görünümünde olan Bakırçay vadi tabanı düzlükleri, bu dağlık kütle arasında uzanmaktadır.

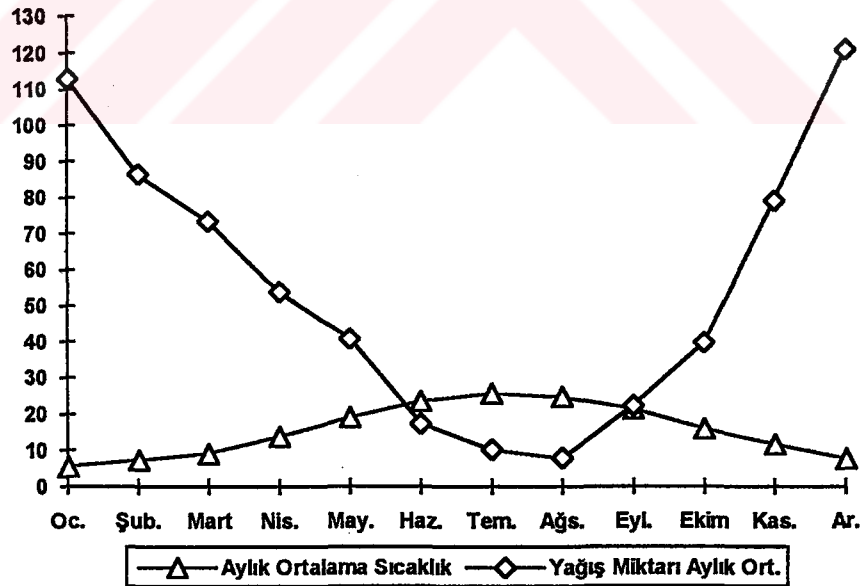
Araştırma yapılırken, insan-doğal ortam ilişkisi gözönünde tutulmuştur. Bu sebeple nüfus ve yerleşmeyi etkileyen diğer faktörlerin de (jeolojik yapı, morfolojik yapı, toprak, arazi kullanımı, iklim özellikleri, bitki örtüsü ile beşeri ve ekonomik faaliyetler) incelenmesi gerektiği inançındayız.

Çalışma alanının, güneyindeki dağlık sahanın temeli genç paleozoik gravaklar ve üst jura kalkerlerinden oluşmuştur. Bu alanın en yüksek yerlerinde triyas yaşında kumtaşı, çamurtaşı ve volkanitlerle, üst triyas yaşlı kristalize ve dolomitik kireçtaşları bulunmaktadır. Yine güneyde tersiyer yaşlı kireçtaşı, marn, kumtaşı ve tüfitler bulunur. İlçenin kuzeyinde daha çok tersiyer yaşlı volkanik ve tortul yapılar bulunmaktadır. Özellikle kuzey batıda andezit, bazalt tuf ve aglomeralara rastlanmaktadır. Kuzeydoğu kısmında ise triyas ve üst triyasa ait yapılar bulunmaktadır. İlçede en yaşlı yapılara ise Sevişler köyü yakınlarında adacıklar şeklinde perm yaşlı kireçtaşları bulunmaktadır. Kuzey ve güneyindeki yapıları adeta ikiye bölen Bakırçay vadisi ile ona kuzeyden karışan Yağcılı çayının çevreleri kuaterner yaşta alüvyon arazilerden oluşmaktadır.

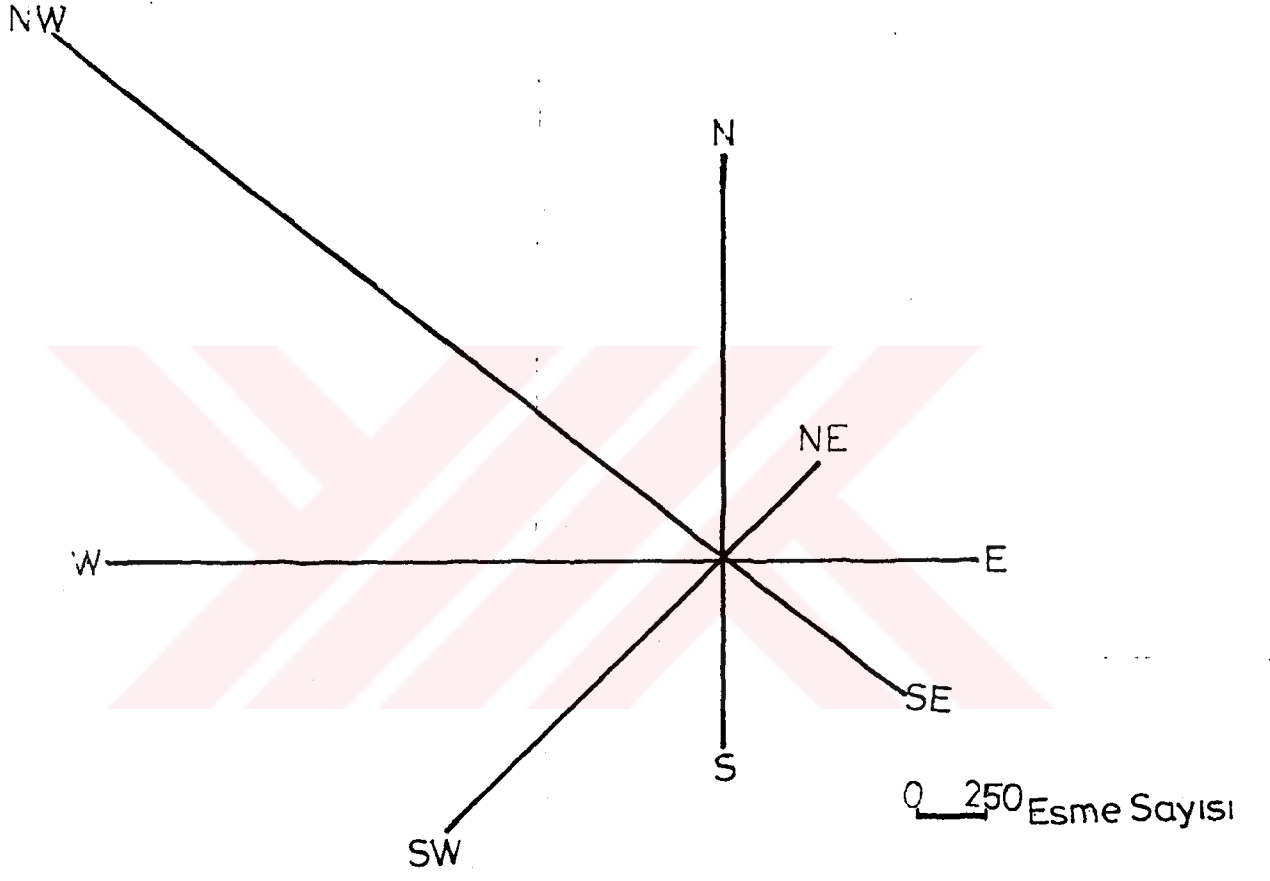
Aliüvyon arazi özellikle Soma ilçesi sınırları içerisinde daralmaktadır. İlçenin gerek doğu kısmındaki Kırkağaç civarı ve gerekse batı kısmındaki Kınık civarında alüvyon arazinin genişlediği gözlenmektedir.

Soma İlçesi'nin 1932-1990 yılları arasındaki ortalama sıcaklığı 16,6 °C dir. Ortalama en düşük sıcaklık Ocak ayında (2,2 °C), ortalama en yüksek sıcaklık ise Temmuz ayında (32,5 °C) ölçülmüştür. (Grafik 1) İlçenin 1932-1990 yılları arasındaki yıllık ortalama yağış miktarı 664,6 mm'dir. En az yağış Temmuz ayında (10,1 mm) düşerken, en fazla yağış Aralık ayında (120,9 mm) düşmüştür.

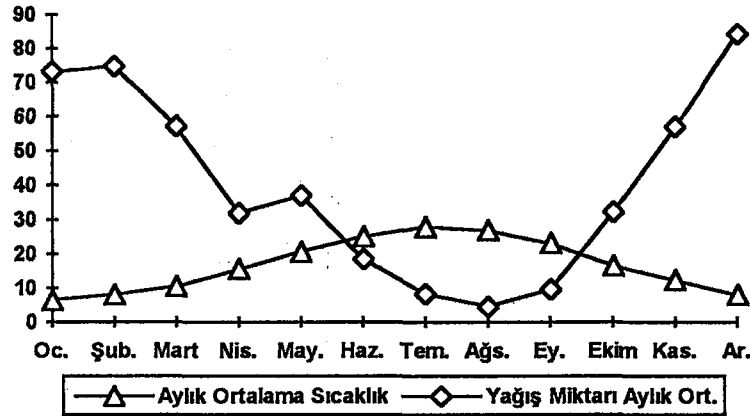
Bu verilere baktığımızda bölge Akdeniz iklimine uygunluk göstermektedir. Fakat Soma'da kış aylarında kar yağışının 9-15 gün, kurak geçen günlerin 30-40 gün devam etmesi, ayrıca bölgenin en sıcak ay (Temmuz) yağış ortalamasının 8,4 mm iken Soma'nın Temmuz ayında yağış ortalamasının "0" mm olması araştırma alanının Akdeniz iklimine tam olarak uymadığını göstermektedir. Bu özellikleriyle Soma daha çok Marmara iklimi ile Akdeniz iklimi arasında geçiş tipini teşkil etmektedir.

Grafik 1: Soma'da aylık ortalama sıcaklık ve yağış miktarının dağılışı

Soma'nın yıllık rüzgar gülü

Grafik 2: Alaşehir’de aylık ortalama sıcaklık ve yağış miktarının dağılışı

Araştırma sahasında çam ormanları geniş yer kaplamaktadır. Ormanlar ortalama 200 m’den sonra başlamaktadır. Ormanların tahrip edildiği alanlarda da meşelerden oluşan fundalıklar bulunmaktadır. Ayrıca ovadın dağlık kısımlara doğru uzanan meyilli arazide zeytin ağaçları yer alır.

Araştırma yapılırken toprak özelliklerinin, nüfus ve yerleşmeyi etkileyen önemli faktörlerden birisi olduğu müşahade edilmiştir. Soma ilçesi, iklim ve bitki örtüsü bakımından insanların yaşamasına uygun şartlar taşımasına rağmen, tarım yapılabilecek verimli arazi azdır. İlçenin en verimli ve en çok tarım yapılan arazisi Bakırçay havzasında bulunan alüvyon topraklardır. Bu arazi üzerinde bol miktarda tütün tarımı, az miktarda ise pamuk ve sebze tarımı yapıldığı görülmektedir. Bu sebeple ova kenarındaki yerleşmelerin nüfus bakımından kalabalık olduğu görülür. İlçenin diğer alanlarında redzina ve kahverengi orman toprakları üzerinde tütün, arpa ve buğday tarımı yapılmaktadır. Tarım yapılabilecek arazi bakımından çevresine göre şanssız olan Soma’nın köyleri de nüfus arttıkça dışarıya göç vermiştir.

Soma şehri, güneyindeki dağlık kütlenin meydana getirdiği ve Bakırçay’a doğru uzanan eğimli arazi üzerinde kurulmuştur. Soma ilçesine bağlı 58 köy yerleşmesinin, 10 tanesi Bakırçay vadisi etrafında, diğerlerinin ise platoluk sahalar üzerindeki elverişli yerlerde kurulduğu görülmektedir.

Bakırçay havzasında M.Ö. 2000 yıllarında yerleşmelerin olduğu, Soma'nın tarihinin de M.Ö. 185'lere dayandığı bilinmektedir. Ancak Soma Cumhuriyet devrine gelinceye dek fazla gelişmemiştir. Bunun sebebide içinde bulunduğu Bakırçay havzasında diğer yerleşim yerlerine göre, tarım yapılabilecek toprakların az olmasından kaynaklanmaktadır. Soma'nın gelişmeye başladığı dönem ise 1910 yılında kömür ocaklarının açılması, bunu takip eden yıllarda yeni ocakların faaliyete geçirilmesi ve 1957 yılında termik santralin kurulmasından sonraya rastlamaktadır.

Çalışmanın I. bölümünü teşkil eden nüfus konusunu incelerken, başlangıç olarak Türkiye Cumhuriyeti döneminde 1927 yılından başlamak üzere, düzenli olarak her beş yılda bir yapılan nüfus sayımlarından başladık (1990'dan sonra her on yılda bir yapılması kararlaştırılmıştır). Hatta köy bazında verilerin olmamasından dolayı 1935 yılını başlangıç olarak kabul ettik. Grafiklerde 1935-1990 yılları arasındaki verileri kullandık. Bu verileri Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü'nden (B.D.İ.E.) temin ettik.

Çalışmanın II. bölümünü oluşturan yerleşme kısmında yararlandığımız veriler Köy Envanter raporlarından, daha önce yapılan çalışmalardan ve arazi çalışmalarımız sırasında topladığımız bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Nüfus ve yerleşme konusunda Cumhuriyetten sonraki değişiklikler ve gelişmeler çeşitli yönleri ile ele alınmıştır. Ayrıca sahada bu iki konuyu büyük ölçüde etkisi altına alan ekonomik coğrafyadan da, metin içerisinde bahsettik. Yalnız ekonomik coğrafya verilerini köy bazında sağlıklı bir şekilde elde edemediğimizden bu veriler daha çok ilçe bazında ele alınmıştır.

“Soma İlçesinde “Nüfus ve Yerleşme” konusunu çalışmaya değer bulmamızın ve bu konuyu seçmemizin değişik sebepleri vardır. Herşeyden önce sahayı tanımak, insanların hayat tarzını incelemek, sorunlarına çözüm aramak, nüfus ve yerleşmedeki değişimleri incelemek ve nedenleriyle ortaya koymaktır. Bu sahayı çalışmamızın en önemli sebeplerinden birisi maden ve sanayi kuruluşlarının nüfus ve yerleşmeye etkilerini ortaya koyarak, bu tür kuruluşların yerleşim bölgeleri için önemini açıklamak ihtiyacıdır.

M.Ö. 2000 yıllarına kadar uzanan yerleşmelerin tarihi çeşitli yönleriyle incelenmiş durumdadır. Fakat Soma'nın coğrafî yönden incelenmemiş olması da bizi bu konuda çalışmaya sevkeden diğer bir faktördür.

Soma, tarihi dönemlerde bir çok uygarlığa sahne olmuştur. 1336 yılında Osmanlı hakimiyetine giren ilçe merkezi, önce sancak merkezi, 1600 yılında da kaza olmuştur. 1927 yılında adı Manisa olarak değiştirilen Saruhan vilayetine bağlanan Soma, bu tarihten sonra Manisa'ya bağlı bir ilçe olmuştur.

İlçenin 1927 yılından başlayarak nüfus yapısını incelersek devamlı bir artış içerisinde olduğunu görürüz. Nüfus artışında ilgi çekici bir durum söz konusudur. Şehirli nüfus 1927 yılından bu güne Türkiye nüfus artışının üzerinde seyrederken, kır nüfusu bu artışın gerisinde kalmıştır. Hatta, 1955 ve 1975 yılları nüfus sayımında artış değil, gerileme olduğu tesbit edilmiştir. Böyle bir nüfus artışının görülmesinin bir çok sebebi olmakla beraber en önemli sebebini, bölgede meydana gelen iç ve dış göçler oluşturmaktadır. Hatta bu göçlerin halen kırdan-kente doğru devam ettiğini gözlemlemiş bulunuyoruz. Bu göç olgusu yüzünden Bubeyler köyü nüfusunun çok azalmasından dolayı köy statüsünden çıkarılmıştır. Şehir ve kır nüfusunun bu artış ve azalış nedenlerini, ilgili bölümlerde sebepleri ile birlikte daha geniş bir şekilde açıklanacaktır.

Araştırma alanı, yerleşme özellikleri bakımından da çeşitlilik göstermektedir. İnsanların yerleşik hayata geçtiği günden itibaren, o yerde nüfustan bahsetmek mümkündür. Anadolu tarih öncesi çağlardan bu yana çeşitli uygarlıklara sahne olmuştur. Özellikle Soma'nın içinde bulunduğu yöre, yerleşim bakımından çok eski tarihlere dayanmaktadır. Yerleşmeler; insanların geçim faaliyetleri, ekonomik düzeyleri, sosyal yapıları, yaşam tarzları gibi beşeri faaliyetleri ile doğal ortam şartlarının etkisi altındadır. Bu faktörler de inceleme alanımızda görülmektedir. Bir çok uygarlıkların etkisi altında kalan Soma'da da yerleşmelerin çeşitlilik göstermesine sebep olmuştur. Soma, kuruluş yeri olarak ulaşım bakımından önemli bir yerdedir. Bakırçay vadisinin, ulaşım bakımından gösterdiği ehemmiyet, tarihin eski devirlerinden beri mevcuttu. W. Ramsey'in belirttiğine göre Roma devri yolu Bergama'dan doğuya

doğru bugünkü güzergahı takip etmekte, ayrıca bugünkü İzmir-Bandırma demir yolu güzergahından Marmara Bölgesine doğru uzanmaktadır. Cumhuriyet döneminde ulaşım imkânlarının artmasıyla, Soma'nın önemi daha da artarak, ulaşım bakımından kavşak noktası durumuna gelmiştir. Ekonomik gelişmenin sağlanması ile ulaşım imkanlarının artması, su elektrik şebekesinin gelişmesi sağlık ve kültür hayatındaki gelişmeler ve değişmeler, sosyal hizmetlerin gelişmesi köy yerleşmelerinde de büyük değişikliklerin olmasını sağlamıştır. Bu değişmeler çalışmada ortaya konulmuştur. Bu çalışma, coğrafyanın dağılışı, karşılaştırma ve nedensellik ilkesine göre yapılmıştır.

Çalışmaya ilk olarak Soma ile ilgili daha önceki çalışmalar araştırılarak başlanmıştır. Bu çalışmalar daha çok bölgenin tarihî ve yörede kömür havzasının bulunmasından dolayı jeolojik yapı ile ilgilidir. Coğrafya açısından Soma ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Soma'nın içinde bulunduğu yöre hakkında yapılan çalışmalardan konumuzla ilgili bilgileri topladık. Ayrıca bu kaynaklardan izlenen yöntem hakkında yararlanılmıştır. Araştırma sahasında ve yakın çevresinde yapılan araştırmaları kronolojik olarak şu şekilde sıralayabiliriz.

Orhan C.R. (1939)	: Manisa Coğrafyası,	-Manisa
Ulucay C. (1939)	: Manisa Tarihi	- Manisa
Kleinsorge H. (1941)	: Manisa Vilayeti Soma Linyit Zuhuru ve Civarının
Jeolojisi, M.T.A. yayını	- Ankara
Gökçen I. (1950)	: Tarihte Saruhan Köyleri	- Manisa
Turgutlu M. (1952)	: Soma	- Bergama
Yalcınlar İ. (1953-1954)	: Manisa Bölgesinin Omurgalı Neojen Faunası Yataklar
ve Aşağı Gediz Vadisi'nin Menşeyi Hakkında, İ.Ü.
Coğ. Ens.Dergisi, No: 516, s. 197-204, İstanbul	
Yalcınlar İ.(1956)	: Manisa Mezozoik Arazisinde Sütrüktürel ve
Morfolojik Araştırmalar, İ. Ü. Coğ. Ens. Dergisi,
No: 7, s. 31-53, İstanbul	
Yalcınlar İ.(1957)	: Manisa Tersiyer Serisinde Strüktürel ve Morfolojik
Müşahadeler, Türkiye Coğrafya Dergisi, No: 17,
s. 72-92, İstanbul	

- Yalçınlar İ.(1958) : Gediz ve Bakırçay Vadileri Arasında Antrakalitik
Temel, Coğrafi Araştırmalar, Cilt 2, İ.Ü. Coğ. Ens.
Neşriyatı No: 21, İstanbul
- Tuncel M. (1964) : Bakırçay Havzası Monografyası
İ.Ü. (Basılmamış doktora tezi)- İstanbul
- Brinkman R. (1970) : Soma Dağlarının Jeolojisi
M.T.A. Ens.Der. Sayı:74 -Ankara
- Kutlusoy I. (1971) : Soma
İçdal Neşriyat, Tan Matbaası- İstanbul
- Özen S. (1991) : Yaşam Biçimi ve Aile Yapısında Meydana Gelen
Değişmeler, Soma Örneği
E.Ü. Edebiyat Fak. Yay.No:64 İzmir

Yukarda belirttiğimiz konularda araştırmalar yapılmıştır. Fakat bu araştırmalar konumuzla fazla ilgili değildir. Bunlardan, Tuncel'in doktora tezi olarak İstanbul Üniversitesinde hazırladığı çalışma, Soma'yı ilgilendirmekle birlikte bütünüyle Bakırçay Havzası'nı kapsamaktadır. Konumuzla ilgili olan diğer çalışmaları kaynakça kısmında gösterdik.

Soma ile ilgili çalışmamıza başlarken konunun hangi yollarla ve nasıl araştırılacağı tesbit edilmiştir. Öncelikle kaynak taraması yapılmış ve elde edilen kaynaklardan nasıl yararlanılacağı tespit edilmiştir. Konumuz "Soma İlçesi'nde Nüfus ve Yerleşme" olduğuna göre çalışma alanımızın sınırları da, ilçe sınırı olarak belirlenmiştir. Bu sebeple ilçe sınırı içerisindeki köylerin sınırları belirlenmiştir. Araştırmada kullanılan bütün haritalarda bu sınırlar kullanılmıştır. Köy sınırları ve köy bazındaki bilgiler Köy Envanter Raporlarından alınmıştır.

Çalışma alanının haritalandırılmasına ilk önce Soma'nın Türkiye üzerindeki yerini ve komşularını belirleyen lokasyon haritasının çiziminden başlanmıştır. Daha sonra 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritasından fiziki harita çıkarılmıştır. Bu haritada eş

yükselti eğrileri 50 m’de bir geçirilmiştir. Bu haritanın boyutlarının büyük olmasından dolayı, harita fotokopi ile önce 1/50.000 ölçeğine, daha sonra 1/100.000 ölçeğine küçültülerek fiziki harita elde edilmiştir. İlçe ve köy sınırları Köy Envanter Raporlarından aldığımız 1/25.000 ölçekli haritanın birleştirilmesi sonucu elde edilmiştir. Bu sınırlar aynı ölçekte küçültülüp harita üzerine işlenmiştir. Diğer haritalarda çeşitli özelliklerin daha açıklıkla gösterilmesi için eş yükselti eğrileri 250 m’de bir geçirilmiştir.

Jeoloji haritasının çiziminde M.T.A.’dan alınan 1/100.000 ölçekli paftalar esas alınmıştır. Toprak ve Arazi kullanım haritaları Toprak-Su Genel Müdürlüğü’nden alınan haritalardan çizilmiştir. Fakat arazi çalışmamız sırasında bu haritaların düzeltilmesi gerektiğine kanat getirerek topladığımız bilgiler ışığında bunlar tekrar düzeltilerek hazırlanmıştır. Diğer haritalar ise konusuna göre elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Kuşkusuz bu haritalar hazırlanırken arazi çalışmamız sırasında topladığımız bilgiler bize yol göstermiştir. Bu arazi çalışması sırasında önceden belirlediğimiz köyleri tek tek gezerek, buradaki insanlardan ve yöneticilerden bilgi alınmış ve haritalar üzerinde gerekli düzeltmeler yapılmıştır. İncelediğimiz bu yerlerin mümkün olduğu kadar fotoğrafları çekilerek, görsel hale getirilmiştir.

I. NÜFUS

Nüfus belirli zamanda, belirli bir alanda yaşayan insanların toplam sayısıdır. Bir yerde nüfusun olabilmesi için insanların oraya yerleşmeleri gerekmektedir. Bu yerleşmeleri sağlayacak iklim, toprak, su gibi temel ihtiyaçları karşılayacak unsurların insanların yaşamasına elverişli olması gerekmektedir. Doğal ortam şartları ile insanlar arasında devamlı bir mücadele söz konusudur. Bu mücadelenin sonucu olarak, nüfusun sürekli değişme halinde olduğu gözlenmektedir.

Bu değişimi sağlayan doğal ortam şartlarının yanı sıra, zamanın da, nüfus üzerinde büyük etkisi vardır. Fakat farklı zamanlarda aynı yörede nüfus özellikleri farklılık göstermektedir. Ayrıca tanımda da belirttiğimiz gibi nüfus belirli bir alanda yaşayan insan sayısı olduğuna göre, bu insanların yerleşik düzene geçmeleri gerekmektedir.

İnsanların, yaşadıkları yerdeki insan sayısını öğrenebilmek için tarihin eski çağlarından beri nüfus sayımı yapmaya çalıştıklarını bilmekteyiz. Fakat nüfus hareketleri o kadar büyük bir hızla ve karışık şekilde ilerlemektedir ki bu, günümüzde yapılan düzenli ve itinalı sayımlarda bile bir takım yanlışlıkları beraberinde getirmektedir.

Dünya nüfusunun geçmişteki seyri hakkında bir bilgiye sahip olabilmemiz için elimizde eski dönemlere ait zaman zaman yapılmış nüfus sayımları ve bunlara ait istatistikler bulmak icabeder ki maalesef böyle bir şeyin olmadığını söyleyebiliriz (Tanoğlu 1969: 30). Dünyada gerçek manada nüfus sayımları ancak XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren yapılmaya başlanmıştır. Fakat, bu sayımlar sayılı bir kaç ülkede görülmektedir, (İsveç 1748, Danimarka 1769, İspanya 1787, İngiltere 1801). O halde, dünya nüfusu hakkında daha önceki bilgilerimiz sadece tahminlere dayanmaktadır.

Türkiye’de özellikle Osmalılar döneminde değişik amaçlarla çeşitli sayımlar yapıldığını bilmekteyiz. Ancak bu sayımlar daha çok erkek nüfusu belirlemek ve vergi durumunu ayarlamak için yapılmaktaydı. Bu sayımlara ilişkin belgeler Osmanlıca olmasından dolayı ve bu konu hakkında yeterince çalışma yapılmadığından bunlardan sınırlı şeklide yararlanılmıştır.

Nüfus, ülkelerin kalkınmasında, dünya üzerinde etki alanlarının genişlemesinde, ülkelerin kendi kültür ve medeniyetlerini kolayca yayabilmesinde ve askeri bir güç oluşturmaları bakımından önemli bir faktördür (Atalay 1991: 257). Kuşkusuz nüfus önemini günümüzde de korumaktadır. Fakat bu önem özellikle sanayi devriminin başlamasından bu tarafa büyük değişiklikler göstermiştir. Günümüzde nüfusun sayısal değerinden daha çok niteliklerinin iyileştirilmesi ve artırılması önem kazanmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde nüfusun niteliği ve sayısı, politik ve ekonomik güç kaynağı olarak büyük önem taşımaktadır. Gelişmesini tamamlayamamış ülkelerde niteliksiz fazla nüfus, sosyol-ekonomik dengeleri bozan önemli bir unsurdur.

Bu olumsuzluklara rağmen, gelişmekte olan ülkelerdeki fazla nüfus planlanır ve nitelikleri arttırılırsa gerçek bir güç kaynağı haline gelebilir.

Hızlı nüfus artışının bir çok problemi beraberinde getirdiğini biliyoruz. Özellikle bu artışın ekonomik gelişme hızının üstüne çıktığı ülkelerde, sosyal sorunların yanı sıra, ekonomik açıdan da birçok problem ortaya çıkar. Ülkelerin kalkınabilmesi için milli gelir artışının nüfus artış hızından daha fazla olması gerekmektedir. Bu nedenle bu özelliği taşıyan ülkelerde dikkatli bir şekilde nüfusun kontrol altına alınması gerekmektedir.

1.) Soma İlçesinin Nüfusu

Soma İlçesinin nüfus ve yerleşme konusunu işlerken 1990 yılında Soma’ya bağlı köylerin durumlarını ele alıp, bunların geçmişten günümüze nüfus durumları incelenmiştir.

Soma, Bakırçay Vadisi içerisinde kurulmuştur. Bakırçay oluğu yöresinde yerleşmelerin oluşmasını sağlayan şartların başında Ege Bölgesi’nin doğu-batı

doğrultulu tabii yollarından birine imkan veren Bakırçay oluşunun mevcudiyeti gelmektedir. Bu oluşun ulaşım bakımından önemi sadece Anadolu'nun iç kısımlarını Ege kıyılarına bağlamasından ibaret değildir. Bu önem, Ege bölgesini, Marmara kıyılarına bağlayan yollara imkan veren, tabii kulvarın Soma civarında Bakırçay oluşuna kavuşması ile dahada artar.

Bakırçay deprasyonu ulaşım bakımından gösterdiği bu elverişli durumdan başka zengin bir ziraate sahne olan verimli topraklarının varlığı sayesinde ilk çağlardan beri önemli yerleşmelere sahne olmuştur (Tuncel 1964: 5).

Bu kadar önemli bir konumda bulunan Soma'nın nüfusu hakkındaki en eski bilgilere Osmanlı Devleti'nin son devirlerine ait kaynaklarda rastlanmaktadır. Soma'nın nüfusu bu kaynaklarda değişik şekillerde gösterilmektedir. Raugon'un 1892 yılında yayınladığı Smyrne adlı kitabında (Rougon 1892) şehrin nüfusunu 11.000 olarak gösterilmektedir. V. Cuinet (Cuinet 1904) ise 12 yıl sonra şehrin nüfusunu 6.000 olarak göstermektedir. Yine bu 6.000 kişinin 4.000'inin müslüman 2.000'inin ise Rum olduğunu belirtmektedir. Bu dönemde şehrin nüfusunun büyük kısmının müslüman Türklerden olduğunu görmekteyiz. İç Anadolu şehirlerine nazaran Soma'da Rum nüfusunun fazla olmasının sebebi, Rumların temelde yerleştikleri alanın Ege Bölgesi olmasından kaynaklanmaktadır. Yani şehrin coğrafî konumunun bu duruma etkisinin olduğu gözlenmektedir.

Soma'nın nüfusu Türkiye Cumhuriyeti döneminde yapılmaya başlanan ilk sayımda, (1927 yılında) 20,902 kişidir. 1927 sayımında şehir ve kırsal nüfusu belirtilmediği için Soma şehir merkezinin nüfusu hakkında bilgi sahibi değiliz. 1935 yılında Soma ilçesinin toplam nüfusunun 22.093 kişi olduğu görülür. Bu nüfusun 3820 kişisi şehir merkezinde, 18.273 kişinin de köylerde yaşadığı dikkati çeker. Kırsal nüfusunun bu dönemde şehir nüfusundan hayli fazla olduğu görülmektedir. Burda ilgi çekici bir durum daha söz konusudur. V.Cuinet'in 1904 yılında yayınladığı La Turquie D'Asia adlı eserinde Soma şehir merkezinin nüfusunu 6.000 kişi olarak belirtmiştir. Aradan geçen 31 yıllık periyot dahilinde şehir merkezi nüfusunun azaldığını görmekteyiz. Bu ilginç durumun bir kaç nedeni vardır. Bunlardan biri

Soma'nın 24 Haziran 1920-13 Eylül 1922 tarihleri arasında Yunanlıların işgaline uğramasıdır. Kurtuluş Savaşı sırasında yörenin Yunan işgaline uğraması sonucunda, Yunanlıların gerek işgal ettikleri diğer yerlerde, gerekse inceleme alanımızda, Türklere karşı uyguladıkları soykırım hareketinin bir sonucudur. Nüfus azalmasının birdiğer sebebi ise Kurtuluş Savaşı yıllarında Rumların bölgeyi terk etmesidir.

1940 yılının nüfusuna baktığımız zaman köy nüfusunun 18.400 şehir nüfusunun ise 4864 olduğu görülmektedir. Toplam nüfus ise 23.264 kişidir. 1935 yılına nazaran ilçede belirli bir artış olmuştur. Ancak bu artışın şehir merkezinde çok hızlı olduğu görülür. Bu dönemde kır nüfusu ise sadece 127 kişi artmıştır. Bu artışın nedeni ise Soma'da sonraki yıllarda da artarak devam edecek olan göçün başlamasıdır. 1945 yılında köy nüfusu 19.741 şehir nüfusu ise 6.325'e yükselmiştir. Bu dönemde yıllık artış hızı % 2,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu artış Türkiye artış hızı olan % 1.0'dan oldukça yüksektir. Türkiye genelinde nüfus artış hızının düşmesine rağmen Soma'da bu kadar yüksek çıkmasının temel sebebi II. Dünya Savaşı'ndan kaynaklanmaktadır. Türkiye bu dönemde, savaşa hazır olmak için erkek nüfusunun büyük bir kısmını silah altına almıştır. Silah altına alınan kişileri de Ege ve Marmara bölgelerine yerleştirilmişti. Nitekim, bu dönemde Türkiye'nin nüfus artışının azalmasına nazaran, özellikle batıda bulunan ve askeri birliklerin bulunduğu bölgelerde, nüfus artış hızının yüksek olduğu gözlenmiştir. Ayrıca 1945 yılında şehirli nüfusunda büyük oranda artmasının temel sebebi ise II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinin şehirde daha az hissedilmesi ve dışardan gelen göçler olmuştur.

1945 yılından sonra ilçenin nüfusunun devamlı şekilde arttığı görülmektedir. 1950-1955 dönemlerindeki nüfus artışlarının Türkiye nüfus artışının gerisinde kalmıştır. Bu dönemlerde Türkiye nüfus artış hızları 1950'de % 2,2 1955'de % 2,9 olarak gerçekleşirken aynı dönemde Soma'da artış hızı % 1,3 ve % 1,8 olmuştur. Bu dönemlerde Soma nüfus artışının az çıkmasının sebebi 1948'de Soma'ya bağlı olan Çiftlik, Kalemköy, Yaylaköy, Yukarı Mahalle Elmadere, Taştepe'nin başka ilçelere bağlanması ve 1955 yılında Musahoca, Yağmurlu ve Küçükyaya'nın Kırkağaç ilçesine bağlanmasıdır.

Çalışmamızda günümüzdeki Soma'nın idari yapısını ele aldığımız için haritalandırma işlemleride buna göre ayarlanmıştır. Yalnız nüfus kısmında Soma'dan ayrılan ve diğer ilçelere bağlanan köylerin nüfus değerlerindeki almak zorunda kaldık. Özellikle nüfus artış hızları hesaplanırken, bu nüfus kaybının da göz önünde bulundurulması, çalışmamızda böyle bir zorunluluğu beraberinde getirmektedir.

1955'den sonra, Soma ilçesinin nüfusu hızla artmaya başlamıştır. 1970-1975 dönemlerinde bu artışın azaldığını ve 1975 de Türkiye ortalamasının altına düştüğü görülmektedir. Bu dönemde Soma'nın artış hızı % 0.8 olurken Türkiye'de yıllık nüfus artışı % 2.5 olarak gerçekleşmiştir. Yıllık nüfus artış hızının gerilemesine sebep olan faktör 1965'lerde başlayıp 1970'li yıllarda hızlanan Avrupa'ya olan işçi göçleridir.

Soma'da şehir nüfusu bütün dönemlerde yüksek bir düzeyde artmıştır. Kır nüfusu ise hem şehir nüfus artışının hem de Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır. Hatta 1955 ve 1975 dönemlerinde bu artış eksi değerler göstermektedir. Bu artış ve azalışın temel sebepleri ilgili bölümlerde daha detaylı bir şekilde açıklanacaktır. ... (Tablo 9)

Soma'da kır nüfusu 1975 yılına kadar şehir nüfusundan fazla çıkmaktadır. Bu tarihten sonra şehirli nüfus kır nüfusunun önüne geçmiştir. 1990 yılında Soma'nın şehir nüfusu 49.977 kır nüfusu, 26.664 toplam 76.641 olmuştur.

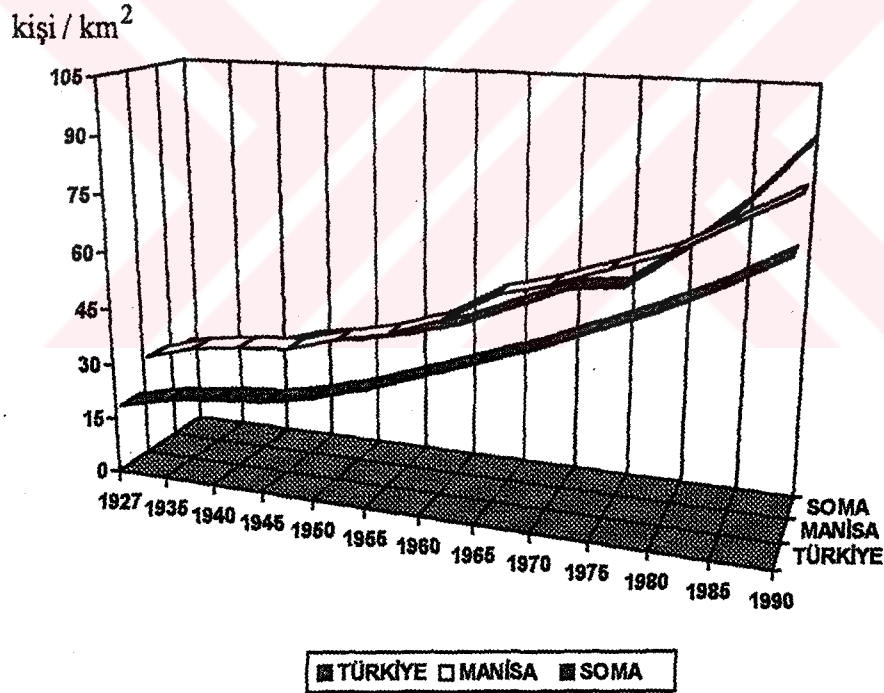
Soma ilçesinin ve Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızları birbirine uygunluk göstermemektedir. Soma'nın bu artış oranına uygunluk göstermemesinin temel sebebi dışardan bölgeye olan ve bölgeden dışarıya verilen göçlerle açıklanabilir.

Soma'nın nüfusunu 1935-1990 yılları arasında incelediğimizde, nüfus yoğunluğu, dağılışı, sosyal ve ekonomik özellikleri bakımından oldukça farklı olduğunu görürüz. Bu farklılığı oluşturan etmenlerin başında ilçenin sınırları içerisinde bulunan linyit işletmeleri, 1957 yılında işletmeye açılan Soma Termik Santrali, ilçenin bulunduğu yerin coğrafi konumu gelir. Tabii bunlara bağlı olarak iç ve dış göçler ilçe bünyesinde hareketliliği sağlamıştır. Nüfusun özelliklerini coğrafyanın temel prensiplerine bağlı kalarak araştırmaya ve sonuçları sentez olarak vermeye çalıştık.

2.) Nüfus Yoğunluğu

Nüfus yoğunluğu herhangi bir alanda yaşayan nüfus ile o alanın yüzölçümü arasındaki oranına denk gelmektedir. Aritmetik nüfus yoğunluğu birim alan başına düşen ortalama nüfus miktarını veren bir ölçüdür (Tümertekin 1994: 204).

Türkiye'nin 1990 yılı aritmetik nüfus yoğunluğu 73'dür. Türkiye bu yoğunluğa göre orta derecede yoğunluk gösteren bir ülkedir. Aynı dönemde Soma'nın aritmetik nüfus yoğunluğu ise 93'tür. Zaten Soma'nın aritmetik nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının daima üzerinde gerçekleşmiştir (Grafik 3). Aritmetik nüfus yoğunluğunun artışında da bazı dönemlerde artışın yavaşladığını (1970/1975), bazı dönemlerde ise çok fazla olduğunu (1985-1990) görmekteyiz.

Grafik 3: Türkiye, Manisa ve Soma'nın sayım yıllarına göre aritmetik nüfus yoğunluğu dağılımı (1927-1990)

Ancak bu yoğunluk ölçüsü genel bir bilgi vermekten öteye gitmez. Çünkü ülke veya bölgenin tümü ele alındığından insanların yaşamasına elverişli olmayan ve kullanılamayan alanlar hesaba dahil edilmemektedir. Bu da birtakım karşılaştırmaların yapımında sağlıklı sonuçlar vermemektedir. Bu sınırlamalar nedeniyle, ham nüfus

yoğunluğunu düzelterek çeşitli ölçekler geliştirilmiştir. Bunlardan birisi fizyolojik nüfus yoğunluğudur. Bu ölçekte, yoğunluk toplam nüfusun ekili-dikili alanlara göre oranlanmasıdır. Fizyolojik yoğunluk, toplam nüfusun beslenebilme derecesini bir ölçüye kadar ifade etmekle birlikte tarım yapılmayan fakat ekonomik değerleri bulunan orman, çayır ve mera alanlarını kapsamadığı için soyut bir kavram olarak nitelendirilebilir.

Türkiye’de fizyolojik nüfus yoğunluğu 1990 yılında yaklaşık olarak 197 kişidir. Nüfusun artışından dolayı bu sayının da artacağı muhakkaktır. Bu da tarım toprakları üzerinden gün geçtikçe daha fazla insanın beslenmesi demektir. Soma’da ise fizyolojik nüfus yoğunluğu, 1990 yılında 294 kişidir. Bu rakam Türkiye geneline göre oldukça yüksektir. Bu sonuca göre, Soma’da tarım alanları üzerinde insanın baskısının fazla olduğu açığa çıkar. Bu baskıyı biraz olsun azaltmak için verimin artırılması, gübreleme ve sulamanın iyi bir şekilde yapılması, ayrıca arazi islah çalışmalarının da bir an önce başlatılması lazımdır.

Başka bir yoğunluk çeşidi de tarımsal nüfus yoğunluğudur. Kır kesiminin nüfusunun, tarım alanlarına oranıyla elde edilmektedir. Birim alan başına düşen nüfus sayısı ne kadar az olursa o ülke veya bölgedeki çiftçilerin yaşama düzeyleri teorik olarak artacaktır.

1990 yılında Türkiye’deki tarımsal nüfus yoğunluğu, 114’tür. Soma’nın tarımsal nüfusuna baktığımız zaman 1990 yılında 118 kişi olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre Türkiye ortalamasına yakın bir değer çıkmaktadır. Fakat, Soma ilçesinde tarım yapılan arazilerin büyük bir kısmının verimsiz ve kuru tarım arazisi olduğu için, bu değer yüksek olduğu söylenebilir. Zaten tarımla uğraşan kırsal kesim nüfusunun daha çok Bakırçay vadisi kenarında ve Bakırçay’a yanlardan karışan derelerin oluşturduğu verimli alanlarda toplandığını görmekteyiz.

Tarımsal nüfus yoğunluğunun tam olarak gerçek sonuçları verdiği söylenemez. Çünkü köy ve bucaklarda oturup da tarım dışı sektörlerde çalışanlar olduğu gibi, şehirde oturup tarımla uğraşan insanlar bulunmaktadır. Dolayısıyla tarımsal nüfus yoğunluğunun hesaplanmasında bir takım güçlükler görülmektedir.

İnceleme alanımızın köylere göre tarım alanlarını tek tek elde edemediğimizden fizyolojik ve tarımsal nüfus yoğunluğunun haritalandırılmasını yapamadık.

Görüldüğü gibi kullanılan nüfus yoğunluklarının tam doğru sonuçları yansıttığı söylenemez. Yukarıda söylediğimiz sakıncalarına rağmen, aritmetik nüfus yoğunluğunu, sahanın yüzölçümüne göre ne kadar insan barındığını tesbit etmek ve zaman içerisinde yoğunluk değişimlerini göstermek için inceledik.

Araştırmada kullanılan değerler 1935-1990 yılları arası değerlendirilmiştir. çıkardık. Haritalarda ise 1935, 1965 ve 1990 yıllarındaki aritmetik nüfus yoğunlukları değerlendirilmiştir. Bu dönemleri seçmemizin temel sebepleri ise 1935 yılında yapılan sayımın, Soma'nın idari sınırları içerisindeki değerleri tam olarak yansıtan ilk nüfus sayımı olması, 1965 yılı sayımının bölgemizde görülen değişimlerin özellikle nüfus artış ve azalışının dönüm noktası olması, 1990 yılı sayımının ise son sayım yılı olmasıdır. Ayrıca bu tarihlerin periyodik dönemler oluşturması bir başka etkidir.

2-a.) 1935 Yılında Nüfus Yoğunluğu

1935 sayım dönemi Soma ilçesinin değerlerini tam olarak gösteren ilk nüfus sayımıdır. Bu sayımda Soma ilçesinin nüfusu 22.093 kişidir. Şehir merkezinin nüfusu ise 3820 olarak belirlenmiştir. 1935 dönemi nüfus sayımı bize önemli sonuçlar vermektedir. 1904 yılında Soma şehir merkezinin nüfusu 6000'dir (Cuinet 1904). Yine bu yıllarda kır nüfusu hakkında bir bilgi yoktur. Ancak, şehir ve kır nüfusu hakkında bir oranlamaya gidersek, kırsal alanda en az bunun 4 katı insanın yaşadığını söyleyebiliriz. Tabiki, bunlar tahmini sonuçlardır. Daha sonra 1927 yılı sayımında toplam nüfusun 20.902 kişi olduğu görülmektedir. Hangi oranda olursa olsun bölgenin nüfusunun büyük miktarda azaldığı dikkatimizi çekmektedir. Daha önce de değindiğimiz gibi, bunun başlıca sebeplerini Kurtuluş savaşı sırasındaki mücadeleler ve göçler oluşturmaktadır. Özellikle Soma'nın 24 Haziran 1920- 13 Eylül 1922 tarihleri arasında Yunan işgaline uğraması nüfus üzerinde olumsuz etkilerini göstermiştir. Bölgede yaşayan Türklerin baskı neticesinde işgale uğrayan yerlerden göç etmesi, Yunanlıların yapmış oldukları katliamlar bunda etkili olmuştur. Aynı olumsuzluklar

işgale uğrayan diğer yerler içinde geçerlidir. Bölgeden Rum asıllı nüfusun Kurtuluş Savaşı yıllarında göç etmeside nüfusun azalmasında etkili olan diğer bir sebeptir. Tabi bunlar da nüfus yoğunluğu üzerinde etkilerini göstermiştir.

1935 yılında Türkiye’de nüfus yoğunluğu 21, Soma ilçesinde ise 24 olmuştur. Kurtuluş Savaşı sırasındaki bütün olumsuzluklara rağmen Türkiye ortalamasının üzerinde bir nüfus yoğunluğuna sahip, Soma’nın bu durumunu doğal koşullarının uygun olmasına ve coğrafi konumuna bağlamak lazımdır.

Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Kişi/Km ²	Yerleşim Yeri Sayısı
1-10	7
11-20	23
21-30	17
31-40	7
41-50	3
51-100	1
100+	-

Tablo 1: Aritmetik Nüfus Yoğunluk Gruplarına Göre Yerleşim Yerlerinin Sayısı (1935)

1935 yılında Soma ilçe merkezinin nüfus yoğunluğu 93’tür. Soma’ya bağlı 58 köy yerleşmesinden 30’unun yoğunluğu Türkiye ortalaması olan 21’den az 28’inin ise eşit yahut fazla olduğu görülür. Yine Soma’ya bağlı 57 köy yerleşmesinin, 38 tanesinin, Soma ortalaması olan 24’ün altında 20 tanesinin de eşit veya daha fazla olduğu görülür.

Türkiye Aritmetik N.Y. Kişi Km ²		Soma Aritmetik N.Y. Kişi/Km ²	
21		24	
Türkiye ortalamasından azolan yerleşim merkezleri	30	Soma ortalamasından azolan yerleşim yerleri sayısı	38
Türkiye ortalamasına eşit veya fazla olan yerleşim yerleri sayısı	28	Soma ortalamasına eşit veya fazla olan yerleşim yeri sayısı	20

İlçede aritmetik nüfus yoğunluğunun dağılımına baktığımızda bu dağılımın coğrafi yapıya uygun olduğu görülmektedir. Yükseltinin fazla ve arazinin tarıma uygun olmayan kısımlarında, yoğunluğun az, verimli toprakların bulunduğu vadi yamaçlarında ve ilçe merkezine yakın yerlerde fazla olduğu görülür.

Soma'da aritmetik nüfus yoğunluğunun en az olduğu kısımlar daha çok yüksekliğin arttığı ve arazinin sarpladığı, ilçenin güney kesimlerini kapsamaktadır. Ayrıca yüksekliğin arttığı kuzeybatı kesiminde nüfus yoğunluğu en az olan (1-20 kişi/km²) yerleşim yerlerine rastlıyoruz. Tabi köylerin alanlarının geniş olması da bu yoğunluğu etkilemektedir. Nüfus yoğunluğu biraz daha fazla olan (11-20 kişi/km²) yerleşim yerlerinin ilçenin kuzey kesimindeki, yüksekliği güneye göre azalan ve akarsular tarafından parçalanan platoluk sahada olduğu görülür. Yoğunluğun ilgi çeken bir yanı da sanki kademeli olarak Bakırçay vadisinin düzlüklerine doğru artmasıdır.

İlçede en yoğun nüfuslu alanlar tarımın verimli olduğu Bakırçay vadisinin etrafında ve buna kuzeyden karışan Yağcılı Çayı etrafında bulunmaktadır. Bakırçay, ilçe sınırları içerisinde 28 km'lik bir uzunluğa sahiptir. Bakırçay vadisi, Kırkağaç girişinden başlayarak Soma şehri civarında daralmakta, burdan itibaren tekrar genişlemektedir. İlçenin en verimli tarım alanları bu kısımda bulunmaktadır.

Yine nüfus yoğunluğu fazla olan yerleşim yerlerinin Soma'ya yakın olmasının sebebi linyit ocaklarının burada bulunmasıdır.

Kırkağaç-Soma-Bergama kara yolu hattının Bakırçay oluğu doğrultusunda ilerlemesi bu yol etrafında kurulan köylerin aritmetik nüfus yoğunluklarının da fazla olmasına sebep olmuştur. İzmir-Bandırma demiryolunun geçtiği yerlerin aritmetik nüfus yoğunluklarını etkilediğini söyleyebiliriz.

İlçenin vadi tabanları hariç geri kalan tarım alanlarında kuru tarımın yapılması (Harita 4) ve bu kısımdaki toprakların fazla verimli olmaması dolayısıyla, bu alanlarda kurulan yerleşmelerin aritmetik nüfus yoğunluklarının az olmasına sebep olmuştur.

2.b.) 1965 Yılında Nüfus Yoğunluğu

1965 yılında Soma ilçesinin aritmetik nüfus yoğunluğu 47 kişi/km² olmuştur. Bu dönemde km² ye Manisa ilinde 54, Türkiye genelinde ise km² ye 41 kişi düşmektedir. Bu değerlere göre Soma ilçesinin aritmetik nüfus yoğunluğu bağlı olduğu Manisa ilinden az ve Türkiye ortalamasından fazladır.

1965 aritmetik nüfus yoğunluğuna göre köy sayılarına baktığımızda 1935'dönemine göre farklı sonuçlar çıkmaktadır.

1935-1965 dönemlerini karşılaştırdığımız zaman 1-10 ve 11-20 arasında yoğunluğa sahip olan köylerin sayılarının azaldığını görmekteyiz. Yoğunluğu 21-30, 31-40, 41-50 ve 51-100 arasında olan köylerin sayılarının arttığı görülür. Buda bize, köylerin nüfus yoğunluklarının arttığını gösterir.

Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)	Köy Sayısı
1-10	3
11-20	17
21-30	18
31-40	10
41-50	5
51-100	5
100+	

Tablo 2: Aritmetik Nüfus Yoğunluk Gruplarına Göre Köylerin Sayıları (1965)

1965 yılında, Soma ilçesinin 58 yerleşim yerinden 48'i Türkiye aritmetik nüfus yoğunluğundan daha az bir yoğunluğa sahiptir. 10 yerleşim yeri ise Türkiye ortalamasına eşit veya daha yüksek yoğunluktadır.

Soma ilçesine bağlı 58 yerleşim yerinden 6 tanesi Soma ilçesinin aritmetik nüfus yoğunluğu olan 47 (kişi/km²)'den daha yüksek değer içermektedir. 52 yerleşim yeri ise ilçe ortalamasından daha az yoğunluk göstermektedir.

Nüfus yoğunluklarının fazla ve az olduğu yerleşim yerlerini incelediğimiz zaman 1965 yılında nüfus yoğunluğu 1 ile 10 arasında olan yalnızca 3 köyün (Dereköy-Adil-Sarıkaya) olduğunu görüyoruz. Bunun nedeni, Dereköy ve Adil'in yüzölçümlerinin çok geniş olmasının yanı sıra, bu köylerin ilçenin en yüksek ve dağlık kesimlerinde kurulması tarım topraklarının da verimsiz olmasıdır. Ayrıca bu köylerde bulunan insanlar yakınlarında bulunan linyit ocaklarına çalışmak amacıyla göç etmişlerdir. Linyit ocaklarının açık işletme şeklinde çalıştırılması ve bu ocaklardan çıkan yüzey malzemelerinin bu köylerin arazileri üzerine boşaltılması tarım alanlarını yok etmiştir. Zaten fakir olan bu köylerin halkıda dışarıya göç etmek zorunda kalmıştır.

Nüfus yoğunlukları fazla olan (51-100) yerleşim yerlerine bakıldığında (Hamidiye, Pirahmet, Ularca, Turgutalp, Kayrakaltı) ise ovada bulunan ya da ovaya yakın olan yerleşim yerleri olduğu görülür. Bunlardan ovada kurulmamasına rağmen Ularca, Pirahmet ve Kayrakaltı'nın yüz ölçümlerinin az olmasından dolayı nüfus yoğunlukları yüksek çıkmıştır. Hamidiye'nin ise topraklarının verimli olması, ayrıca karayoluna yakın olması, aritmetik nüfus yoğunluğunun artmasına sebep olmuştur. Turgutalp'in ise bunların arasında ayrı bir yeri vardır. Soma'ya çok yakın olması sebebiyle Soma'ya göç eden işçilerin barınmak için Turgutalp'i tercih etmeleri, buranın gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca Turgutalp'in tarım toprakları da verimlidir.

1965 yılında Soma ilçesinin aritmetik nüfus yoğunluğu haritasına baktığımızda (Harita 10) 1935 yılına nazaran, yoğunlukların arttığı görülmektedir. Yoğunluğun arttığı yerler, genelde tarım topraklarının verimli olduğu alanlar ve ilçe merkezine yakın olan köylerdir. Sulama imkanının düzenlenmesi, modern tarım metotlarının kullanılması tarım gelirinin artmasını sağlamıştır. Köylere yol, su, sağlık hizmetlerinin ulaştırılması, bu köylerde hayat şartlarını olumlu yönde etkilemiştir. Buna bağlı olarak bu köylerde aritmetik nüfus yoğunluğu artmıştır. Ayrıca, İzmir-Bandırma demiryolu ve Kırkağaç-Soma-Bergama karayolu geçtiği yerlerde nüfusu etkilemiştir.

Köy Adı	1960 yılında nüfus ve aritmetik nüfus yoğunluğu Nüfus Yoğunluk(kişi/km ²)		1965 yılında nüfus ve aritmetik nüfus yoğunluğu Nüfus Yoğunluk(kişi/km ²)	
Adıl	204	9	194	8
Tarhala	658	53	535	42
Bayat	513	26	497	25
Boncuklu	316	18	311	18
Sarıkaya	130	9	85	6
Dereköy	419	11	259	7
Devlethan	191	14	166	12
Eynez	876	26	399	12
Evciler	365	15	361	15
Heciz	299	27	287	26
Karacahisar	449	28	446	28
Kiraz	201	25	184	24
Koyundere	289	58	227	45
K.Güney	211	14	207	14
Menteşe	120	11	116	11
Tabanlar	236	17	220	15
Türkiyale	209	29	200	27
Yağcılı	671	22	663	22

Tablo 3: Nüfus ve Aritmetik Nüfus Yoğunlukları Azalan Yerleşim Yerleri
(1960-1965)

Aritmetik nüfus yoğunluğu az olan dağlık alanlarda kurulan köylere yeterince altyapı hizmetlerinin ulaştırılmaması tarım topraklarının verimsiz olması, nüfusun fazla artmamasına sebep olmuştur. Bu dağlık bölgelerde kurulan köylerin devamlı dışarıya göç vermesi bu köylerin aritmetik nüfus yoğunluklarının artmasını engellemiştir. Göç olgusu özellikle dağ köylerinde kendisini daha çok hissettirmiştir. 1960 sayımına göre nüfusu az olan ve buna bağlı olarak aritmetik nüfus yoğunluğu düşen köyler bulunmaktadır.

Yine 1935 dönemi ile 1965 dönemini karşılaştırdığımızda özellikle dağ köylerinin aritmetik nüfus yoğunluklarının fazla artmadığını görüyoruz. Hatta bazı köyler de aradan 30 yıl geçmesine rağmen yoğunluk azalmıştır.

	1935 A.N.Y. Kişi/km ²	1965 A.N.Y Kişi/km ²
Adil	6	8
Tarhala	43	42
Boncuklu	19	18
Dereköy	6	7
Eynez	10	12
Sarıkaya	7	6
Menteşe	12	11
B.İşıklar	13	15
Devlethan	16	12
Türkpiyale	38	27
Sultaniye	12	12
Tabanlar	16	15
Vakıflı	23	23

Tablo 4: Seçilmiş Yerleşim Yerlerinin 1935 ve 1965 Aritmetik Nüfus Yoğunlukları

1965 yılında Soma şehrinin aritmetik nüfus yoğunluğu, 1935 yılına nazaran 4,8 kat artarak 93'e (kişi/km²) yükselmiştir. Soma şehri önemli bir cazibe merkezidir. Şehir merkezinin hemen yakınında bulunan linyit ocakları ve 1957 yılında işletmeye açılan Soma Termik Santrali A bölümünün bulunması, özellikle dağ köylerinden ve ilçe dışından, buraya göçün olmasını sağlamıştır. Buna bağlı olarak ticaret, imalat, ulaştırma, hizmet gibi sektörlerin gelişmesi alt yapının varlığı göçü etkileyen diğer bir etkindir. Bu dönemde şehrin nüfus artış hızı % 8,23 olurken, kır nüfusunun artış hızı % 0,05 olarak gerçekleşmiştir.

1965 yılında Soma'ya bağlı Tarhala, Boncuklu, Sarıkaya, Mentese, Devlethan, Tabanlar, Türkpiyale köylerinin aritmetik nüfus yoğunlukları düşmüştür (Tablo 4).

1935-1965 dönemleri arası Soma ilçesinin 58 yerleşim yerinden 8'inin nüfus yoğunluğu düşüş gösterirken, 2'sinin aynı kalmış, 48 yerleşim yerinde ise aritmetik nüfus yoğunluğu artış göstermiştir.

2.c.) 1990 Yılında Nüfus Yoğunluğu

Soma ilçesinde 1990'da aritmetik nüfus yoğunluğu 93 kişi/km²'dir. Aynı dönemde Türkiye ortalaması 73 kişi/km², Manisa ortalaması ise 84 dir. Bu dönemde ilçenin aritmetik nüfus yoğunluğu Türkiye ve Manisa ortalamasının hayli üzerine çıkmıştır.

Nüfus Yoğunlukları	Köy Sayısı
1-10	9
11-20	16
21-30	19
31-40	2
41-50	4
51-100	5
100+	3

Tablo 5: Nüfus Yoğunluk Gruplarına Göre Köylerin Sayıları (1990)

1990 yılında nüfus yoğunluğunun az olduğu (1-10) köy sayısında artış görülmektedir. 1965 döneminde 1-10 yoğunluk grubundaki köy sayısı 3 iken 1990'da 9'a yükselmiştir. Bu artış bize köylerde nüfusun yavaş yavaş azaldığını göstermektedir. Bu azalışın başlıca sebebi göçtür.

Ülke genelinde ve Soma'da hızlı nüfus artışından dolayı özellikle tarım topraklarının verimsiz olduğu bölgeler, fazla nüfusu besleyemez hale geldiğinden 1965'ten sonra gerek ilçe içine, gerekse ülke geneline ve yurt dışına göç başlamıştır.

1965 döneminden sonra bölgemizden, yurt dışına önemli miktarda, nüfus işçi olarak gitmiştir. Zaten o dönemlerde 1965'ten 1980'lere kadar ülke genelinde de, bir çok insan yurtdışına işçi olarak gitmiştir. 1965'te nüfus artış hızı ilçe % 3,26 olarak gerçekleşirken 1970'te % 2,4, 1975'te % 0,78 olmuştur. Bu ise bize dışarıya verilen göçü açıkça göstermektedir. Nüfus yoğunluğu azalan köylerin sayılarının artmasını da buna bağlayabiliriz. Zaten bu göç olgusu yüzünden 1975 döneminde kır nüfus artış hızı eksi değer göstererek % -0,55 olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanısıra Soma şehir merkezinin gelişmeye başlaması, özellikle maden ve santralde işçiye ihtiyaç duyulması kır nüfus artış oranının düşmesine sebep olan başka bir etkidir.

1990 yılında nüfus yoğunluğu az olan köylerin dağılışına baktığımızda bu köylerin daha çok ilçenin güney ve kuzeybatısındaki dağlık alanlarda olduğu görülür (Harita 2) . Buradaki köylerin nüfus yoğunluğunun düşük olmasının sebebi kültüre elverişli arazinin az olması ve ormanlık alanların çok yer kaplamasıdır. (Harita 4).

Ayrıca geniş yüzölçümüne sahip köylerde de nüfus yoğunluğunun az olduğu görülür (Dereköy, Adil).

Göç yüzünden bazı köyler boşalmıştır. Özellikle Bubeyler ve K.İşıklar köylerinden olan göç yüzünden Bubeyler Köyü köy tüzel kişiliğinden çıkarılırken, K.İşıklar köyünde ise nüfus bulunmamasına rağmen köy tüzel kişiliği devam ettirilmektedir.

1965-1990 dönemleri arası 37 köyün aritmetik nüfus yoğunluğu düşüş göstermiştir. 1990 yılında 11-20 arası yoğunluğa sahip 16 yerleşim yeri varken 21-30 grubunda 19 köy bulunmaktadır. 1965 dönemine göre 31-40, 41-50 arası guruplarda bir azalma görülürken 51-100 grubu değişmemiş 100+ grubunda ise artış olmuştur.

Köyün Adı	1965 A.N.Y. Kişi/Km ²	1990 A.N.Y. Kişi/Km ²
Adil	8	3
Akçaavlu	45	41
Bayat	25	28
Beyce	44	43
Boncuklu	18	10
B.İşıklar	15	12
Çatalçam	19	14
Çavdır	28	29
Çevircek	36	25
Deniş	25	21
Devlethan	12	11
Duvalar	27	25
Göktaş	32	30
Hacıyusuf	30	21
Hatunköy	39	27
Heciz	26	21
Kaplan	38	28
Karacahisar	28	19
Kızılören	31	21
Kirazköy	24	21
Kabaklar	32	9
Koyundere	45	25
Kozanlı	22	9

Köyün Adı	1965 A.N.Y. Kişi/km ²	1990 A.N.Y. Kişi/km ²
Kozluören	20	18
K.Güney	14	12
Menteşe	11	7
Naldöken	24	15
Pirahmet	73	57
Soğutçuk	30	15
Sultaniye	12	11
Tabanlar	15	8
Tekelişiklar	20	13
Türkali	24	11
Türkpiyale	27	24
Vakıflı	23	17
Yayladalı	13	6
Yırca	30	29

Tablo 6: 1965-1990 Dönemleri Arası Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Azalan Köyler.

1990 yılında aritmetik nüfus yoğunluğu artan köylerin dağılışına baktığımız zaman, bu köylerin daha çok, Bakırçay vadisi verimli toprakları üzerinde kurulan köyler olduğu dikkati çeker. Özellikle geliri yüksek pamuk, tütün ve sebze tarımının yapıldığı alanlar olan bu yerler, ilçenin başlıca tarım alanlarıdır. Ayrıca Soma-Bergama karayolunun da bu artışta etkili olduğu söylenebilir. Nüfus yoğunluğu 100+ üzerinde olan Turgutalp, Çinge ve Avdan 1965 dönemine göre oldukça gelişme göstermiştir. Soma şehrinde maden ve sanayi kuruluşlarının artması çevresini de etkilemiş ve nüfuslarının artmasına sebep olmuştur. Özellikle Soma şehir merkezinde çalışıp Turgutalp kasabasında ikamet eden işçi sayısı oldukça fazladır. Yine Çinge’de kiralara ucuz olması ve kurulması planlanan azot sanayii sebebiyle kasabanın nüfusu oldukça artmıştır.

Yerleşim Yeri	1965 A.N.Y. Kişi/Km ²	1990 A.N.Y. Kişi/Km ²
Avdan	39	103
Çinge	48	171
Turgutalp	73	234

Tablo 7: 1965-1990 Dönemi Arası A.N.Y Artan Bazı Yerleşim Yerleri

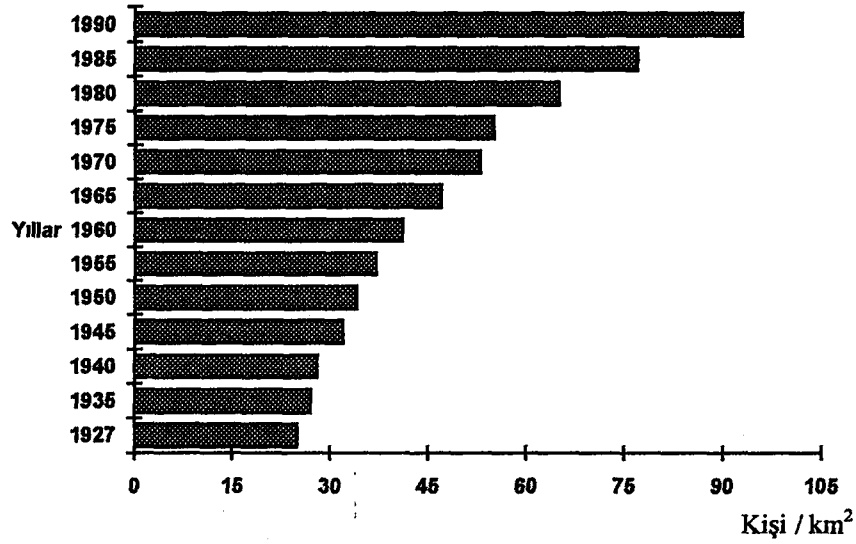
Soma ilçesinin 1990 yılında 58 yerleşim yerinden 53’ü Türkiye ortalaması olan 73 kişi/km²’nin altında değer gösterirken 5’i Türkiye ortalamasının üstünde yoğunluğa sahiptir.

1990 yılında Soma'ya bağlı yerleşim yerlerinden 3'ü Soma ilçesinin aritmetik nüfus yoğunluğundan fazla yoğunluğa sahipken, 55'i bu ortalamasının altında kalmaktadır.

Soma şehir merkezinde aritmetik nüfus yoğunluğunun ise 1990'da 1213 kişi/km² olduğu görülür. Bu değer 1935'te 93 kişi/km², 1965'te 452 kişi/km² olarak gerçekleşmişti. 1935'ten 1990'a gelinceye kadar aritmetik nüfus yoğunluğunun şehirde 13 kat artması önemlidir. Bu artış kuşkusuz doğal bir artış değildir. Artışın başlıca sebebi linyit işletmeleri, Soma Termik Santrali ve ilçede bulunan diğer sanayi kuruluşlarına bağlı olarak gerçekleşen göçtür. Özellikle ilçeye göç eden nüfus, Ege Linyit İşletmeleri'nin (E.L.İ) işlettiği linyit acaklarında ve Soma Termik Santralinde çalışmak amacıyla gelmiştir. 1993 verilerine göre E.L.İ'de çalışan işçi ve memur sayısı 5.067 kişi, Soma Termik Santralinde çalışan işçi ve memur sayısı ise 1609 kişidir. Tabi buna bağlı olarak ilçede gelişen diğer küçük sanayi kuruluşları ve hizmet sektöründeki talep de düşünülürse, Soma'ya olan göçün sebepleri ortaya çıkmış olur.

1935-1965-1990 aritmetik nüfus yoğunluğu haritalarına baktığımız zaman en yoğun nüfuslu yerin Soma şehir merkezi olduğu görülmektedir. Bunun sebebi çok eski bir yerleşim yeri olması, coğrafi konumu açısından, ulaşım bakımından kavşak noktası olması ve Cumhuriyet döneminde linyit işletmelerinin genişletilmesi, Termik Santralin kurulması ve hizmet sektörünün gelişmesi nüfus yoğunluğunun hızla artmasını sağlayan etkenlerdir.

1935'den 1990'a kadar geçen süre içerisinde köylerin nüfus yoğunluklarının fazla artmadığı gözlenmektedir. Nüfus yoğunluğu artan köyler ise şehir merkezine yakın olan ve tarım toprakları verimli olan köylerdir. Toprakları verimsiz ve ormanlık alanların fazla olduğu köylerde ise aritmetik nüfus yoğunluğunun çok az arttığı veya gerilediği görülür.

Grafik 4: Sayım devrelerine göre Soma ilçesinde aritmetik nüfus yoğunluğu

3.) Nüfus Dağılışı

Türkiye’de iklim bakımından daha elverişli ve çok daha çeşitli zengin kaynaklar arzeden kenar bölgelerde nüfus, iç bölgelere nazaran umumiyetle daha sıktır. Bununla birlikte bu bölgelerde de nüfus her yerde hatta kıyı şeridinde aynı derecede yoğun olmaktan uzaktır (Tanoğlu 1959: 4).

Ege Bölgesi nüfus dağılışı bakımından tezatlıklar göstermektedir. Bölgede mıntikanın kabaca tektonik ve avarız hatlarına uygun olarak batı-doğu istikametinde uzanan sık nüfus şeritlerine, aynı istikameti takip eden nüfus boşlukları eşlik etmekte, kıyıları ise son derece girintili ve çıkıntılı olmasına rağmen yer yer تنها alanlıklar göstermektedir (Tanoğlu 1959: 5).

Sık nüfuslu alanlar zengin ziraate sahne olan alüvyonlu çöküntü ovalarına, bunları birbirinden ayıran nüfus boşlukları ise sadece yazları çobanlarıyla birlikte keçi ve koyun sürülerini barındıran dağların yüksek ve çıplak kısımlarına tekabül eder (Tanoğlu 1959: 5).

Ayrıca Türkiye genelinde olduğu gibi inceleme alanında da nüfusun dağılışının yeryüzü şekilleri, yükselti, iklim, bitki örtüsü, toprak ve su gibi fiziki faktörlerin etkisi

altında olmakla beraber, beşeri ve ekonomik faktörlerin de bu dağılışa epeyce etkisi olduğu gözlenmektedir.

Soma ilçesinde nüfus dağılışı haritalarını incelediğimizde 1935-1965-1990 yıllarında en yoğun yerin şehir merkezi olduğu görülmektedir. Yoğunluk farkı 1935 yılında kendisini fazla hissettirmemesine rağmen çevresine göre yine de fazla nüfus barındırmakta idi. 1965 döneminde bu fark açıkça görülmeye başlanmış 1990 yılında çok yoğun hale gelmiştir.

Soma şehir merkezinin bu kadar fazla yoğunluğa sahip olmasının bir kaç nedeni vardır. Bu nedenlerin başlıcası, ilçede çıkartılan kaliteli linyit kömürüdür. Soma, linyit kömürleriyle tanınan bir ilçedir. Bu bakımdan linyit işletmeciliği, ilçe ekonomisinde birinci derecede söz sahibidir. 1910 yılında bir şahıs tarafından işletilmeye başlanılan ocaklar genişletilerek 1914-1918 yılları arası Almanlar tarafından işletilmiş, daha sonra Fransızlar ve özel şahıslar tarafından işletilen ocaklar 1939 yılında Etibank'a devredilmiştir. 1957 yılında T.K.İ.'ye devredilen ocaklar halen Ege Linyitleri İşletmesi (E.L.İ.) adı altında çalıştırılmaktadır. 315 milyon ton rezervi olduğu tahmin edilen Soma kömür havzasının linyitleri taşkömürüne yakın kalite göstermektedir. Linyit kömürüne bağlı olarak 1957 yılında kurulan Soma A termik santrali ve daha sonra diğer ünitelerin eklenmesi ile Soma'nın nüfus dağılışını önemli ölçüde etkilemiştir. Ayrıca ilçe merkezinin nisbeten tarım arazisi bakımından zengin olması ve tarihin eski çağlarından beri kavşak noktasında bulunması nüfus yoğunluğunu ve dağılışını etkileyen önemli faktörlerdendir.

1935 yılında nüfusun dağılışına baktığımızda nüfus yoğunluğunun fazla olduğu yerler tarıma elverişli alanlardır. Ulaşım bakımından uygunluk gösteren alanlarda yine nüfusun fazla olduğu dikkati çeker. Yine bu yıllarda köylerin nüfuslarının fazla olmadığı görülmektedir. Köylerdeki nüfusun 201-500 arasında yoğunlaştığını görüyoruz. 500'ün üzerinde nüfusa sahip 5 köy bulunmaktadır. Bunlar Tarhala (530), Yagcılı (561), Kızılhisar (602), Karacakaş (646) Turgutalp (916), köyleridir. Bunların tarım bakımından verimli araziler üzerinde kurulması, tarımın çeşitli olması ve anayollar üzerinde bulunması nüfuslarının fazla olmasında etkili olmuştur.

Nüfusun az olduğu alanlar ise daha çok dağlık alanlar ve tarım topraklarının verimsiz olduğu alanlardır. Ayrıca o dönemin ulaşım bakımından güçlüklerini de düşünürsek, ormanlık ve dağlık alanların olumsuz yönleri artmaktadır. Zaten bu alanlarda kurulmuş köylerin günümüzde de fazla nüfuslu alanlar olmadığı görülür.

1965 dönemi nüfus dağılışı haritasına (Harita 13) baktığımızda nüfusun artık belirgin bir şekilde şehir merkezi ve çevresinde yoğunlaştığı hissedilir. Şehir merkezinde gelişen iş imkanları köylerden ve dışardan göç almasını sağlamıştır. Ayrıca tarımda makineleşmenin başlaması, yüksek gelir getiren tütün ve pamuk gibi ürünlerin ekilmesi, verimli alanların bulunduğu yerlerde nüfusun artmasında etkili olmuştur.

Nüfusun az olduğu alanlar ise ormanlık ve dağlık bölgelerdir. Özellikle Soma'nın güneyindeki dağlık alanda bulunan köylerin (Adil-Eynez-Dereköy) maden işletmelerinde çalışmak üzere büyük miktarlarda göç verdiği görülür. Bu durum az olmakla birlikte toprakları verimsiz olan diğer yerleşim yerleri için de geçerlidir.

1990 yılı nüfus dağılışı haritasına baktığımız zaman (Harita 14), nüfusun büyük bir kısmının Soma şehir merkezinde toplandığı görülür. Şehir merkezine yakın olan ve Bakırçay vadisinin verimli toprakları üzerinde kurulan yerleşim yerlerinde de nüfusun arttığı görülür. Nüfus dağılışına etki eden bir diğer faktör ise demiryolu ve ana kara yolunun buradan geçmesidir. Bunların yakınında bulunan yerleşim yerlerinin nüfuslarının arttığı dikkati çeker.

Şehir merkezinde nüfusun bu denli yoğun olmasının başlıca sebebi madencilik ve sanayi kuruluşlarıdır. Tabi buna bağlı olarak gelişen ticaret hayatı, hızla gelişmeyi sağlamış ve hizmet sektöründe canlanmayı beraberinde getirmiştir.

Dağlık alanlarda ve tarım topraklarının verimsiz olduğu kısımlarda nüfusun yine çok az olduğu görülmektedir. İlçede özellikle nüfusun dağılışına etki eden faktörler, daha önceleri fiziki çevre elemanları iken, günümüzde madencilik ve sanayi kuruluşlarıdır. Yani ekonomik coğrafya diğer etkenlere göre ön plana çıkmaktadır.

1935, 1965 ve 1990 yılları, nüfus gruplarına göre köylerin dağılışı da çeşitlilik göstermektedir. Tablo 8'e baktığımız zaman 1-100 nüfuslu yerleşim yerlerinin sayıları

fazla değişmemişken, 101-200 nüfuslu yerleşim yerlerinin sayıları artmıştır. Yine 1935 yılında 701-1000 nüfus grupları da yerleşim yeri bulunmazken 1990 yılında bu grupta 3 yerleşim yeri vardır. Aynı şekilde 1001 nüfus ve üzeri yerleşim yerlerinin sayısı 1990 yılında 5'e yükselmiştir. Bu ise bize köylerin nüfuslarında azda olsa artış olduğunu göstermektedir. Artış olan bu köyleri incelediğimizde Soma'ya yakın olan yerler, yol üzerinde ve tarım toprakları verimli olan yerleşim yerleri olduğu ortaya çıkar.

Nüfus Grupları	Yerleşim Yerleri Sayısı		
	1935	1965	1990
1-100	4	3	4
101-200	16	14	19
201-300	16	11	12
301-400	10	12	6
401-500	7	7	4
501-600	2	4	4
601-700	2	3	1
701-800	-	3	2
801-900	-	-	1
901-1000	1	-	-
1001-+	1	2	5

Tablo 8: Nüfus Gruplarına Göre Köylerin Dağılışı (1935-1965-1990)

1990 yılında nüfusun yükselti basamaklarına göre dağılışını kıyasladığımız zaman, 1990 değerlerine göre 0 - 250 m yükselti basamağı arası 14 yerleşim biriminde 62.892 kişi, 251-500 m'ler arası 33 yerleşim yerinde 11.024 kşi, 501-750 m'ler arası 11 yerleşim yerinde 2412 kişi, 750-100 m'ler arasında ise 1 yerleşim yerinde 163 kişinin bulunduğu görülür. Nüfusun bu şekilde dağılışından da anlaşıldığı üzere, Soma ilçesinde Bakırçay'ın ve ona yanlardan karışan derelerin oluşturduğu düzlüklerde nüfusun büyük bir kısmının toplandığı görülmektedir.

Kuşkusuz dağılışın bu şekilde olmasının temel sebebi Bakırçay vadisinin içinde kurulmuş olan Soma şehridir. 1935 yılında 3820 nüfuslu olan şehir 1965 yılında 18.633 kişi olmuş, 1990 yılında da şehir merkezinin nüfusu 49.977 olmuştur. Şehirde nüfusun bu denli artmasının nedeni maden ve sanayi kuruluşlarıdır.

4.) Nüfus Artışı ve Azalışı:

Nüfusun artışını sağlayan temel faktör, kuşkusuz doğal gelişme hareketidir. Doğal gelişme doğumlarla ölümler arasındaki farktır (Doğanay 1994: 47). Türkiye nüfusu ilk sayım olan 1927 yılından bu tarafa hızlı bir artış gösterdiğine göre, Türkiye’de, doğum oranları nisbeten azalırken, ölüm oranları da gerilemektedir. Bir başka ifade ile nüfusumuzda, insan ömrü giderek uzadığından, nüfusun doğal gelişimi devam etmektedir. Bununla birlikte nüfusun giderek artmasında göç ve idari sınırlarının değişmesi gibi başka faktörler de etkili olmaktadır.

Soma ilçesinin nüfus artışını incelediğimiz zaman 1927-1990 yılları arasında büyük bir artışın olduğu gözlenir. Yalnız, bu artış her dönemde aynı değildir. Bazı yıllarda hız kazanırken, bazı yıllarda da daha az olmuştur (Grafik 14). Ayrıca ilçe yerleşim birimlerinde artış hızları farklılıklar arz etmektedir. Özellikle geçim imkanlarının kısıtlı olduğu dağ köylerinde (Eynez, Dereköy) artış eksi değerler gösterirken, tarım toprakları verimli olan ve sanayileşmeden etkilenen (Çingeturgutalp) köylerin artış hızlarının çok yüksek olduğu tesbit edilmiştir.

İlçenin Cumhuriyet öncesi nüfusu hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Ancak, daha öncede değindiğimiz gibi, 1904 yılında şehir merkezinin 2000 Rum ve 4000 Türk’ten oluşmaktaydı (Cuinet 1904). 1935 yılında yapılan sayımlarda şehir merkezinin nüfusu 3820 kişi olarak belirlenmiştir. Bu azalışın nedenleri, Kurtuluş Savaşı sırasında bölgenin Yunan işgaline uğraması ve savaşın olumsuz yönleri gösterilebilir. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan arasında 1923’te başlatılan nüfus değişiminin rol oynadığını söyleyebiliriz. Çünkü nüfusun %30’luk kısmını oluşturan Rumların bu gün bulunmaması, kuşkusuz o dönemde Rumların Yunanistan’a göç etmiş olduğu fikrini vermektedir.

Soma ilçesinde nüfus artışları ve bu artışın gösterdiği demografik eğilimler konusundaki en sağlıklı bilgilerimiz, Cumhuriyet döneminde başlamış olan periyodik nüfus sayımlarının sonuçlarına dayanmaktadır. Bu dönemin ilk genel nüfus sayımı olan 27 Ekim 1927 sayımına göre ilçenin nüfusu 20.902 kişidir. 1990’da 76.644 olarak tesbit edilen bölgenin nüfusu 1927-1990 yılları arasındaki 62 yıllık süre içinde 55,742

kişi artış göstermiştir. Bu dönemlerde Türkiye’de nüfus yaklaşık 14 milyondan 56,4 milyona ulaşmıştır.

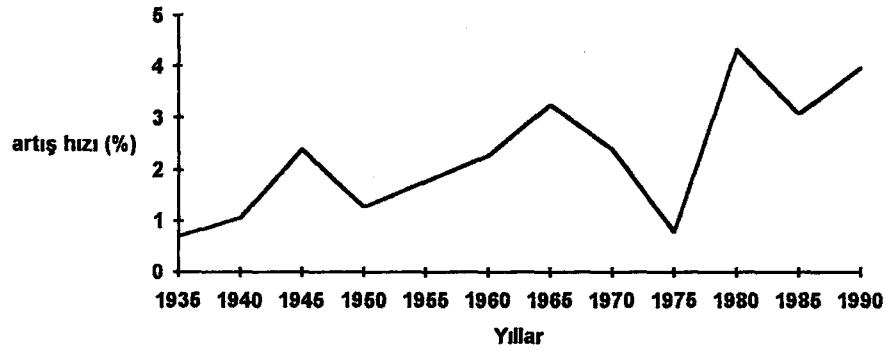
Soma ilçesinde sayım yıllarına göre nüfusun artışı gözden geçirildiğinde bu artışın düzenli olmadığı ve dönemden döneme büyük farklılıklar gösterdiği dikkati çeker (Tablo 9).

YIL	NÜFUS	YILLIK ARTIŞ %
1927	20.902	-
1935	22.093	0,7
1940	23.264	1,06
1945	26.066	2,4
1950	27.726	1,27
1955	30.186	1,77
1960	33.619	2,27
1965	39.104	3,26
1970	43.797	2,4
1975	45.523	0,78
1980	55.396	4,33
1985	63.398	3,08
1990	76.634	3,97

Tablo 9: Sayım Yıllarına Göre Soma İlçesinin Nüfus Artışı (1927-1990)

Kaynak : D.İ.E. İstatistik Bülteninden hesaplanmıştır.

Araştırma bölgesinde yıllık nüfus artış hızı 1935-1940-1950-1955-1975 yılları hariç (%0,7, %1,06, %1,27, %1,77, %0,78) sayım devrelerinde % 2,2’nin üstünde gerçekleşmiştir. Bu hız, 1965’te %3,26 olmuş 1980 döneminde de %4,3’ü aşmıştır. Ancak, oniki sayım devresi için yıllık artış hızı yaklaşık %2,51 alınabilir. Aynı süre içinde Türkiye’de de yıllık nüfus artış hızının %2,5 dolayında tahmin edildiği hatırlanırsa (Doğanay 1994: 148) ilçe nüfus artışı için belirlenen %2,51’lik artışın ülke geneline uygunluk gösterdiği söylenebilir.

Grafik 5: Soma ilçesinin nüfus artış hızı (1935-1990)

Araştırma alanının nüfusu 1927-35 devresinde 1.191 kişi artmıştır. Yıllık artış hızı da %0,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu devredeki nüfus artışının az olmasının temel nedeni Kurtuluş Savaşı'nın bölgede olumsuz etkilerinin görülmesidir. Özellikle 1927 sayımında kadın-erkek oranına bakıldığında (Tablo 13) kadın nüfusunun fazla olduğu dikkati çekmektedir. Erkek nüfusun savaş yıllarında azaldığını söyleyebiliriz.

Araştırma alanının nüfusu 1935-40 devresinde 1.171 kişi kadar artış göstermiştir. Aynı dönemde yıllık nüfus artış hızı da %1,06 olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki döneme göre daha az nüfus artışı olmasına rağmen artış hızının fazla çıkmasının sebebi sayım dönemlerinin 8 yıldan 5 yıla inmesidir. Artışın yine düşük değerler göstermesinin sebebi savaşın olumsuz şartlarının devam etmesidir.

1940-45 döneminde nüfus artış hızının %2,4 olduğu dikkati çekmektedir. Bu da savaşın olumsuz etkilerinin artık kalktığını göstermektedir. Fakat aynı dönemde Türkiye genelinde artış hızının düşüş göstererek %1,0 olarak gerçekleştiği dikkati çeker. Tabi ülke genelinde bu düşüşün sebebini 2. Dünya savaşının olumsuz etkilerine bağlayabiliriz. Silah altına alınan erkek nüfus yüzünden artış az olmuştur. Ayrıca çeşitli hastalıklar ve kıtlıklar da bunda etkili olmuştur. Soma ilçesinde artış olmasının sebebini yine bu savaşa bağlamamız yanlış olmaz. Çünkü silah altına alınan askerlerin genelde Ege ve Marmara Bölgelerinde konuşlandırılması, ilçemizi de etkilemiştir.

1945-50 ve 1950-55 dönemlerinde artış hızı tekrar düşüş göstererek %1,27, %1,77 olmuştur. Bu azalışın temel sebebini ilçeden ayrılarak, başka ilçelere bağlanan köyler oluşturmaktadır. Nitekim 1948 yılında Kalemköy-Yaylaköy-Arpaseki-Elmadere

ve Taştepe köylerinin Kınık ilçesine, Çiftlik köyünün de Kırkağaç ilçesine bağlandığı görülür. Yine aynı şekilde 1955 yılında Musahoca-Yağmurlu-Küçükyaya köylerinin Kırkağaç'a 1958 yılında da Kızılhisar köyünün Savaştepe ilçesine bağlanması nüfus artış hızını düşük göstermektedir. Yine 1945-1950 yılları arasında Soma'da çalışan 500 işçi mükellefin ve 200 hükümlünün Soma'dan ayrıldığı tespit edilmiştir.

1955-1960 ve 1960-1965 dönemlerinde nüfus artış hızı tekrar yükselerek %2,27 ve %3,26 olarak gerçekleşmiştir. Nüfus artışının bu denli fazla olmasının nedeni doğal artışın yanı sıra 1957 yılında kömür ocaklarının T.K.İ.'ye devredilmesiyle çalışanların sayısı artırılmış ve yeni işçi alımı yapılmıştır. Ayrıca 1957 yılında hizmete giren Soma Termik Santrali'nin bu artışı hızlandırdığı bir gerçektir. Özellikle şehir nüfusunun artış hızının en yüksek değerine (%8,23) 1965 yılında ulaştığı gözönünde tutulursa çalışmak amacıyla ilçeye yönelen göç bu olguyu desteklemektedir. Soma'ya olan bu göç köylerden olduğu gibi diğer il ve ilçelerden de olmuştur.

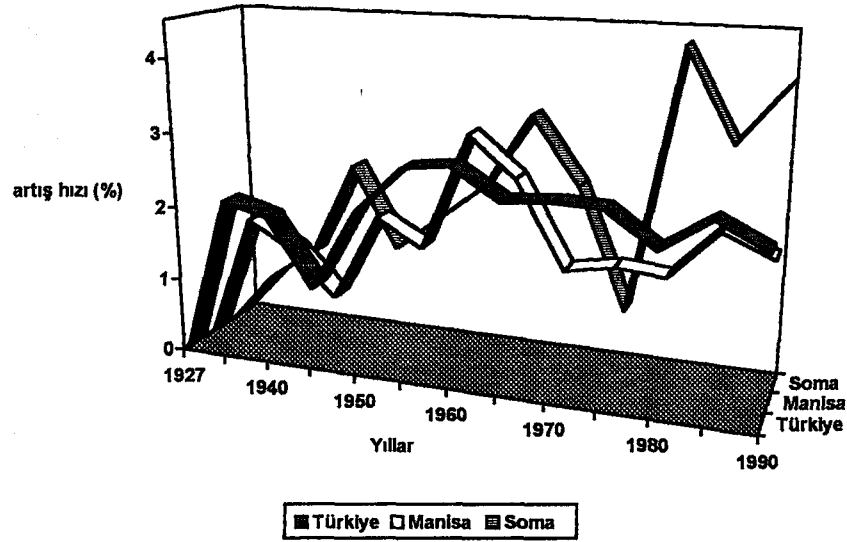
1965-70 döneminde nüfus 4.693 artarak yıllık nüfus artışında % 2,4 olarak gerçekleşmiştir. Artış oranındaki bu düşüş göçün yavaşladığını bize göstermektedir. Bu durum şehir ve köy nüfuslarının artış oranlarıyla karşılaştırıldığında daha açık görülmektedir. Şehirli nüfusun artış oranı % 8,23 den %2,95'e düşmüş, köy nüfusunun artış oranı da %0,50 den %1,89'a yükselmiştir. Şehire olan göçün daha önceki yıllara göre az olmasının sebebi, madenlere ve santrale alınan işçi sayısının az olmasından kaynaklanmaktadır.

Soma'nın nüfus artış hızı, 1970-75 döneminde %0,78 gibi çok düşük bir değer göstermektedir. İlçenin sanayileşmeye başladığı sırada artış hızının bu denli düşük olması ilgi çekicidir. O dönemde herhangi bir doğal afet olmadığı gibi salgın hastalıkların da olmaması bize ilçenin dışarıya göç verdiğini göstermektedir. Nitekim 1970'li yıllarda başlayıp 80'lere kadar hızla devam eden yurtdışına işçi göçleri bunun sebeplerindendir. Köy Envanter Raporlarından çıkardığımız bilgilere göre 1970'li yıllarda 608 kişi Almanya'ya, 20 kişi Fransaya, işçi olarak gitmiştir. Bu değerlere komşu ilçelere ve diğer illere olan göçde katılırsa artışın düşük olmasının sebebi daha

iyi anlaşılır. Bu nüfus kaybının özellikle kırsal kesimden olduğu görülür, çünkü kırsal nüfusun artış hızı eksi değer göstererek % -0,55 olarak gerçekleşmiştir.

1975-80 dönemi, ilçe nüfus artış hızının en yüksek olduğu dönemdir. Bu dönemde yıllık artış hızı %4,33 olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki dönemin düşük artışından sonra artış tekrar hızlandığı dışarıya göçün durduğunu hatta dışarıdan göç aldığını gösterir. 1980-85 ve 1985-90 dönemlerinde nüfus artış hızı %3,08 ve % 3,97 gibi yüksek değerler gösterir. 1980 yılından bu tarafa nüfusun hızla artması Soma'da iş imkânlarının arttığını ortaya koymaktadır. Soma termik santraline yeni ünitelerin eklenmesi kömür ocağının kapasitesinin artırılması bu artışı sağlamıştır. Şehir nüfusunun artış hızının da bu dönemlerde %5'in üzerinde gerçekleşmesi şehirde yeni iş imkanlarının oluştuğunu gösterir. Maden ve sanayi kuruluşlarının şehirde gelişmesiyle birlikte diğer sektörlerde de bir gelişme sağlanmış ve hayat kolaylaşmıştır. Özellikle 1980'li yıllarda hızla tarımda makinalaşmaya geçilmesi nedeniyle ve aile sayısının artmasıyla, verimsiz topraklara sahip kırsal alanda geçim daha da zorlaşmıştır. Bunun bir sonucu olarak şehirde nüfus hızla artarken, kırsal alandaki nüfus artış oranı bunun gerisinde kalmıştır.

Soma şehrinde nüfus artış hızı bazı dönemlerde azalmakla birlikte genellikle yüksek değerler göstermiştir. Şehrin çevresine göre daha çok iş imkanı sağlaması, ayrıca çevrenin kültür, sanat ve eğitim merkezi olması bu artışın temel nedenlerindendir.

Grafik 6: Türkiye, Manisa ve Soma'da Yıllık Nüfus Artış Hızları (%)

5.) Göçler

“Nüfusun, devamlı yaşama bölgelerini kişisel olarak aileler veya gruplar halinde terk edip, geçici veya sürekli olarak yaşamak amacıyla bir başka yere gitmesi hareketine “göç” denir. Göç eden nüfusa göçmen nüfus denirse de terim daha çok bir ülkeden başka bir ülkeye gidip yerleşen nüfus için kullanılmaktadır” (Doğanay 1994: 165).

Göç hareketleri değişik şekillerde olmakla birlikte genel olarak iki kısımda incelenmektedir. Bunlar: *a)* İç göçler (ülke içerisinde olan göçler), *b)* Dış göçler (ülkeler arasında olan göçler)

İç göçler ülke içerisinde yaşayanların, ülkenin bir yerinden diğer bir yerine çalışmak, yerleşmek, amacıyla gitmeleridir. Dış göçler uzun süre çalışmak amacıyla veya yerleşmek amacıyla bir ülke sınırlarını aşarak yapılan nüfus hareketleridir. (Tümertekin 1994: 172)

Türkiye’de iç göçler 1950’li yıllardan itibaren ulaşım ağının kırsal alanlara kadar ulaşması ve sanayileşmenin ilerlemesine bağlı olarak önemli ölçüde artış göstermiştir. Gerçekten 1935’lerde iç göçe konu olan nüfus 1,1 milyon civarında iken

1945’de 1,3 milyon 1955’de 2,5 milyon, 1960’da 3,1 milyon, 1964’de 4 milyona yükselmiştir. 1970’den sonra iç göç artışında nisbi bir azalma görülmüştür (Atalay 1991: 296).

Önceleri kapalı bir toplum ekonomisinin hakim olduğu kırsal alanlarımızda sanayinin ve ulaşım sektörünün gelişmesine paralel olarak dışa açılmaya, yeni iş sahalarına doğru göç etmeye başlamışlardır. Tarımda makinalaşmanın başlaması ile ve tarımda çalışan insan sayısının ister istemez azalmaya başlamasıyla göç hızlanmıştır. Önceleri İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlere olan göç, daha sonraları iş imkanının olduğu diğer şehirlere ve bölgelere de yayılmıştır.

Soma ilçesindeki göç hareketlerini “iç ve dış göçler” olarak incelememiz mümkündür.

5.a.) İç Göçler:

İç göçleri “kırdan kente olan göçler, ilçe dışından ilçeye olan göçler ve ilçe dışına olan göçler” olarak 3 bölümde ele almak gerekmektedir.

Soma ilçesinde kırdan-kente olan göçler bütün dönemler için söz konusudur. Fakat, 1950’li yıllardan sonra bu daha da hızlanmıştır. Türkiye geneline baktığımız zaman 1950’den sonra sanayinin gelişmesiyle birlikte göç olaylarının yavaş yavaş başladığını görüyoruz. Özellikle Soma ilçesinin kırsal yerleşmelerin bir çoğu, verimli tarım arazisi bakımından fakirdir. İklimin uygun koşullar göstermesine rağmen ormanlık alanların çok yer kaplaması, dağlık alanlarda toprakların verimli olmaması olumsuz faktörleri oluşturmaktadır. Tarımda makinalaşmaya geçilmesi az iş gücünü gerektirmiş, aile sayısının artmasıyla birlikte zaten verimsiz olan tarım toprakları, küçük parçalara bölünmüş ve böylelikle kırsal alanda geçim zorlaşmaya başlamıştır. Buna nazaran şehir merkezinde bulunan linyit ocakları ve 1957 yılında açılan termik santralin etkisiyle yeni iş imkanları oluşmuştur. Özellikle santralin açılacağından duyulmasından sonra 1950’li yıllardan beri ilçe merkezine devamlı bir göç olayı söz konusudur. Tablo 19’a baktığımız zaman 1955 yılında kırsal nüfus artışı eksi diğer göstererek % -0,27 olarak gerçekleşirken, şehirli nüfus hızı % 7,27 gibi çok yüksek bir

değer göstermiştir. Şehirli nüfus artışı diğer dönemlerde de devamlı yüksek değerler göstermektedir (Tablo 19). Soma ilçesinde nüfusun dağılışını temelden etkileyen sanayileşme hareketi sonucunda, ilçe merkezi hızla gelişerek yeni sektörlerin oluştuğu bir yer haline gelirken, kırsal alanda da, özellikle dağ köylerinde nüfus azalmaya başlamıştır. Bu olay sadece ilçe merkezinin gelişmesini sağlamamış, aynı zamanda ilçe yakınında bulunan Turgutalp, Çinge, Dualar gibi yerleşim yerlerinin de nüfusları artış göstermiştir. Özellikle 1957 yılında açılan santrale daha sonraki yıllarda yeni ünitelerin eklenmesi ve 1960'lı yıllarda linyit ocaklarına işçi alımı sebebiyle dağlık bölgedeki köylerden ve maden ocaklarına yakın olan yerlerden, şehre büyük miktarlarda göç olmuştur. Örneğin madene yakın olan Adil, Dereköy ve Tarhala'nın nüfusları 1960'da sırasıyla 204, 419, 658 kişi olarak belirlenmişken, 1965 yılında 194, 259, 535 kişi olarak belirlenmiştir. Nüfus artışlarına baktığımızda kömür ocaklarına yakın olan köylerin nüfuslarının azaldığını görürüz. Bu azalmanın sadece sebebini kömür ocaklarında çalışmak amacıyla dışarı verilen göç oluşturmamaktadır. Kömür ocaklarının açık işletme şeklinde çalıştırılması bu işletmeden çıkan yüzey atıklarının yakın köylerin arazileri üzerine atılması sonucunda zaten verimsiz olan tarım toprakları yok edilmiştir. Bunun sonucunda da köylerden dışarı büyük miktarlarda göç olmuştur.

Şehir merkezindeki sanayileşme hareketi sadece köylerden merkeze olan göçleri değil, aynı zamanda yakın ilçelerden ve diğer illerden de Soma'ya göç olmasını sağlamıştır. 1969 yılında ilçe merkezinde, Soma kaymakamlığının, kapı kapı gezerek 4181 hanede yaptırdığı araştırmaya göre (Aile reisi olarak) gerçek Soma'lı olanların %35,66, yakın kasabalardan göç edenlerin % 35,30, şehir ve civar illerden gelenlerin % 19 ve dış ülkelerden göç edenlerin % 9,35 oranında oldukları tesbit edilmiştir. Bu da bize 1969 yılı itibarıyla ilçe merkezindeki nüfusun % 35,66'sını yerlilerin % 64,34'ünü de yabancıların oluşturduğunu gösterir. Şunu hemen belirtmek lazım, dış ülkelerden gelenlerin sayısının % 9,35 oranında bir değer göstermesi, santralin Fransızlar tarafından yapılmasından kaynaklanmaktadır.

Göç olayı diğer dönemlerde de devam ederek 1975 döneminde şehirli nüfus, kırsal nüfusun üzerine çıkmıştır (Grafik 14). Bu dönemde kırsal alandan özellikle Avrupa'ya olan dış göç sebebiyle kırsal nüfus artış hızı eksi değer göstermiştir.

Soma'ya olan göçlerin yanında ilçe dışına göçler de olmuştur. Fakat bu göçler büyük boyutlarda değildir. Zaten göç ettikleri yerlere baktığımız zaman (Tablo 10) ilçeye yakın olan yerler olduğu anlaşılmaktadır. Bunların da daha çok iş amacıyla yakınlarının yanına gittiklerini söyleyebiliriz.

<u>Göç Edenlerin Sayısı</u>	<u>Göç Ettikleri Yer</u>
9 aile	İzmir
9 aile	Manisa
22 aile	Kırkağaç
4 aile	Kınık

Tablo 10: Soma'dan Dışarıya Olan Göçler:

Kaynak: 1982 Köy Envanter Raporları. (Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü)

Soma'ya olan göçlerin hemen hemen tamamının ilçede bulunan linyit ocakları ve Soma Termik Santrali sayesinde olduğunu söyleyebiliriz. Göçlerin çok hızlı olması ve ilçe bazında tam olarak bilgi bulunamaması sebebiyle, göçlerin nerelerden yapıldığını tam olarak bilememekteyiz. Buna rağmen köy envanter etüt raporlarından, Soma Kaymakamlığından ve İller Bankasından aldığımız bilgiler ışığında, göçlerin daha çok yakın ilçe ve illerden olduğu görülmektedir. Ama yine de aşağı yukarı bütün illerden göç olduğunu söyleyebiliriz.

Soma ilçesine olan büyük göç olayını açıklayabilmemiz bakımından İller Bankasının 1982 yılında yapmış olduğu çalışma kayda değerdir. Soma şehir merkezinde mahallelere göre, yerli ve yabancı halkın tesbit edildiği tablo aşağıdadır.

Mahalle	Yerli	İl içi ve Köyden Gelenler	İl Dışından Gelenler	Toplam
Cuma	25,0	33,3	41,7	100,0
Hamidiye	50,0	33,3	16,7	100,0
İstasyon	8,3	25,0	66,7	100,0
Karamanlı	16,7	33,3	50,0	100,0
Kurtuluş	24,3	32,4	43,3	100,0
Namazgah	35,1	29,8	35,1	100,0
Samsacı	70,0	-	30,0	100,0
Toplam Nüfus	30,9	28,3	40,8	100,0

Tablo 11: Soma'da Mahallelere Göre Yerli ve Yabancı Nüfus (%)

Kaynak: İller Bankası

Tabloya baktığımız zaman yerli halkın % 30, yabancıların ise % 70 oranında olduğu dikkati çeker. İkinci bir hususda eski mahallelerde yerli nüfusun sonradan kurulan mahallelerde ise yabancı nüfusun fazlalığıdır.

Soma'da iç göçlere baktığımızda, ilçe içinde kırdan kente olan göçlerin daha çok verimli tarım arazisinden yoksun olan dağlık ve platoluk sahada kululan köylerden olduğu görülür. Zaten ilk nüfus sayımından bu tarafa köylerin nüfusları fazla artmamıştır. Hatta tarım imkanları geniş olan köylerden de göç olduğunu söyleyebiliriz. Yani aşağı yukarı kırsal alanlardaki bütün yerleşim yerlerinden ilçe merkezine bir göç söz konusudur. Hatta bu göç yüzünden Bubeyler ve K.İşıklar köylerinin nüfusları kalmadığı için Bubeyler köy tüzel kişiliğinden çıkarılmıştır. Kırsal alanda şehir merkezine olan göçün yanısıra da bazı köylere göç olmuştur. Özellikle Turgutalp, Çinge ve Avdan'a olan göçler buraların kasaba olmasını sağlamıştır. Bunların Soma'nın yakınında bulunması ana karayol güzergahını takip etmesi, bize Soma'ya olan göçlerin buraları da etkilediğini göstermektedir. Buraların tarım bakımından verimli yerler olmasının yanısıra Soma'ya yakınlığı önemlidir. Özellikle Soma'da çalışan işçiler, kiraların pahalı olması sebebiyle buralarda ikamet etmektedir. Bunlardan özellikle Turgutalp Kasabası tamamen bu faktöre bağlı olarak gelişmiştir. Hatta bugün Soma şehir merkeziyle tamamen birleşmiş durumdadır (Foto 1). Kasabada ilçe merkezinden hariç E.L.İ. lojmanlarının bulunması bunu daha iyi göstermektedir.

Soma'da sanayi kuruluşları özellikle linyit ocakları ve termik santral göçün temel sebebini oluşturmalarına rağmen, ilçenin önemli kavşak noktasında olması, gelişmesiyle birlikte çevresinin eğlence, kültür ve eğitim merkezi durumuna gelmesi, göçü günümüzde etkileyen diğer etkenlerdir.

5.b.) Dış Göçler:

Bizi Soma ilçesinde genellikle, ilçeden dışarıya olan göçler ilgilendirmektedir. Dışardan ilçeye olan göçler önemli yer kaplamamaktadır. Sadece Soma Termik Santrali'nin yapıldığı ve üretime geçtiği ilk yıllarda yapımını Fransızlar üstlendiği için Fransa'dan, Soma'ya teknik ekip ve işçi olarak gelenlerin, bir çoğu işlerinin bitmesi ile tekrar ülkelerine dönmüştür.

İlçenin çok eski zamanlardan beri yerleşim yeri olduğunu biliyoruz. Ama eski dönemlere ait fazla bilgi yoktur. İlk düzenli bilgileri Cumhuriyet döneminde yapılan nüfus sayımlarından elde ediyoruz. Bu sebeple daha önce ilçeye olan göç veya ilçeden olan göçün miktarı hakkında sağlıklı verilere sahip değiliz. Fakat Kurtuluş Savaşı yıllarında ilçeden dışarıya göç olduğunu ilk nüfus sayımından anlamaktayız. Şöyle ki bazı kaynakların belirttiğine göre ilçe merkezinde 2000 Rum yaşamaktaydı (Cuinet 1904). Araştırmalarımız sırasında ilçede Rum kökenli nüfusa rastlamadık. Bu ise bize Rumların göç ettiği fikrini verdi. Nitekim Lozan'da 30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'ne ilişkin Sözleşme ve Protokol" gereği Soma'nında içinde bulunduğu bölgeden, bir çok Rumun göç ettiği bilinmektedir. Fakat Soma'dan ne kadar ve ne zaman göç olduğu konusunda bilgi yoktur. Bunun sebebi de Rumların daha savaş yıllarında ve antlaşma yapılmadan göçe başlamasıdır. Arı'nın belirttiğine göre (Arı 1995: 27) bir ay içinde Türkiye'den kaçarak Yunanistan'a göç eden Rum sayısı 650.000'dir. Bu sayı 1922 yılının sonunda 1.000.000'u aşmıştır. Kuşkusuz Rumların da bu dönemlerde göç ettiği söylenebilir. Yine bu mübadele gereği, Rumlardan boşalan yerlere, Muhacir Türklerin yerleştirilmesi gerekiyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nin belirlediğine göre Yunanistan'dan gelen 64.000 kişinin Manisa, İzmir, Menteşe, Denizli ve havalisine yerleştirilmesi

kararı alınmıştır¹. Manisa'ya yerleştirilecek olan bu insanların bir kısmının, Soma ilçesine yerleştirilmesi söz konusu değildir. Manisa'ya gelen muhacirler, başka ilçelere yerleştirilmiştir. Böylelikle ilçeden dışarıya ilk tespit ettiğimiz göç hareketi Kurtuluş Savaşı sırasında yaşanmıştır.

İlçeden dışarıya olan ikinci göç hareketi de, tüm Türkiye genelinde 1970'li yıllarda yaşanan, Avrupa'ya işçi akımıdır. Özellikle Almanya'nın işçi alması sebebiyle ilçemizden de çok sayıda insanın yurtdışına çıkmasına sebep olmuştur. Bu olayı 1975 dönemi nüfus sayımına baktığımız zaman daha iyi anlarız (Tablo 19). Bu dönemde şehirli nüfusun artış hızı, bir önceki döneme göre düşüş göstererek % 8,23'den % 2,17'ye düşmüştür. Yine aynı dönemde kır nüfus artışında düşerek %- 0,55 gibi bir değer göstermiştir. Bu veriler ilçeden, özellikle Almanya'ya işçi akımı olduğunu gösterir. Nitekim, arazi çalışmamız sırasında, köylerden çok sayıda insanın yurtdışına işçi olarak gittiğini öğrendik. Sağlıklı olmamakla birlikte Köy Envanter Etütlerinde 608 kişinin Almanya'ya 20 kişinin Fransa'ya 1 kişinin Libya'ya çeşitli köylerden işçi olarak gittikleri belirtilmektedir. Kuşkusuz, ilçenin göç almasının yanında yurt dışına göç vermesinin sebebi ise, o yıllarda gerek ocaklara, gerekse santrale fazla işçi alımı yapılmaması, ayrıca yurtdışının insanlar için daha cazip gelmesidir.

6.) Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri

6.a.) Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı

“Bir ülke ya da yerleşme alanındaki toplam nüfusun miktarı yanında, onun çeşitli yaş gruplarının da bilinmesi, özellikle çalışabilir ya da aktif nüfus olarak adlandırılan 15-64 yaş arasındaki nüfus miktarının iş gücü kapasitesi, besin maddeleri ve çeşitli hizmet türlerine ihtiyaç, aile tipleri, doğum ve ölüm oranları ile nihayet göçler bakımından önem taşımaktadır “(Tümertekin 1994: 177).

Geniş aralıklı yaş grupları bakımından Soma şehrinin nüfusu incelenecek olursa, şu özellikler dikkati çeker. İlçe nüfusunun 1990 değerlerine göre % 32,4'ünü

¹ Göçmenlerin yerleştirildikleri yerlerin tablosu. D. İ. E Yıllığı (1930)

çocuklar, % 63,8'ini yetişkinler ve % 3,8'ini yaşlılar grubu oluşturmaktadır. (Tablo 12)

Yaş Dilimleri	Şehir Nüfusu	%
0-14	16331	32,4
15-64	31888	63,8
65+	1895	3,8
Topla	49977	100,0

Tablo 12: Soma Şehrinin Nüfusunun Yaş Grupları (1990)

Kaynak: D.İ.E. 1990 Genel Nüfus Sayımı

Tablodan da açıkça gördüğümüz gibi, Soma şehrinin nüfusunda, yetişkinler kitlesinin toplam nüfustaki payı oldukça yüksektir. Bu ise faal nüfusun yüksek olduğunu gösterir. Ayrıca nüfusun bağımlılık oranı dediğimiz ekonomik bakımdan faal olan 15-64 yaş grubunun, faal olmayan (0-14)+(65+) yaş gruplarına oranı ile bulunan ve nüfusun yaş durumunu gösteren bir terim vardır. Soma şehrinde bağımlılık oranı $(0-14)+(65+)/(15-64) = (16331 + 1895) / (31888) = 0,57$ yani ekonomik bakımdan faal olan yaklaşık her iki kişi bir kişiye bakmaktadır. Fakat bu rakam şehir merkezi için geçerlidir. Kırsal alanda bağımlılık oranının artacağı muhakkaktır. Çünkü şehir merkezinin nüfusunun artması, büyük ölçüde göç olayına bağlıdır. Doğum-ölüm oranları kırsal kesime göre daha düşüktür. Tabi şehre göç eden nüfus daha çok iş için geldiğinden 15-64 grubuna dahil edilebilir. Köylerde ise doğum oranının fazla olması bu rakamı artıracığı gibi, gizli işsizlik kavramı da vardır. Gizli işsizlik ise, çalışıyor gibi görünmesine rağmen aslında çoğu zaman işsiz olan kimseler için kullanılır. Köylerde tarım hakim durumda olduğu için, bir araziden aynı zamanda bir kaç aile geçinebilmektedir. Ayrıca şehir merkezindeki bağımlılık oranıda yanıltıcı olabilmektedir. Tesbitlerimize göre, 15-64 yaşdiliminin altında yaşa sahip çocukların, çeşitli işlerde çalışarak üretime katkıda bulunmaktadırlar. Öte yandan çalışma çağındaki nüfusun tümü, fiilen çalışıyor anlamına gelmez. Çünkü askerlik, öğrenim, iş bulmak, bazı çevrelerde kadının çalışmasının uygun olmaması ve benzeri nedenlerle 15-64 yaş grubuna girdiği halde çalışmayan çok sayıda nüfus vardır.

Soma şehrinde yaşayan 65 ve daha yukarı yaşa sahip nüfusun şehir nüfusundaki payı % 3,8'dir. Yaşlı nüfus bu gruplandırmada en az nüfusa sahip grubu oluşturur.

Bu durum sebebi, Soma'da, Türkiye genelinde olduğu gibi ortalama yaşama süresinin 65 yaş civarında olmasından kaynaklanmaktadır

Dar aralıklı yaş grupları bakımından Soma şehrinin nüfusu incelenecek olursa doğumlar, ölümler, göçler ile ilgili bazı özellikler dikkati çeker (Tablo 13, Grafik 7)

Yaş Grupları	Toplam	Erkek	Kadın
00-04	5105	2633	2472
04-09	6072	3138	2937
10-14	5154	2639	2515
15-19	3900	2031	1869
20-24	3946	1702	2244
25-29	5864	3031	2833
30-34	5583	3112	2471
35-39	4298	2542	1756
40-44	2547	1444	1103
45-49	1763	964	799
50-54	1511	778	733
55-59	1390	710	680
60-64	1086	517	569
65+	1895	760	967
Toplam	49977	26001	23926

Tablo 13: Soma Şehri Nüfusunun Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (1990)

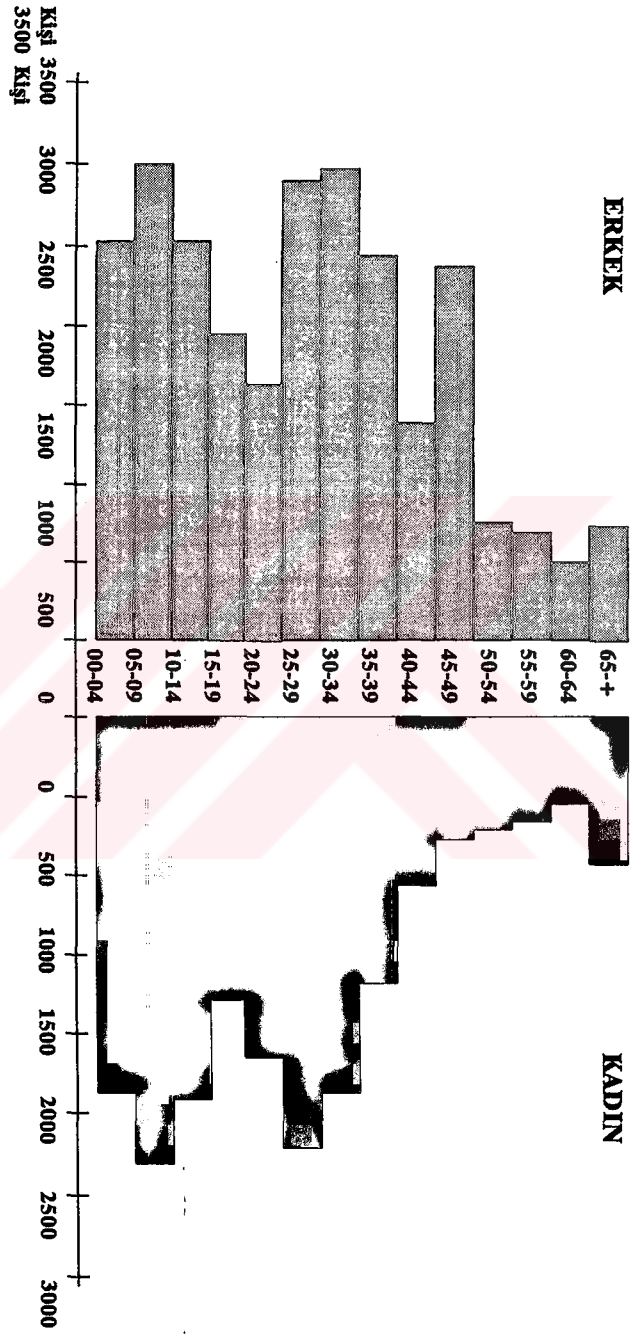
Kaynak: D.İ.E. 1990 Nüfus Sayımı Sonuçları

Soma şehri nüfusunun yaş ve cinsiyet pramidi incelendiğinde pramidin tabanının geniş olmasına rağmen, 10-24 grubunda daraldıktan sonra, 25-39 yaş grubunda genişlediğini ve 65+ yaş grubuna doğru daralarak devam ettiğini görürüz. Böyle bir şekil bize doğum oranlarının yüksek olmadığına yanı sıra, nüfusun belli bir döneminde, doğum oranının düştüğünü ya da, faal nüfusun göç yoluyla kazanıldığını anlatır.

Toplam nüfusta 0-14 yaş diliminde bulunanlar % 32,4'lük oran teşkil ettikleri halde bu dilim içindeki 0-4 yaş grubunun 5-9 yaş grubundan daha az olduğu

görülmektedir. Bu durum şehrin nüfusunun doğum oranının belli bir miktar düştüğünü.

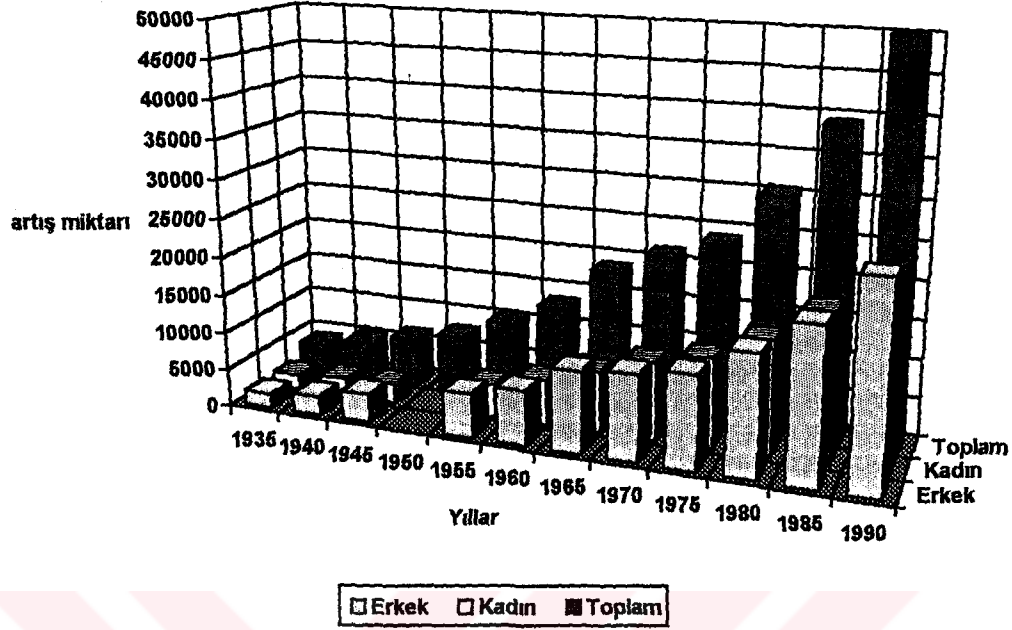
Grafik 7: Soma Şehri Nüfusunun Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (1990)

gösterir. Şehir nüfusunun 5-9 grubundan sonra daralmaya başlaması bu durumun 20-24 grubuna kadar devam etmesi, nüfusun belli bir dönem, artış hızını kaybettiği izlenimini vermektedir. Kuşkusuz bunun sebebi 1970'li yıllarda ilçenin dışarıya göç vermesinde yatmaktadır. Piramidin tekrar 25-29 grubundan başlayarak genişlemesinin sebebi ise ilçeye, özellikle şehir merkezine 1960'lı yıllarda yapılan, göç olayının etkisidir.

Araştırma alanının genel nüfusta kadın ve erkek nüfus miktarları eşitsizlik göstermektedir. Erkek nüfus oranları 0-14 ve 15-64 yaş gruplarında fazla çıkarken 65+ yaş grubunda kadın nüfus fazladır.

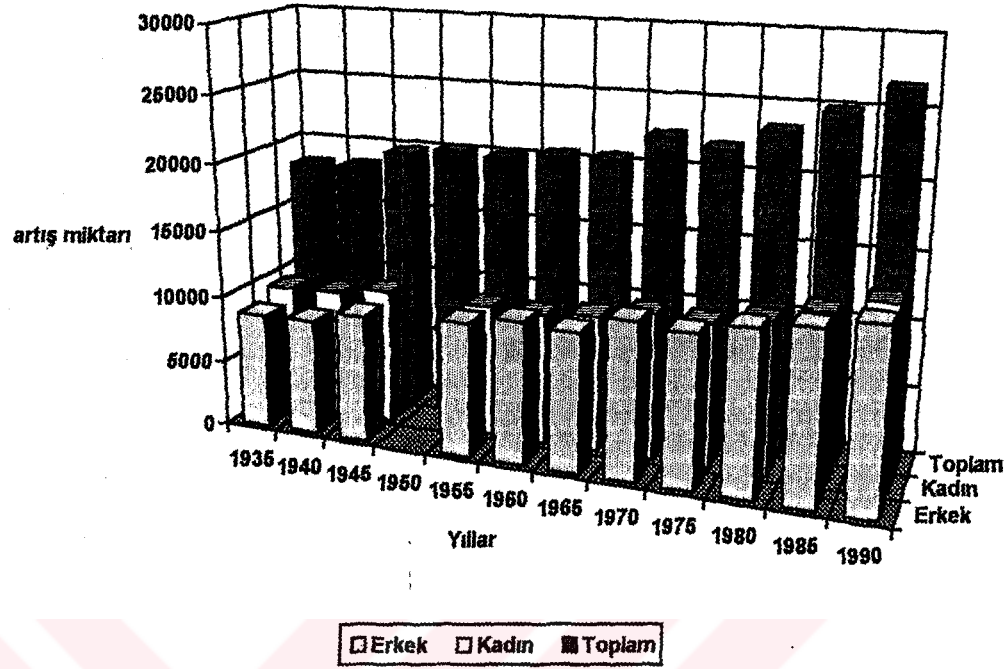
0-14 yaş grubunda erkek nüfus 8410 kişi, kadın nüfus ise 7924 kişidir. Bu fazlalık doğumlarda erkek çocuğun daha çok olmasından kaynaklanmaktadır. 15-64 yaş grubunda ise erkek nüfus 16831, kadın nüfus ise 15037 kişidir. İki arasındaki dengenin erkekler lehine biraz daha fazlalaşması, şehir merkezine iş için daha çok erkeklerin göç etmesinden kaynaklanmaktadır. Aslında, bu oranın daha çok olması gerekir. Fakat erkek çocuklarda ölüm oranının fazla olması, aradaki farkı dengelemektedir. 65+ yaş grubunda ise 760 erkek, 967 kadın nüfus bulunmaktadır. Bu grupta kadın nüfusun fazla çıkması ise ekonomik ve sosyal sebeplerden dolayıdır. Biyolojik olarak kadınların daha az yıpranması, erkeklerin ağır işlerde daha çok çalışması, erkek nüfusun yaşama süresini kısaltmaktadır. Dolayısıyla kadın nüfus fazla çıkmaktadır.

İlçe toplam nüfusundaki kadın-erkek oranına baktığımız zaman, şehir ve kırsal nüfusu farklılıklar göstermektedir. 1990 nüfus sayımına göre 49977 olan şehirli nüfus kişinin 26019 kişisi erkek, 23958'i kadınlardan oluşmaktadır. Erkek nüfusun fazla olmasının sebebi göç yüzünden şehre gelen işçilerin erkek olmasından kaynaklanmaktadır. Şehre gelen işçiler çoğunlukla köylerden ve yakın ilçelerden geldiklerinden ailelerini yanlarında getirmeyip, tek başlarına çeşitli sektörlerde çalışmak için gelmektedirler.

Grafik 8: Soma'da erkek, kadın ve toplam nüfusun sayım yıllarına göre artış oranları

Kır nüfusu ise 1990 verilerine göre 13284 erkek ve 13380 kadından oluşmaktadır. Şehir nüfusuna göre ters bir durum gösteren, kır nüfusunda kadın sayısı fazladır. Köylerde özellikle dağlık ve verimsiz araziler üzerine kurulmuş yerlerde, halk geçinemediği için dışarı göç vermektedir. Önceleri bu göç şehir merkezine aileleri ile birlikte olurken zamanla, mevsimlik işçi göçüne dönüşmüştür. Şehrin gelişmesiyle birlikte özellikle inşaat ve ticaret sektörünün canlanması, köylerden gerek Soma şehrine gerekse diğer ilçe ve illere bu sektörlerde çalışmak amacıyla, yaz aylarında çok sayıda insan göç etmektedir. Nitekim bazı köylerde kadın nüfusun oldukça fazla olması bunu doğrulamaktadır. (Avdan K= 1092, E=996, Deniz K=199 E=172, Turgutalp K=2704, E=2519)

Grafik 9: Soma kırsal alanda erkek, kadın ve toplam nüfusun sayım yıllarına göre artış oranları

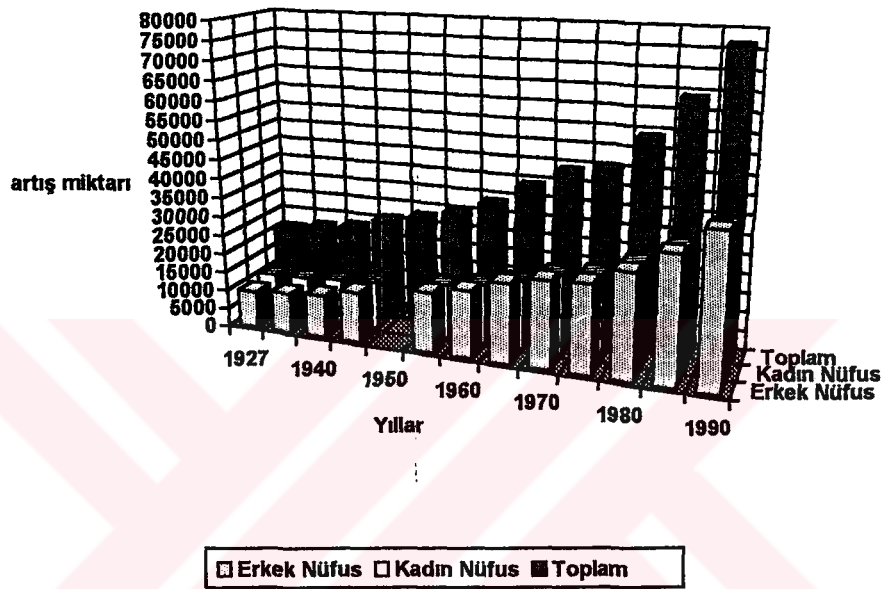
Soma İlçesinde 100 kadına yaklaşık 105 erkek düşmektedir. Bu değer zaman içerisinde değiştiği gibi şehir ve kırsal nüfusunda da farklı değerler göstermektedir. Tabii ki bu farklılıklar göç yüzünden kaynaklanmaktadır.

Yıllar	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Toplam
1927	9825	11077	20902
1935	10526	11567	22093
1940	11215	12049	23264
1945	13321	12745	26066
1950 ²	-	-	27726
1955	15831	14355	30186
1960	17756	15863	33619
1965	20931	18173	39104
1970	22788	21009	43797
1975	23298	22225	45523
1980	27414	26323	53739
1985	32825	31113	63938
1990	39303	37338	76641

Tablo 14: Soma İlçesinde Sayım Yıllarına Göre Nüfusun Cinsiyetlere Göre Dağılımı

² 1950 Sayımında kadın erkek ayrımı yapılmamıştır.

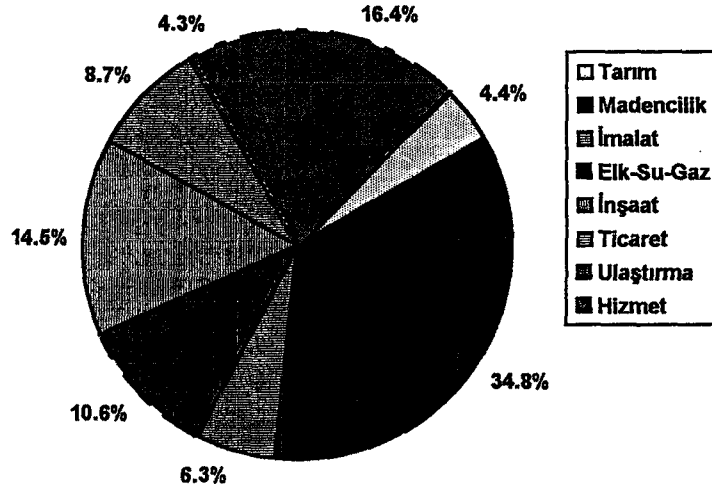
Tabloya baktığımızda 1945 yılına kadar kadın nüfusunun fazla olduğu görülür. Özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında erkeklerin savaşa katılması, bu oranı etkilemiştir. 1945 yılından sonra ilçeye olan göçler yüzünden, erkek nüfus her zaman fazla çıkmaktadır.

Grafik 10: Soma ilçesinde sayım yıllarına göre nüfusun cinsiyetlere göre dağılımı

6.b.) Nüfusun Ekonomik Faaliyet Dallarına Göre Dağılımı

Soma şehir merkezinde iktisaden faal olan nüfus 1990 yılına göre 14841'dir. Bu nüfusun büyük bir çoğunluğu madencilik sektöründe çalışmaktadır. (Grafik 11) Faal nüfustaki oranı ise % 34,8'dir. Faal nüfusun % 16,4'ü hizmet sektöründe, % 14,5'i inşaat sektöründe, % 10,6'sı elektrik-su-gaz sektöründe % 8,7'si ticarete % 6,3'ü imalat % 4,4'ü tarım sektöründe, % 4,3'ü ise ulaştırma sektöründe çalışmaktadır.

Grafik 11: Soma şehrinde nüfusun sektörlere dağılımı (%)

Soma'da linyit kömürünün bulunması ve işletilmeye açılması gerçekten Soma için çok önemlidir. İlçenin gelişmesi bu ocaklar ile birlikte olmuştur. Ocakların düzenli işletilmesinden bu tarafa devamlı bir göç olayı vardır. Böylelikle şehir de gelişmeye başlamıştır. Özellikle linyit kömürüne bağlı olarak 1957 yılında işletmeye açılan Soma Termik Santrali şehrin daha da hızlı gelişmesini sağlamıştır. Zaten bu iki sektörde çalışanların, toplam çalışanlar payı içerisinde ki oranı % 45'i geçmektedir. Linyit işletmelerinin sadece bu iki sektöre etkisinin yanı sıra diğer sektörlerin de gelişmesinin temel sebebidir. Özellikle şehrin gelişmeye başlamasıyla birlikte, artan konut ihtiyacını karşılamak ve gerekli hizmetlerin sunulması sayesinde ilçe merkezindeki inşaat ve hizmet sektöründe büyük gelişmeler olmuştur. Şehrin gelişmesine bu denli etkide bulunan linyit ocakları şehrin hemen güneyinde yer alan Sarıkaya Dağında bulunmaktadır. Ayrıca Tarhala civarında da ocaklar mevcuttur. İlçenin bazı yerlerinde de ocak açma çalışmaları devam etmektedir. Bir şehrin gelişmesini temelden etkileyen bu doğal zenginlik sayesinde Soma gelişmesini sürdürmektedir. İlçe merkezindeki bu durum tipik maden kasabalarını andırır. İlçede imalat ve ticaret sektörleri fazla gelişmemiştir. Bu sektörler temelde madenci olarak çalışan insanların ihtiyacını gidermek amacıyla işletilmektedir. Özellikle aylık geliri iyi olan madende ve santralde

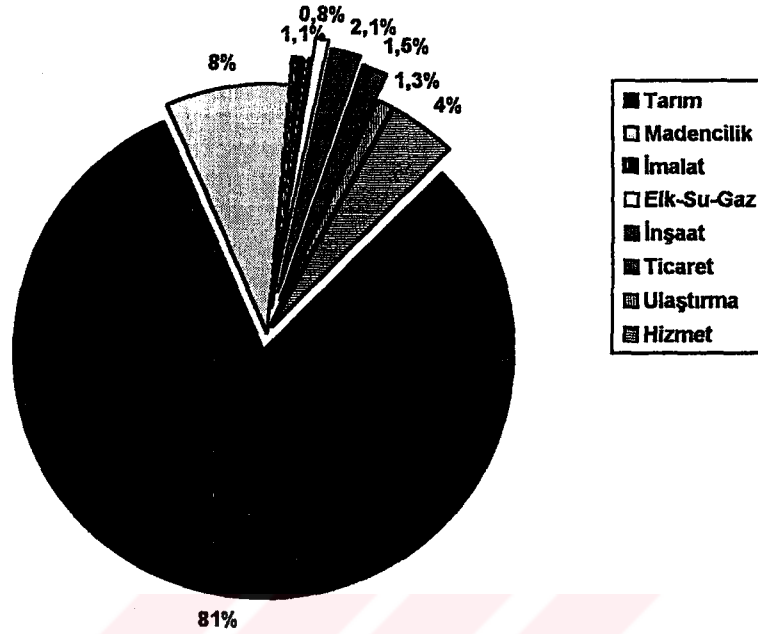
çalışan işçilerin sosyal ihtiyaçlarını gidermek amacıyla hizmet sektöründe oldukça gelişmiştir. Ayrıca kamu kuruluşlarında çalışanlar da bunun içerisinde yer almaktadır.

İktisaden faal olan nüfusun şehir merkezine göre % 4,4'ü tarım sektöründe çalışmaktadır. Bunlar daha çok şehir civarındaki verimli arazileri değerlendiren kimselerdir. Aslında bu payın biraz daha yüksek olacağını söyleyebiliriz. Çünkü diğer sektörlerde çalışan bir çok insan, az çok tarımla uğraşmakta, fakat bunu ikinci iş olarak yaptıklarından bu görülmemektedir. İlçe merkezinde tarımla uğraşanların payının bu kadar düşük olması bize Soma'nın gerçek manada şehir olduğu intibasını vermektedir.

Sektör	Tarım K-E	Maden. K-E	İmalat K-E	E.S.G. K-E	İnşaat K-E	Ticaret K-E	Ulaştır. K-E	Hız K-E	Toplam K-E
Çalışan Nüfus	184-466 650	20-5154 5174	72-827 904	58-1367 1425	7-2006 2013	109-1182 1291	20-625 645	606-2178 2784	1076-13765 14841
%	%4,4	%34,8	%6,3	%10,6	%14,5	%8,7	%4,3	%16,4	%100

Tablo 15: Soma'da İktisadi Faliyetlere Göre Aktif Nüfus Dağılışı 1990(Kentsel)
Kaynak : D.İ.E.

Soma ilçesinin kırsal alanında ise durum tamamen farklıdır. Kırsal alanda faal olan 17279 kişinin 13990 kişisi tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu ise toplam içerisinde % 81'lik bir pay oluşturmaktadır. Çiftçilerin çok olmasının sebebi halkın yapacak başka işinin bulunmamasından dolayıdır. Ayrıca vadi tabanına yakın olan yerler verimli olduğu için, çiftçilik buralarda karlı iştir. Bu alanlarda geliri yüksek olan pamuk, tütün, sebze tarımı yapılmaktadır. Zaten çiftçi nüfusunun önemli bir bölümü buralarda toplanmıştır. Diğer köylerde geçim tipi hayvancılıkla birlikte tütün başta olmak üzere buğday ve arpa tarımına dayanmaktadır. Kırsal kesimdeki faal nüfusun %8'lik kısmında madencilik sektöründe çalışmaktadır. Köylerin yakınında bulunan ocaklarda çalışırlar. Özellikle kırsal olan nüfusuna dahil edilen Turgutalp, Tarhala gibi yerleşim merkezlerinde birçok maden işçisi bulunmaktadır. Diğer sektörler fazla bir önem arz etmemektedir. Zaten diğer sektörlerin toplamının pastadaki yapı % 11'lik kısmı kapsamaktadır.

Grafik 12: Kırsal alanda nüfusun sektörlere göre dağılımı (%)

Sektör	Tarım K-E	Maden. K-E	İmalat K-E	E.-S.-G. K-E	İnşaat K-E	Ticaret K-E	Ulaştırma K-E	Hız K-E	Toplam K-E
Çalışan Nüfus	1814-5876 13990	35-1346 1381	32-163 195	4-142 146	0-375 375	19-240 259	5-220 225	127-583 710	8336-8943 17279
%	%81	%8	%1,1	%0,8	%2,1	%1,5	%1,3	%4,2	%100

Tablo 16: Soma'da İktisadi Faliyetlere Göre Aktif Nüfus Dağılışı 1990(Kırsal)
Kaynak : D.İ.E.

Kır ve şehirli nüfuslardaki faal nüfus içindeki kadın-erkek oranları da farklılıklar gösterir. (Tablo 15-16) Şehirde büyük çoğunlukla erkekler çalışmaktadır. Bunun nedeni, maden ve santralde çalışan işçilerin çok büyük bir bölümünün erkek olmasından kaynaklanmaktadır. Zaten şehir merkezinde kadınların en çok çalıştığı sektör, hizmet sektörüdür. Ayrıca işçi ücretlerinin iyi durumda olması sebebiyle işçilerin çoğu ailelerini çalıştırmamaktadır. Dikkat edilmesi gereken bir husus daha vardır. O da ev kadınlarının resmen olmasa bile, aile ekonomisine el işi vb. küçük işler yaparak yardımcı olmalarıdır. Bu etkende faal nüfusun az görünmesine yol açar.

Kırsal alanda kadın-erkek sayısı aşağı yukarı aynıdır. Hatta sektörlerde çalışanların büyük bir kısmını oluşturan tarım sektöründe kadınların sayısı fazladır.

Köylerde, özellikle tarla işlerinde insanlar ortak olarak çalıştıkları için faal nüfusta kadın-erkek oranı aşağı yukarı eşit çıkmaktadır. Tarım sektöründe köylerde daha çok tütün tarımı yapılması ve bunun iş gücünün çok olması sebebiyle tarlalarda kadınlar erkekleriyle beraber hatta onlardan fazla çalışmaktadırlar. Ürünün toplanması, elden geçirilmesi, kurutulması gibi işlerde kadınlar yoğun olarak çalışmaktadır. (Resim 36)

6.c.) Nüfusun Eğitim Durumu:

Soma ilçe merkezinde 7 ilkokul, 3 ilköğretim okulu, kasabalarda 2 ilkokul, köylerde 53 ilkokul olmak üzere, toplam 65 ilkokul bulunmaktadır. Kasaba olmasına rağmen zamanla gelişerek adeta Soma'nın mahallesi durumuna gelen Turgutalp'in okulları Soma'nın değerleri içerisinde yer almaktadır.

Soma ilçesine bağlı köylerde ilkokullarda toplam 2375 öğrenci vardır. Bu sayının 1212'si erkek, 1163'ü kız öğrenciden oluşmaktadır. Erkek ve kız öğrenci sayısı arasında fazla bir fark yoktur.

Merkezde ise 5052 öğrenci bulunmaktadır. 2669'ü erkek 2383'ü ise kız öğrencilerden oluşmaktadır.

İlkokulu olan 53 köy bulunmaktadır. Sarıkaya, Kozanlı, Kobaklar, Çavdır köylerinde nüfuslarının az olmasından dolayı okul bulunmamaktadır. Öte yandan öğrenci azlığından dolayı Çatalçam ve Dereköy ilkokulları kapatılarak, buradaki öğrenciler, yakın okullara gönderilmektedir.

İlçede ortaöğretim düzeyinde eğitim veren 16 okul bulunmaktadır. Bunların Yağcılı Kasabasında bulunan 1'i hariç geri kalanı şehir merkezinde bulunmaktadır. Köylerin hiç birisinde (Yağcılı hariç) ortaokul ve lise bulunmamaktadır. İlkokulu bitiren öğrenciler, okumak için genellikle şehir merkezine geldikleri gibi, yakın ilçelerden özellikle Savaştepe ve Kırkağaç'a da gitmektedir. Hatta yatılı olarak, Manisa, İzmir, Balıkesir illerine okumaya gitmektedirler. Ekonomik durumu iyi olmayan ailelerin çocukları ise ilkokuldan sonra okutulmamaktadırlar. İlçede orta öğretim düzeyinde eğitim veren okullarda 2133 kız öğrenci, 3300 erkek öğrenci olmak üzere toplam 5433 öğrenci eğitim görmektedir. Soma İlçesinde ilkokul düzeyinde

7.427 öğrenci mevcut iken ortaöğretim düzeyinde 5.433 öğrenci bulunmasının sebebi, köy ve kasabalarda ortaöğretim kurumlarının bulunmaması (Yağcılı hariç) ve bazı öğrencilerin ortaöğretim için ilçe dışına gitmesidir. Orta öğretimde dikkat çeken bir husus ise erkek ve kız öğrenciler arasındaki farktır. Özellikle, köylerde kız öğrenciler okutulmamaktadır. Bu durumun sebebi geçmişten kalan kötü bir anlayışın yanı sıra, köylerde ortaokul ve liselerin bulunmamasıdır.

D.İ.E.'den alınan 1990 değerlerine göre ilçede okur-yazar insanların sayısı 58.063 kişidir. Okur-yazar olmayan insan sayısı ise 9548 kişidir. Okur-yazar olmayan insanların sayısının fazlalığı dikkat çekicidir. Bu rakama 0-6 yaş grubu dahil değildir. Okuma-yazma bilmeyen insanların genellikle yaşlı insanlar olduklarını görüyoruz. Bu sayıyı artıran diğer bir sebepte göç olgusudur. Okuma-yazma bilmeyenler arasında kadın nüfusun oranı hem şehir merkezinde, hemde kırsal kesimde fazladır. Bu ise kız öğrencilerin eğitiminden yoksun bırakılmasının sonucudur. Herhangi bir okuldan mezun olmayıp okuma-yazma bilenlerin sayısında oldukça fazladır. Erkeklerin askerlikleri sırasında okuma-yazma öğrenmiş olabilecekleri gibi, çeşitli kurslarda insanlar okuma yazma öğrenmişlerdir.

İlçe genelinde okuma-yazma oranının % 86 olduğunu görüyoruz. Şehir merkezinde bu oran biraz daha artarak % 90 çıkmaktadır. Kırsal alanda ise okur-yazarlık oranı % 79'lara düşmektedir. İlçede okur-yazarlık oranının düşük olması, ilçeye işçi olarak gelen insanlardan kaynaklanmaktadır.

	Kentsel Kesim		Kırsal Kesim	
	E	K	E	K
Okur-Yazar	21492	17644	10,106	8821
Okur-yazar Olmayan	1294	3279	1753	3222
Okulsuz Okur-yazar	3600	3449	1694	1570
İlkokul Mezunu	12288	11409	7103	6677
Ortaokul Mezunu	2254	1159	492	236
Lise Mezunu	1268	975	308	201
Lise Dengi Mez.	1274	373	210	62
Yüksekokul Mezunu	800	276	293	74

Tablo 17: Soma İlçesinde Okur-Yazar Durumu (1990)

Kaynak: D.İ.E.

Okur-yazar insanların büyük bir çoğunluğunu ilköğretim mezunları oluşturmaktadır. Ortaokul mezunu, lise mezunu ve yüksek okul mezunu bunu izlemektedir. İlkokul mezununun bu kadar fazla olması diğer bir ifadeyle toplam içindeki payının % 65 oranında olmasının temel sebebi, Soma'nın bir işçi şehri olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanlar daha çok madenlerde ve bunu bağlı olarak gelişen sektörlerde çalıştıkları için öğrenime fazla ilgi göstermemişlerdir. Ayrıca, şehre dışardan göç eden insanların öğrenim durumlarında alt düzeyde olduğu için, böyle bir tablo ortaya çıkmıştır.

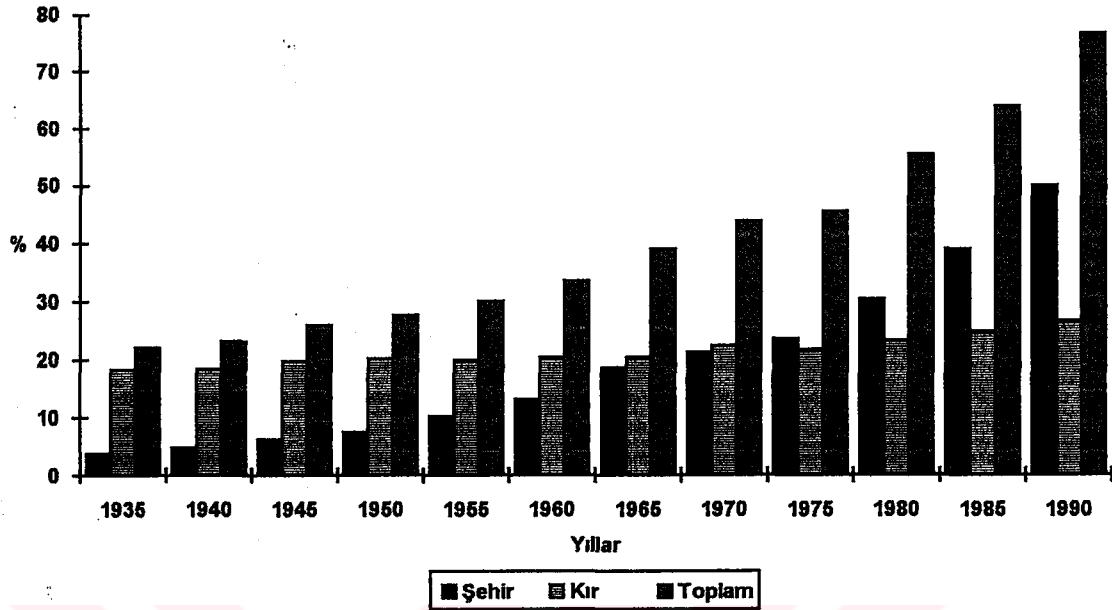
7.) Kır ve Kent Nüfusu

Soma ilçesinde 1990 yılı itibariyle nüfusun % 65,2'si şehirde yaşamaktadır. Köylerde yaşayanların oranı ise % 34,8 dir. Bu değerlere göre nüfusun büyük bir çoğunluğu şehirlerde yaşamaktadır. Sayım dönemlerini incelediğimiz zaman bu durum değişiklik göstermektedir (Tablo 18 Grafik 14).

Şehirli Nüfusu		%	Kır Nüfusu		%
1935	3820	17,7	18273		82,3
1940	4864	21	18400		79
1945	6325	24,3	19741		75,7
1950	7521	27	20205		73
1955	10256	34	19930		66
1960	13200	39	20419		61
1965	18633	48	20471		52
1970	21287	49	22410		51
1975	23713	52	21810		48
1980	30420	55	23319		45
1985	39088	61	24850		39
1990	49977	65	26664		35

Tablo 18: Sayım Dönemlerine Göre Şehir ve Kır Nüfusu (1935-1990)

Kaynak: D.İ.E.

Grafik 13: Sayım yıllarına göre şehir ve kırsal nüfusu oranları(1935-1990)

1935 döneminde şehirli nüfus 3820 kişidir. Toplam nüfus içindeki oranı ise % 17,7'tir. Aynı dönemde kırsal nüfusu şehirli nüfusun 4 katından fazladır. Onu takip eden dönemlerde şehirli nüfus hızla artış gösterirken, kırsal nüfusunun artış oranı düşük seviyededir. Şehirde hızlı nüfus artışı neticesinde 1965 yılından sonra oranlar eşitlenmeye başlamış, 1975 yılında da şehirli nüfus oranı % 52 olarak ilk kez kırsal nüfusunun üzerine çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde de şehirli nüfus oranı artarak devam ederken, kırsal nüfusunun oranı da düşüş göstermektedir. Soma ilçesinde özellikle linyit ocaklarının bulunması şehirli nüfus açısından bir şans teşkil etmiştir. Kömüre bağlı olarak gerçekleşen sanayileşme, hızla şehrin büyümesini sağlamıştır. Bu arada köylerdeki nüfus, iş sıkıntısı çektiği için 1950'lerden sonra şehre doğru göç etmeye başlamıştır. Bu göç sayesinde şehirli nüfus 1990 değerlerine göre % 65'lik payı ile ilçede toplam nüfusun yaklaşık 2/3'sini oluşturmuştur.

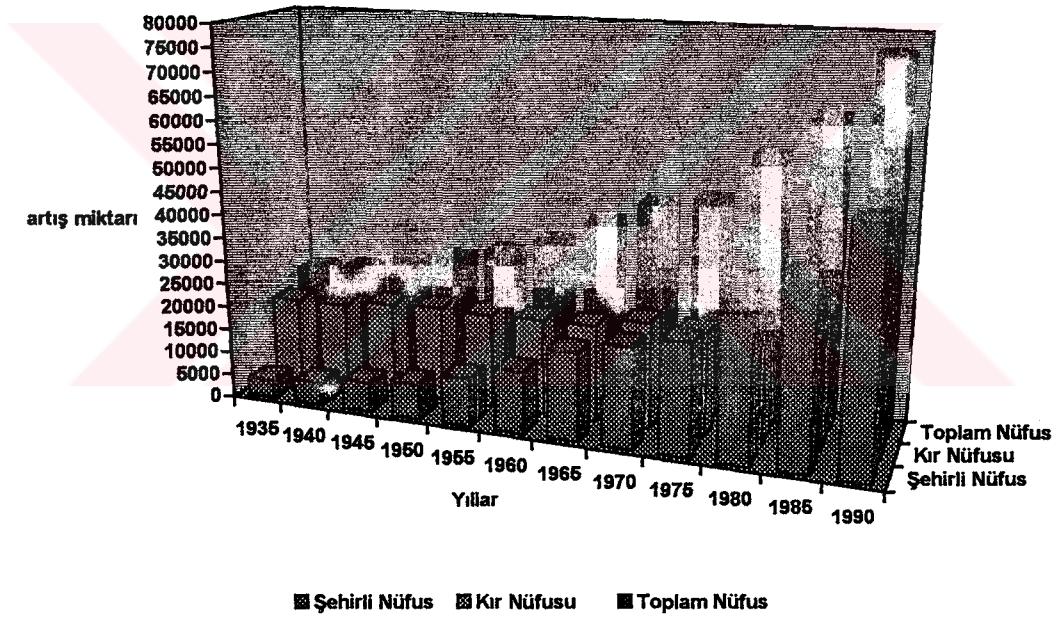
Dönemler itibarıyla kırsal ve şehir nüfuslarının artış oranlarına baktığımızda ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. (Tablo 19)

Dönemler	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Şehirli Nüfus	-	5,46	6,00	3,78	7,27	5,74	8,23	2,95	2,17	5,65	5,69	5,57
Kırsal Nüfus	-	0,13	1,45	0,47	-0,27	0,49	0,05	1,89	-0,55	1,38	1,31	1,45

Tablo 19: Soma İlçesinde Şehir ve Kırsal Nüfusunun Yıllık Artış Hızları (1935-1990)%

Kaynak: D.İ.E.

Şehir nüfusunun artış oranı göç yüzünden çok yüksek miktarlarda olmuştur. Endüyük artış hızı ise 1975 döneminde % 2,17 olmuştur. Şehir nüfusunun hızlı nüfus artışına nazaran, kır nüfusu çok düşük yıllık artışa sahiptir. Hatta 1955 ve 1975 dönemlerinde eksi değerler göstermektedir. Bu dönemlerde şehirde madencilğin ve sanayinin gelişmesiyle göçün başlaması 1955 yıllarına rastlar. 1975 dönemi ise yurtdışına yoğun göçlerin olduğu yıllardır. Dolayısıyla kırsal kesimden büyük miktarlarda dışa göç olmuştur. Köy nüfusunun normalde yıllık artış hızıda şehirdeki kadardır. Hatta şehirdeki normal artıştan fazla olduğu söylenebilir. Göç olduğu için bu durum fark edilmemektedir.

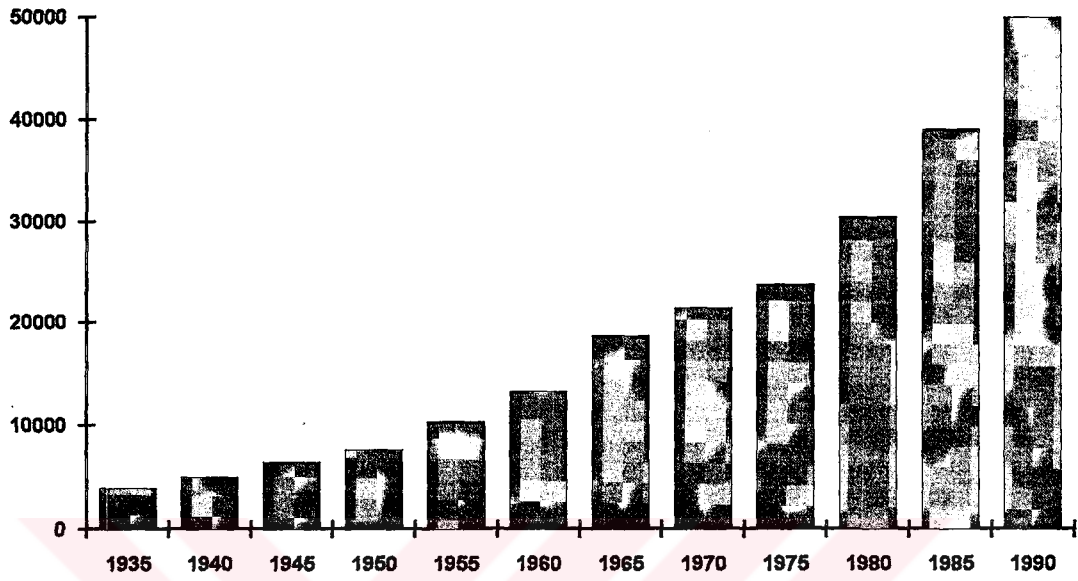
Grafik 14: Soma ilçesinde şehir, kır ve toplam nüfusun sayım yıllarına göre artış oranları

Şehir ve kır nüfusunun incelenmesinde dikkat edilmesi gereken diğer bir husus, kadın ve erkek oranlarıdır. 1935 döneminde şehir ve kır nüfusunda kadın oranı fazla iken, şehirde 1940 yılında erkeklerin fazlaştığını görüyoruz. Özellikle Kurtuluş Savaşından sonra erkek nüfusun azlığı, bütün Türkiye için geçerlidir. Savaştan hemen sonra erkekler iş bulmak amacı ile şehirlere göç etmeye başlamışlardır. Bu özellik Soma ilçesi için de geçerlidir. Bunu takip eden dönemlerde Soma şehrinde iş

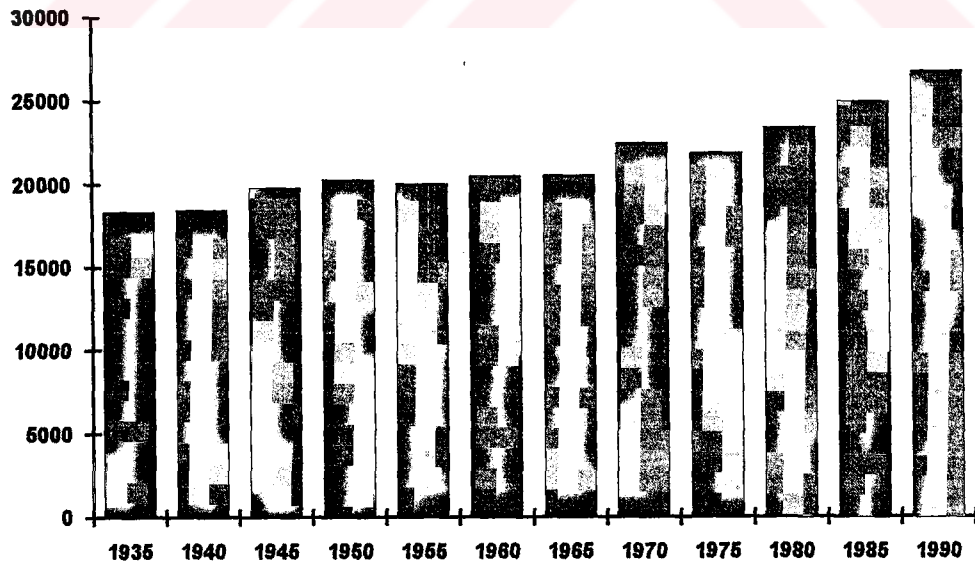
imkanının çoğalmasıyla aradaki fark gittikçe, erkekler lehine kaymıştır. 1990 yılı itibarıyla şehirde 26019 erkek 23058 kadın yaşamaktadır. Aynı şeyi kırsal nüfusu için söyleyemiyoruz. Kırsal şehre göç edenler genellikle erkek olduğu için, kadınların oranı erkeklerden her zaman fazla olmuştur. Hatta bazı köylerde belirgin şekilde kadın nüfus fazlalığı vardır. Bu durum özellikle madenlere yakın olan köylerde ve dağlık köylerde gözlenmektedir. 1990 yılında bile kadın nüfus, az da olsa erkeklerden fazladır. 1990 yılına göre kırsal alanda 13284 erkek, 13380 kadın bulunmaktadır.

Şehir ve kırsal nüfusu hakkında belirtmemiz gereken bir olgu daha vardır. Aslında şehirli nüfus miktarı daha fazla olmalıydı. Çünkü tamamen Soma şehri ile birleşmiş bulunan Turgutalp kasabası, bütünüyle şehir özelliği göstermektedir. Zaten Soma şehrinde çalışıp burada ikamet eden bir çok işçi vardır. Şehirli nüfusa 1990 yılına göre 5223 nüfuslu Turgutalp'i de katarsak şehirli nüfusun oranı daha yükselecektir.

Bu değerlere göre Soma tamamen şehir özelliği gösteren bir yerleşim alanıdır.

Grafik 17: Soma'da şehirli nüfusun sayım yıllarına göre artış oranları

Grafik 18: Soma'da kırsal nüfusun sayım yıllarına göre artış oranı

II. YERLEŞME

Mesken ve meskenlerin bir araya toplanmaları ile oluşan yerleşmeler, köy kasaba, şehir gibi belirli üniteler dışında, mesken ile köy arasında intikal şekilleri olarak kabul edilen göçebe yahut sedanter bir takım iskan tiplerinide içine alan, çok geniş bir kavram olup, tabiat ve insan ve onun eserlerinden müştekkil bir mekan parçasıdır diye tanımlanabilir. (Tanoğlu 1954:3) İnsan topluluklarının çevre şartlarını göz önünde bulundurarak seçtikleri mekan parçalarında yerleşmeleri çevre ile yerleşmeler arasında karşılıklı bir bağın gerekliliğini ortaya koyar. Ancak çevre ile yerleşmeler arasındaki bu bağ ve tabii çevre yerleşmelerin görünümünü tayin edemezler. Nitekim tabiatın değişmesine karşılık yerleşmelerin devam etmesinde esas unsur olan insan toplulukları, zaman içerisinde sosyal, ekonomik ve kültürel yönden bir değişiklik gösterir. Bu değişiklik ise yerleşme tip ve düzenine tesir ederek farklı şekil ve karakter kazanmalarına sebep olur. Fakat her yerleşmenin daima kapladığı sahadan çok daha geniş bir iktisadi faaliyet sahasına tekabül etmesi ayrıca iskân ile iktisadi faaliyet sahalarının sebep ve mekan bakımından birbirine bağlılığı yerleşmelerin var oluşlarında tabiatın üstünlüğünü ve coğrafi etkinin önemini belirler (Tanoğlu 1954:3).

Ancak değişen teknoloji sayesinde bugün insan oğlunun yeryüzündeki yerleşme alanları gerek dikey gerekse yatay doğrultuda genişlemektedir. Bu da insanların tam olarak etkisi altına alamadığı tabiat şartlarını zorladığını göstermektedir.

İnsan ve yerleşme şekillerini bir bütün olarak ele almak zorundayız. İnsan olmasa bugün dünya üzerinde hiç bir yerleşme şekli olmayacağı gibi, yerleşme şekilleri de olmasa insanların, sayısından niteliklerinden vb. şeylerden söz etmek te mümkün olmayacaktır.

İnsanoğlunun tarihin eski çağlarından bu tarafa yerleşme konusunda, çeşitli evreler geçirdiklerini bilmekteyiz. İlk toplumların daha çok toplayıcılık diye nitelendirilen yaşantı şekillerinden bile, dinlemek ve korunmak maksadıyla emniyetli yerler aramışlardır. Buldukları mağaralarda, inlerde, konutlarda veya yaptıkları basit meskenlerde uzun olmasa dahi kalmışlardır. (Elibüyük 1990) Zamanla tarımın başlaması insanları mekana daha çok bağlamış ve geçen zaman içerisinde, basit

meskenlerden, kompleks yapı gösteren şehir yerleşmelerine geçilmiştir. İnsanlar bu geçen zaman içerisinde bir çok tür ve karakterde yerleşme şekilleri oluşturmuşlardır.

1.) Soma İlçesinde Yerleşmenin Tarihi

Soma şehrinin içerisinde bulunduğu Ege bölgesindeki Bakırçay oluğu tarihin ilk çağlarından bu tarafa yerleşme sahası olmuştur. Fakat Soma'da yerleşmenin tarihi biraz daha geç başlamıştır. İlçede herhangi bir kazı çalışmasının bulunmaması, hatta ilk yerleşilen alan olan Darkale köyünün yakınlarında bulunan alanların bile araştırılmaması sebebi ile yerleşmenin tam olarak ne zaman başladığını bilmemekteyiz.

Bakırçay yöresinde yerleşmeye sahne olmuş en önemli alanın Bergama ve yakın çevresi olduğu görülmektedir. Buraya Büyük İskenderin gelmesiyle birlikte Bergama gelişmiş , hatta kendi adını taşıyan bir kiralık oluşturmuşlardır. Bergama şehrinde bulunan tarihi kalıntılar sayesinde buranın yörenin merkezi olduğunu çıkarmaktayız. Ancak daha önce bazı uygarlıkların'da burada hüküm sürdüğünü görmekteyiz. Özellikle Hititlilerin M.Ö. 1450-1200 yılları arasında hüküm sürdüğü tahmin edilmektedir. Daha sonra Lidyalıların bölgede bulundukları bilinmektedir (Mansel:59). Soma ve civarında herhangi bir bulguya rastlanmamakla birlikte, Manisa civarında bulunan Hititlilere ve Lidyalılara ait yazıtların bulunması bunu desteklemektedir. Lidyalılardan sonra İranlıların Anadolu'yu işgal etmesi ve Lidyalıları yenmesi sonucu yöreye İranlıların geldiğini görüyoruz. Tarihi vesikalardan anlaşıldığı üzere, İranlıların hükümlerliği M.Ö. 334 yılına, yani Büyük İskender'in bölgeye gelmesine kadar devam eder. Bu dönemlerde Soma hakkında hiç bir bilgiye rastlanmamaktadır.

İskender M.Ö. 334 yılında İranlıları yenmesiyle bölgeye hakim olmuştur. Büyük bir ihtimalle, Bergama şehrinin ve dolayısıyla Soma çevresi topraklarının da İranlıların elinden kurtulması bu tarihe rastlamaktadır. Nitekim Manisa ve Sard'in İskender tarafından zaptı az sonra olmuştur (M.Ö. 333) (Mansel:60). İskender'in bölgeyi terk etmesiyle birlikte, çeşitli karışıklıklar baş göstermiş, komutanları arasında savaşlar olmuştur. Nihayet Bergama mahafızı Philetairos (Fileteros), M.O. 283 yılında kiralığını ilan ederek, Bergama kiralığını kurmuştur.

Bergama kiralığının o zamanki sınırları, çeşitli kitabelerde belirtilmiş bulunmaktadır. Nitekim, Bakırçay havzasının Fileteros'un hükümdarlığında olduğu bir kitabede anlatılmaktadır (Bayatlı 1950:27).

Bergama kiralığı döneminde yöre, yerleşme açısından oldukça gelişme göstermiştir. Yörenin merkezi durumundaki Bergama şehri ilk çağda ovaya hakim bir tepede Pergaman adıyla kurulmuş, sonra yamaçlara doğru inmiştir. Söylentilere göre kale Büyük İskender'in mirasçılarında Lsimakhas tarafından yaptırılmış, Philetairos'un kurduğu devlete 150 yıl başkentlik etmiştir. Daha sonra M.Ö. 333'te Roma imparatorluğuna katılmıştır. Şehrin adının Yunancadan geldiğinin söylenmesine rağmen bu isimin Yunanca olmadığıda söylenmektedir. İlk çağda Bergama oldukça gelişmiştir. Şehrin kaleden eteklere doğru geliştiği düşünülürse, bu dönemlerde kır yerleşmelerinin de olduğu söylenebilir. Şehir görkemli tapınaklar, açık hava tiyatroları, kitaplıklar ve okullarda donatılmıştır. Tapınaklardan en görkemlisi Almanlar tarafından sökülerek, Almanya'ya taşınmıştır. Zeus tapınağından da anlaşılacağı üzere, şehir çok güzel eserlerle donatılmıştır.

Soma'da ilk yerleşmeler de bu dönemlere rastlamaktadır. Soma'da yerleşmenin ilk başladığı yer olan Tarhala (Darkale) (Foto 25) Bergama'ya ileri karakol oluşturması için kurulduğu tahmin edilmektedir. Tarhala'da, Tuzlutepekale, Asartepe'de hamam ve gözetleme kulelerinin kalıntılarının bulunması, bunu güçlendirmektedir. İlk adı ile GERME - GHARMA³ olan Soma'nın kuruluşu'da bu döneme tekabül eder M.S. 185

M.S. 130 yılında Bergama Kirallığının sona ererek, yörenin Romalıların eline geçmesi ile, ileri bir karakol olarak kurulan Soma'da Romalıların egemenliğine geçmiştir. Romalıların parçalanmasıyla (M.S. 395'te) Anadolu da isim değiştiren Bizanslıların egemenliğine girmiş oldu.

Anadolu 1071 yılında Malazgirt Zaferi ile Türk hakimiyetine girmeye başlamıştır. Büyük bir direnmeyle karşılaşmayarak Anadolu'nun içerisine kadar

³ Germe-Gharma: Sanskrit dilinde hamam anlamına gelmektedir.
Bkz. Şemsettin Sami: Kamüsül Alam s.2973

sokulan Türk kuvvetleri yavaş yavaş Bizanslıların ellerindeki toprakları ele geçirmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla, Anadolu'ya Türklerin iyice yerleştikleri görülmektedir. Türklerin yöreye egemenliği altına alması 1194 yılına rastlamaktadır. 1204-1261 yılları arasında tekrar Bizanslıların eline geçen Soma, 1261 yılından sonra tekrar Türklerin eline geçmiştir. Beylikler döneminin başlaması ile 1302 yılında Karesioğulları'nın eline geçmiştir. Karesi Beyliğinin kurucusu Danişment Gazi'nin torunlarından Karesi Bey'dir. Karasi Beyliğinin sınırları Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı yöresi, Edremit yöresi ve dahilinde Bigadiç, Soma, Bergama ve dolaylarıdır. 1336 yılında Karesioğulları Beyliği'nin, Osmanlılara bağlanmasıyla bölge Osmanlıların hakimiyeti altına girmiş, Soma da sancak merkezi olmuştur. 1402-1403 yılları arasında Bütün Anadolu'da olduğu gibi Soma Moğolların istilasına uğramıştır. Daha sonra tekrar Osmanlıların hakimiyeti altına girmiş 1600 yılında da Soma kaza olmuştur. Uzun yıllar Osmanlı Devletinin hakimiyeti altında kalan Soma, Osmanlı Devletinin dağılması ile 24 Haziran 1920-13 Eylül 1922 tarihlerinde Yunanlıların işgaline uğramıştır. Kurtuluş Savaşı ile birlikte, Yunanlıların yenilmesiyle Soma bu işgalden kurtulmuştur. 1927 yılında adı Manisa olarak değiştirilen Saruhan vilayetine bağlanan Soma, bu tarihten sonra Manisa'ya bağlı bir ilçe huyiyeti kazandırmıştır.

İdari bölünüş bakımından Soma'ya bağlı 54 köy yerleşmesi ve 3 kasabada 76.634 kişinin yaşadığı bir ilçe durumundadır. Şehirde 13 mahalle bulunmaktadır. İlçe nüfusunun 49.077 kişisi şehirde, 26.664'ü kırsal alanda yaşamaktadır.

Soma isminin nereden geldiği tam olarak bilinmemekle birlikte, Türkçe'de Soma, içinde anason bulunmayan ilk çekilen rakı anlamını taşımaktadır (Özün 1967:258). Grekçe'de Soma, cisim, madde, gövde, beden inasn vücudu, cemaat, ceset gibi anlamlar taşımaktadır. Kelime olarak çeşitli anlamlar taşıyan "Soma"nın ilçeye isim olması ise halka göre "Somak"tan gelmektedir⁴.

Nitekim Turgutlu, Soma ilçesi adlı kitabında "Güllüce mevkiinde ve Somaklık tabir edilen meskun yerde bir gece vuku bulan şiddetli bir yer sarsıntısı sonucu büyük hasar meydana geldiğinden, buranın halkı şimdiki ilçe merkezinin bulunduğu yere göç

⁴"Somak": Antep fıstıkgillerinden olup kabukları tıpta yaprakları dericilikte ve mercimeğe benzeyen tohumları da dövülerek toz halinde yemeklerde kullanılan bir bitkidir.

ederek, burada ev inşa edip Yassitepe'ye yerleşmişler ve Somak adını Soma'ya çevirerek, köylerinin adını Soma koymuşlardır.

Fakat bu göç konusu kesin değildir. Grekçe anlamıyla cemaat olarak da kullanılan "Soma" kelimesi ilçenin ismi olabilir.

Soma'nın ilk kuruluş yerin de Germe-Gharma ismi verilen yer olduğu sanılmaktadır. Nitekim çeşitli araştırmalarda şunlar söylenmektedir.

1- Şemseddin Sami "Kamüsül-A'lam" Sayfa 2973 (Eski bir kaza olup ism-i kadimi Gharma-cerme idi"

2- "Larousse du xx e Siecle" Cilt III S.400 (Civarında zeytinlikler vardı. Eski adı Gharma idi.

Yine Gharma adının Soma'da yerleşmenin başladığı M.Ö. 185 yılında Helenistik devre rastlamakta olduğu görülür.

2.) Yerleşme Tipleri

Yerleşme coğrafyasını esas itibarıyla kır yerleşmesi ve şehir yerleşmesi olmak üzere iki kısımda toplamak mümkündür. Kır yerleşmesi, daha ziyade ziraatle geçinen başlıca geçim kaynakları çeşitli mahsuller ve hayvan yetiştiriciliğine dayanan insanların devamlı veya geçici olarak meydana getirdikleri yerleşmelerin hususiyetlerini bu yerleşmeleri teşkil eden köy meskenlerinin muhtelif özelliklerini, içinde bulunduğu muhit şartlarına ne derece uygunluğunu bu muhit şartları ile karşılıklı munasebetlerini incelemektedir (Göney 1984:1). Şehir olarak mütalaa edilen yerleşmelerin kır yerleşmelerinden farkları, şehirlerin umumi ve hususi fonksiyonları ve bu fonksiyonlara bağlı olarak meydana gelen muhtelif şehir tipleri ve şehirle ilgili diğer hususlardır.

Yerleşmeleri fonksiyonlarına göre ayırdığımız zaman sürekli ve geçici yerleşmeler olarak ortaya çıkmaktadır. Soma ilçesinde yerleşme şekillerinin daha çok sürekli yerleşme karakterinde olduğu görülmekle birlikte, geçici yerleşme olarak

nitelendirebileceğimiz yerleşme çeşitleri de vardır. Bu yüzden inceleme alanımızdaki yerleşmeleri sürekli ve geçici yerleşmeler olarak incelemek durumundayız.

2.a.) Sürekli Yerleşmeler:

Bu çeşit yerleşmeler insanların sürekli olarak yani yaz-kış oturdukları yerlerdir. Sürekli yerleşmeler, insanların toprağı işlemesi bir anlamda toprağı bağlanmasıyla başlamıştır. Zaman içerisinde sebepleri çoğalarak gelişmiştir. Bu tür yerleşmeleri şehirler, kasabalar, köyler, mahalleler ve bazı çiftlikler olarak ele alabiliriz. Soma ilçesinde, şehir olarak nitelenen sadece ilçe merkezi bulunmaktadır. İlçeye bağlı 3 kasaba ve 55 köy bulunmaktadır. Mahalle türü yerleşmeler ise Türkali ve Yayladalı köylerinde görülmektedir.

a-1.) Şehir Yerleşmesi

“Şehir küçük bir sahada, büyük nüfus kütlelerinin bir arada bulunduğu geçimini temin ettiği yerlerdir. Şehir resmi ve hususi binaları, cadde ve sokakları parkları vs. ile insan topluluklarının coğrafi peyzaj üzerinde hak ettikleri beşeri tesislerdir. Hemen belirtmek gerekir ki bulunduğu muhit içinde yalnız olarak ele almamak icap eder. Çünkü şehirler çevresinden tecrit edilmiş halde bulunan yerleşme noktaları değil, yakın çevreleri hinterlandı ile sıkı kültürel ve iktisadi ilişkileri bulunan insan topluluklarının konsantrasyon sahalarıdır”. (Göney 1984:2)

Şehirlerin bir de nüfus kriteri bakımından sınıflandırması vardır. Nüfusun sayısal artışı ile toprakla geçinenlerin azalmalarının yanısıra çevresel özelliklere bağlı olarak yerleşme yerlerinde özel bazı karakterler belirmeye başlamakta hakim fonksiyonlar ağırlık kazanmaktadır. Bunlar sabit olmamakla, çeşitli etkilerle ve nedenlerle değişmekle beraber ülkemizdeki yerleşmeler nüfusun 10.000 kişiyi aşmasıyla şehirselleşen karakter taşıyabilmekte, yani tarımsal fonksiyon ikinci planda kalabilmektedir. (Tümertekin 1965)

Soma şehri Sarıkaya Dağı'nın kuzey eteklerinin meydana getirdiğı hafif meyilli araziden, Bakırçay çevresindeki düzlüğe doğru uzanan alanda bulunmaktadır. Ortalama 175 m rakıma sahip olan Soma şehri, fiziki ve ekonomik faktörlerin de

etkisiyle kuzeye ve batıya doğru hızla gelişmektedir. Güney kısmının dağlık olması sebebiyle şehir bu yönde gelişme göstermemektedir. Kuzey kısmının düz olması, termik santralin burada kurulması, ayrıca demiryolu ve karayollarının bulunması, şehrin bu yönde gelişmesinde etkili olmuştur. Batı yöndeki gelişme de aslında Soma şehrinden çok Turgutalp kasabasının Soma şehrine doğru hızla gelişmesi ve zamanla şehirle bütünleşmesi sonucu gerçekleşmiştir.

Şehrin ilk kuruluş yerinin Karamanlı Mahallesi olduğu tesbip edilmiştir. Karamanoğullarından bir grubun buraya gelerek, isimlerini verdikleri mahallede yerleştikleri söylenmektedir. Zamanla şehrin büyümesi ve gelişmesi sonucunda yeni mahalleler oluşturulmuştur. Bugün Soma'da 13 mahalle bulunmaktadır. Bunlar Atatürk Mah., Cuma Mah., Cumhuriyet Mah., Hamidiye Mah., İnönü Mah., İstasyon Mah., Karamanlı Mah., Kurtuluş Mah., Namazgah, Mah., Nihat Danışman Mah., Onüçeylül Mah., Samsacı Mah., Zafer Mahalleleridir.

Şehrin eski yerleşmelerini meydana getiren Karamanlı, Hamidiye ve Samsacı Mahalleleri sıkışık bir yapı düzeni göstermektedir. Evler genelde eski yapılardan oluşmuştur. Sokaklar çok dar ve bazı yerlerde taşrandır. Evler hemen hemen bitişik ve bahçesiz bir yapı göstermektedir. İnşaat faaliyeti azdır. Cuma mahallesi eski bir mahalle olmakla birlikte yeni gelişme alanları dağınık ve seyrek dokulu yapı gösterir. Kurtuluş ve Namazgah Mahallereri en çok gelişen semtler olup meskenleri ön bahçeli fakat bitişik durumdadır. Geniş ölçüde kamu konut alanları ve sosyal tesislerin bulunduğu Kurtuluş Mahallesi, spor tesislerinin ve parkların bulunduğu alandır. Kent merkezinde eski yerleşimler daha yoğun bir doku göstermektedir. İstasyon mahallesi bahçeli ve daha ziyade kırsal yapı karakterindedir.

Kent eski yerleşme sahasında sık dokulu meskenlerden merkez kısmında gevşek dokulu meskenlerden, istasyon yolu etrafında da toplu dokulu meskenlerden oluşarak Bakırçay havzasına doğru gelmiştir. Bakırçay'ı geçen istasyon caddesinin üst civarı ticari merkezlerle beraber bir yerleşim bölgesi, demiryolunun kısımları toplu bir şekilde konut yerleşim bölgesi halindedir.

İstasyon civarı T.E.K. termik santralinin bulunduğu ve dolayısıyla kömürün toplanıp işlendiği yer olması sebebiyle büyük işçi kesminin yaşantı bölgesi olmaktadır.

Soma'da fonksiyon alanlarının dağılışına baktığımızda (Harita 15) ticaret alanları merkezi kısımda yoğunluk göstermektedir. Şehrin en büyük caddesi olan Atatürk Caddesi etrafında hem ticaret alanları hem de resmi kuruluşlar bulunmaktadır. Sosyal tesisler, belediye, hükümet binası gibi kurumlar, oteller ve lokantalar, Atatürk caddesinin güney başlangıcındadır. Hastane, T.E.K. lojmanları ve küçük sanayi sitesi Kırkağaç-Bergama karayolu üzerinde bulunmaktadır. Kuzeyde termik santral alanı, kömür yıkama alanları ve santrale bağlı olarak gelişen lokanta, bakkal türü ticarethaneler bulunmaktadır.

Soma şehrini bir işçi şehri olması ve halkın maddi durumunun iyi olması sebebi ile hizmet sektörü epeyce gelişmiştir. İmalat sektörü fazla gelişme göstermemiştir. 4 tane yağ fabrikası, 1 çırçır işletmesi, 1 kömür işleme merkezi bulunmasına rağmen bunlar şehir dışında faaliyet göstermektedir.

Soma'ya olan yoğun göç sebebiyle inşaat sektöründe büyük bir canlılık görülmektedir. Buna bağlı olarak konut sayısı gün geçtikçe artmaktadır. 1990 istatistiklerine göre Soma'da 10.200 civarında konut bulunmaktadır. Bu sayıya ticarethaneler, sanayi tesisleri ve diğer kuruluşlar dahil değildir.

Soma'da daha çok kömür ve buna bağlı olarak gelişen ticaret hayatı gözlenmektedir. Örneğin, Esnaf ve Sanatkarlar Odasına ve Ticaret Odasına bağlı bazı ticarethanelerin sayıları şöyledir. Bakkal 358, kahveci 208, lokantacı 57, gazino 14, kömür ticareti 57, tuhafiyeci 75, şirket adedi 38. Örneklerden anlaşıldığı üzere hizmet sektörü ön plana çıkmaktadır.

Soma'nın gelişmesi yakın çevresini de oldukça etkilemiştir. Zaten şehir yerleşmelerinde geçim kaynaklarının ve koşullarının daha olumlu ve çeşitli bulunuşu insanları bu merkeze doğru itmektedir. Ancak şehir merkeze gelen insanların ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelince, çeşitli çarpık durumlar baş göstermektedir. Bunların başında da gecekondulaşma sorunu gelmektedir. Soma'da gecekondu sorunu

olmamakla birlikte 500'ün üzerinde kaçak yapının bulunduğu tesbit edilmiştir.

Soma tarihi eserler bakımından çok zengin olmamakla birlikte yine de Osmanlı dönemine ait eserler bulunmaktadır. Bunlar Osmanlı döneminden kalma Bedesten, Çarşı Hamamı, Emir Hıdır Bey Camii (15 y.y.), Ortacami (19 y.y.), Hacıömer Camii (19 y.y.), Damgalı Camii (19 y.y.) ve tarihi evlerdir.

1990 sayımında 49.977 nüfusa sahip Soma, sahip olduğu nüfus ve nüfus yoğunluğu, sanayi, ticaret, hizmet ve kültürel fonksiyonları bakımından şehir karakteri taşımaktadır.

a-2.) Kasabalar

1990 verilerine göre Soma'da 3 kasaba bulunmaktadır. Bunlar Yağcılı, Turgutalp, Avdan kasabalarıdır.

Bunlardan Turgutalp ilk kurulan kasabadır. Yağcılı daha sonra oluşturulmuştur. Avdan ise 1990 yılında kasaba olmasına rağmen, o yılda belediye teşkilatı bulunmamaktadır.

Turgutalp ve Avdan kasabaları Kırkağaç-Bergama karayolu üzerinde bulunmaktadır. Bu kasabaların gelişimi daha çok Soma'ya bağlı olarak gerçekleşmiştir. Soma ilçe merkezine olan yoğun göç sebebiyle, merkezde kiralılar artmış, ev bulmak zorlaşmıştır. Bu yüzden gelen insanların bir kısmı ulaşım bakımından uygun olan bu alanlara yerleşince buralar da gelişmiştir. Ayrıca buraların tarım arazisi verimli olduğu için, tarımsal gelir de yüksektir. Özellikle Turgutalp kasabası Soma'ya 2 km uzaklıkta olması sebebiyle göçten daha çok etkilenmiştir. Soma-Şavaştepe karayolunun kavşak noktasında bulunması bu kasabanın önemini daha çok artırmıştır. Bugün ilçe merkezinden sonra en gelişmiş yerleşim yeri durumundadır. Aslında Turgutalp kasabası bugün Soma ilçe merkezi ile tamamen birleşmiş şehrin bir mahallesi durumuna gelmiştir. Kasaba diğer köylere ve kasabalara benzemeyip tamamen şehir özelliği göstermektedir. Çalışanların çoğu madenlerde çalışmaktadır. Hizmet sektörü oldukça gelişmiştir. Öyleki kasabada maden işlerinde çalışan insanların sayısı fazla olduğu için E.L.İ. müdürlüğü kasabaya lojman

yaptırmıştır. Turgutalp Belediyesi'nden aldığımız bilgiye göre kasabada 2000'in üzerinde konut bulunmaktadır.

Ayrıca Turgutalp ve Avdan kasabaları, şehir merkezinin bir anlamda artan gıda ihtiyacını karşılaması bakımından da önemlidir. Kasabalarda, daha çok sebze türü ürünlerin ziraati yapılırken, süt üretimi için büyük baş hayvan yetiştiriciliği gelişmiştir.

Yağcılı kasabası da yine ulaşım bakımından önemli bir yerde kurulmuştur. Balıkesire giden karayolunun ve Bandırma demiryolunun buradan geçmesi, ayrıca kasabanın tarım bakımından zengin olması gelişmeyi etkilemiştir. Kasaba ilçenin en çok büyük baş hayvan yetiştiricisi durumundadır ve süt üretimi fazladır. Kasabanın Savaştepe ilçe merkezine yakın olması, gelişmesini sağlayan diğer bir etkidir.

1990 verilerine göre 3 kasabada 9.353 kişi yaşamaktadır.

a-3.) Köyler

Devamlı yerleşim alanlarından olan köylerde geçimin temelini ziraat ve hayvancılık oluşturmaktadır. Ayrıca köyler, idari bakımdan en küçük yerleşim üniteleridir.

Köylerin temel geçim kaynakları ziraat oduğuna göre, yerleşmeleri de ona göre gelişmiştir. Kuruluş yeri tarım alanının hemen yanında bulunmaktadır. Köylerin kuruluş yerlerini etkileyen en büyük etkenlerden biriside şudur. Soma her ne kadar yağış bakımından uygun özellikler gösterse de, içme suyunun bulunduğu yerlerde veya akarsuların kenarlarında yerleşmelerin toplandığını görmekteyiz. Bu yüzden sırta ve eteklerde köylerin fazlaştığı dikkati çekmektedir.

Köylerin büyük çoğunluğunun plato yüzeyinde kurulduğu dikkati çeker. Gerekli olan su ihtiyacı için akarsuların hemen kenarlarında ya da yamaçlarda kurulmuştur (Harita 6). Soma ilçesi arazisinin büyük bir kısmını platoluk saha teşkil etmektedir. Bu alanda bulunan köy sayısı 43'dir. Ovalık alanda kurulan köylerin sayısı ise 10'dur. Dağlık alanda ise 5 köy yerleşmesi bulunmaktadır.

Morfografik Birim	Köy Sayısı
Ova	10
Plato	43
Dağlık alan	5

Tablo20:Morfoğrafik Birimlere Göre Köylerin Dağılışı

Plato yüzeyleri Türkiye genelinde olduğu gibi, Soma ilçesinde de ziraat alanı olarak yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu alanlarda kuruluş yerini belirleyen en önemli unsur su ihtiyacıdır. Buradaki ekonomik faaliyetlerde, köylerin yerleşmesinde olduğu gibi su ihtiyacı ön plandadır. Akarsuların çoğunun yazın kurummasından dolayı, köyler akarsulara yakın kısımlarda kurulmuştur. Ovada kurulmuş olan köylerde ise su sorunu yoktur. Köyler daha çok doğal kaynakların bulunduğu, ova ile yükseltinin başladığı yamaçlarda kurulmuştur. Buradaki temel amaç hem su ihtiyacını karşılamak, hem de tarım arazisinden fazlaca faydalanmaktır. Ovada kurulan köylerde daha çok, tütün, şekerpancarı, pamuk, sebze gibi ürünler yetiştirilmektedir. Hayvancılık fazla önem teşkil etmemektedir.

Nüfusun en az olduğu yerler ise dağ köyleri yani yükseltinin fazla olduğu yerlerdir. Buralarda halk tarım yapacak toprağı olmadığı için hayvancılıkla uğraşmakta, ayrıca maden işletmelerinde işçi olarak çalışmaktadırlar.

Köy Envanter Raporları incelendiğinde Soma ilçesi köylerinin çeşitli şekilde sınıflandırılmaları şöyledir:

Dokularına Göre,

Toplu Dokulu : 56 Köy yerleşmesi

Dağınık Dokulu : 2 köy yerleşmesi

Seyrek Dokulu : -

Kuruluş yeri bakımından,

Sırtta	: 26 köy yerleşmesi
Vadi içi	: 12 köy yerleşmesi
Etekte	: 18 köy yerleşmesi
Ova	: 2 köy yerleşmesi

Orman durumuna göre

Orman içi	: 21 köy yerleşmesi
Orman bitişiği	: 18 köy yerleşmesi
Ormana uzak	: 19 köy yerleşmesi

Köylerin çoğu toplu olarak bulunmaktadır. Bu su ihtiyacının karşılanması bakımından olduğu gibi, arazinin fazla sarp olmamasından da kaynaklanmaktadır. Dağınık 2 köyümüz vardır. Bunların kuruluş yerlerine baktığımızda orman içinde ve ziraat arazisi bakımından uygun olmayan yerlerde kurulduğu dikkati çekmektedir.

Kuruluş yerleri bakımından köyleri incelediğimizde, köylerin daha çok platoluk alan üzerindeki sırtlarda ve vadi içinde, ayrıca ovaya bakan tepelerin eteklerinde yoğun olduğu görülmektedir. İlçede orman arazisinin fazla olması orman içi ve orman bitişiği köylerin sayısının artmasına sebep olmuştur. Bu köyler ziraat arazisinin az ve verimsiz olmasından dolayı daha çok küçük baş hayvancılıkla uğraşmaktadırlar.

Yükselti basamaklarına göre köylerin dağılımını incelediğimiz zaman (Harita 7) 0-250 m yükseklikte 11 köy yerleşmesi, 251-500 m arası 33 yerleşme 501-750 m arası 12 yerleşme, 750-1000 m arasında ise 1 yerleşme bulunmaktadır. İlçede yerleşmenin üst sınırını 900 m oluşturmaktadır. Türkiye genelinde yerleşme üst sınırının 2000 m olması ilçeye göre ters düşmektedir. Bunun sebebi de topoğrafyanın fazla yüksek olmamasıdır. 1000 m'nin üzerinde yükseklik gösteren alan, ilçenin güneyindeki dağlık

alandır. Bu kısım yüksekliğin hızla artması ve arazi yapısının sarp olması dolayısıyla yerleşmeye uygun değildir. Köylerin daha çok 251-500 m'ler arasında toplanmasına rağmen, nüfus bakımından büyük olan köylerin veya nüfusun büyük bir kısmının 0-250 m'lerde toplandığını görüyoruz. Bundaki temel sebep ise ziraat arazisi bakımından verimli alanlara sahip ve sulama imkanının bulunduğu 0-250 m'ler arasının, nüfusu daha çok çektiği veya daha fazla nüfus beslediğindendir. 1990 verilerine göre nüfus büyüklüklerine göre köylerin dağılışına baktığımız zaman (Harita 8) bu yükseltiler arasındaki köylerin nüfuslarının fazla olduğu dikkati çeker. Yükseltinin artmasıyla köy nüfuslarında da düşüşün olması ayrıca ormanlık alanlarda kurulan köylerin fazla nüfus barındırmaması dikkati çeken diğer bir özelliktir.

Bugün Soma ilçesinde köy yerleşmeleri, daha çok ziraatin yapıldığı, ziraat arazisi az olan köylerde ise hayvancılığın da ön plana çıktığı, ulaşım sorunu olmayan, alt yapısı tam olmasa da tamamlanmış yerlerdir. Köylerde nüfusun artması ile birlikte, yeterli iş imkanının olmaması sebebiyle ilçe merkezine ve dışarıya göçün olduğu görülmektedir. Ova ve plato yüzeyinde kurulan köy yerleşmelerinin üst sınırı 900 m'dir.

a-4.)Mahalleler

Köyaltı iskan şekli ile köy arasında bulunan mahalle, iskan çekirdek ve gruplarını birleşmesinden meydana gelmiştir. Mahalle aynı kökten gelen akrabaların biraraya toplanmasından oluşacağı gibi, sosyo-ekonomik bağlar ve karşılıklı dayanışma sonucu toplanan ailelerin birleşmesinden de oluşmaktadır. Mahalleler gerek işgal ettiği mekan ve gerekse hane sayısı açısından çok değişik özellik göstermektedir. Şöyle ki mahallenin iki ucu arasındaki mesafe bazan 1 km'yi aştığı gibi bazen "petek" şeklinde toplu bir yerleşme bazende küçük gruplar arasında bir dağılma olabileceği gibi bazen da sık dokulu ve köy tipi mahallelerde olmaktadır. Bunun yanında bazı mahalleler 5-10 haneden bazıları da 20-30 haneden ibaret olabilir (Atalay 1991:309).

Soma ilçesinde kır yerleşmeleri genelde toplu köy yerleşmeleri şeklinde olmakla birlikte 2 köyde (Türkali ve Yayladalı) mahalle tipi yerleşme şekli görülmektedir. Türkali köyü 3 mahalleden oluşmaktadır. Bunlar Terziler (merkez)

İçerigedik Mahallesi ve Kısacıklar Mahallesi. Köyün isminin Türkali olarak geçmesine rağmen mahallelerin isimleri değişiktir. Terziler Mahallesi merkez olarak kullanılmaktadır. Bu mahalle 25 haneden, Kısacıklar Mahallesi 25 haneden, İçerigedik Mahallesi ise 14 haneden oluşmaktadır. Yayladalı Köyü ise eski adı Subeşir Mahallesi şimdiki adıyla Yayladalı Mahallesi ve Asaraltı Mahallesi'nden oluşup, merkezi Yayladalı Mahallesidir. Yayladalı Mahallesinde 35 hane, Asaraltında ise 17 hane mevcuttur.

İlçenin genelinde mahalle tipi yerleşmelerin görülmemesine rağmen bu köylerde mahallelerin bulunmasının sebebini arazi yapısına ve sosyo-kültürel geçmişe bağlamak lazımdır. Köylerin kuruluş yerlerinin ormanlık olması, ziraat yapılan alanların birbirine uzak ve parçalı olması sebebiyle, ailelerin bu gibi yerlerde yerleşmesiyle meydana geldiğini söyleyebiliriz. Yani temeli geçime dayanmaktadır. Aslında, ilçede eskiden Ularca köyünde (Ularca Mah. Uzunağır Mah.) ve Soğütçük köylerinde de (Soğütçük Mah. Belenköy Mah.) mahallelerin bulunmasına rağmen bu mahalleler zamanla nüfusun göç etmesi veya köyle birleşmesi sonucu ortadan kalkmıştır. Bu köyler kuruluş yerlerine baktığımızda mahalleli köylerle aynı özelliği taşımaktadırlar (Harita 2).

Mahallelerin oluşmasında en büyük etkenin ziraat toprakları olduğunu anlamaktayız. Aslında mahalleler iskanın ilk basamağını oluşturmaktadırlar. İlçede özellikle ziraat alanlarının hemen yanına kurulan geçici yerleşmeleri (tütün damı) zamanla gelişerek aynı aileden gelen mahalleleri oluşturması kuvvetle muhtemeldir.

İlçedeki mahalleler aynen köylerde olduğu gibi sık dokulu ve toplu yerleşme şeklindedir.

2-b)Geçici Yerleşmeler

Geçici yerleşmeler insanların değişik amaçlarla, yılın belirli zamanlarında kaldıkları yerleşme şeklidir. Bunlara köyaltı iskan şekilleride denmektedir. Bunlar köyün idari yerden bünyesinde bulunan fakat ortamın arz ettiği şartlara uygun olarak gerek sosyal ve gerekse ekonomik açıdan farklı faaliyetlerin yürütülmesine bağlı olarak

değişik isimler alabilmektedirler. Bu yerleşmeler, farklı bölgelerde farklı isimlerde olabilmektedirler.

Çalışma sahamızda geçici yerleşme olarak nitelendirebileceğimiz, ziraate bağlı olarak gelişen tütün damlarını ve eklentilerini alabiliriz.

Diğer geçici yerleşme şekillerinin ilçede görülmemesinin sebepleri vardır. Örneğin yaylalar ve çiftlikler görülmemektedir. Bunu da ilçede hayvancılığın, ziraat yanında destek olarak yapılması ve fazla gelişmemesi, ayrıca yaylak olarak kullanılacak alanların olmamasına bağlayabiliriz.

b-1.)Tütün Damları

Geçici yerleşme olarak nitelendirdiğimiz bu yerleşmelere, ilçede tütüncülükle uğraşan köylerde rastlamaktayız. Tütün ekim, dikim ve ürünün toplanması amacıyla kurulan bu tip yerleşmelere, tütün ekimi yapılan her tarlanın yanı başında rastlamak mümkündür. Tütüncülüğün geliri iyi olmasına karşılık, çok zahmetli bir iş olması sebebiyle bu tür yerleşmeler kurulmuştur. İlçede tütün ziraati bahar ayında, özellikle Mayıs ayı içerisinde başlamakta, bütün bir yaz devam etmektedir. Tütünün tarlaya tek tek dikiminin yapılması, ayrıca bakımının ve toplanmasının yapılması sırasında, insan iş gücüne ihtiyaç vardır. Ayrıca tütün hasatı açısından sabahın çok erken saatlerinde kalmaktadır. Çünkü sıcak rahatsız etmektedir. Bu yüzden aileler tarlaları uzaksa hergün köyden gidip gelmeyi ortadan kaldırmak için, tarlanın yanına çadırımsı yapılar yapmaktadırlar. Özellikle tütün olgunlaşınca yapraklarının bir kaç defa toplanması, akşamdan bunların tek tek elden geçirilerek, kurutulmak amacıyla, ince ağaçlara dizilmesi işlemi oldukça emek istemektedir. İnsanların kaldıkları yerler haricinde, hemen yanı başına tütünü kurutmak amacıyla üstü naylonla kapalı uzun, seraya benzer yapılar oluşturulmaktadır. (Foto 34) Tarlaları köye yakın olan çiftçiler ise sadece bu tür yapılar yapmakta, kalacak yer yapmamaktadır. Bu geçici yerleşmelere gidiş geliş tütünün ekim ve hasat dönemlerine rastlamaktadır. Özellikle tarlası bir kaç parçadan oluşan veya tarlası büyük olan çiftçiler, parasıyla işçi çalıştırmaktadırlar. İşçiler genelde komple bir aileyi kapsamakta ve tarla yanında yapılan yapılarda kalmaktadırlar.

Bu tür yerleşmelere ilçenin her tarafında rastlamak mümkün olmakla beraber özellikle ova kısmında daha yaygındır. Hatta ovada yapılan tütün damları her sene tütünün ekilemeyeceği göz önünde bulundurularak, sebze tarımının da yapıldığı yıllarda ailelerin kalabileceği şekle dönüştürülmüştür. Bu tür yapılar genellikle bir oda ve mutfak kısmından oluşmaktadır. Dışarı da kümes hayvanlarını beslemek amacıyla küçük birde eklenti yapılmaktadırlar. Ovadaki bu yerleşmeleri bir anlamda bağ evlerine benzetmemiz mümkündür.

Buralarda kalan aileler yiyecek ihtiyaçlarını en yakın yerleşim biriminden karşılamaktadırlar. Su ihtiyacını ise kuyu varsa kuyudan (% 98'nde kuyu yoktur), yoksa motorlu taşıtlarla yerleşim yerlerinden temin etmektedirler.

Bu yerleşme şeklini özellikle her tarlanın yanında bulunması, ayrıca seneden seneye değişiklik göstermesi bakımından haritalandırmamız mümkün olmamıştır.

3.) Yerdeğiştiren Köyler

Yaptığımız araştırmalar sonucunda ilçede yerleşilmiş olup, terkedilen köyler mevcuttur. Bunlar, Güllüce, Pelitören, Urumlu, Kirse, Bubeyler köyleridir. Güllüce, Soma'nın 2 Km kuzeydoğusuna; Pelitören, Kozluören Köyünün kuzeyine Urumlu Köyü Dualar Köyünün batısına, Kirse Köyü Tekelişıkların 1 km batısına, Bubeyler köyü de Yayladalı'nın doğusuna isabet etmektedirler. Bu köyler hakkında yeterli bilginiz yoktur. Ancak tapu kayıtlarından ve köy kalıntılarından bu köylerin varlığı tespit edilmiştir. Örneğin Güllüce ve Urumlu'dan kalma un değirmenleri mevcuttur. Söylentiye göre Pelitören yerleştirilen yörük aşiretleri zamanla bu yerleşme yerlerini benimsemeyerek başka yerlere göç etmişlerdir.

Urumlu köyü Kurtuluş Savaşı sırasında düşman askerlerince ve eşkiyalar tarafından sık sık yağma edildiğinden dağılmış ve halk çevre köylere (özellikle Dualar köyüne) gidip yerleşmiştir. Halen Dualar köyünde Urumlu'dan gelip yerleşmiş kimseler mevcuttur.

Güllüce dağılan en eski köydür. Söylentiye göre, bir gece meydana gelen çok şiddetli bir deprem sonucu, büyük zararlar olmuş, evler tamamen yıkılmıştır. Bu nedenle halk, burayı terk etmiştir.

Kirse köyüne ait halen harabeler vardır. Neden terkedildiği ise bilinmemektedir.

Bubeyler köyü ise, yoğun olarak dışarı göç vermesi nedeniyle zamanla köyde nüfusun azalması sebebiyle köy tüzel kişiliğinden çıkarılmıştır.

4.) Mesken Tipleri

Mesken, insanın barındığı, kendini dinlediği bir yuvadır. Yapı olarak konutlar duvarları, çatısı, tavanı, döşemesi bulunan yatacak yeri, yemek yapacak yeri olan binadır (İzbırak 1975:239).

Konutların özelliği, coğrafi ortamın etkisi altında oluşmakla birlikte, insanların sosyal ve ekonomik özellikleri de bunu etkilemektedir.

Araştırma alanımız Soma ilçesi olduğundan şehirdeki ve köylerdeki meskenleri ve yapı tiplerini yapı malzemelerini ayrı ayrı inceledik.

Köy Envanteri Etüd Raporlarından ve köylerde yaptığımız araştırmalardan köylerdeki evlerin büyük bir çoğunluğunun yaklaşık % 75'inin tek katlı, taş ev olduğu görülmektedir. Köylerde cami köy merkezinde sayılabilecek bir yerde bulunmaktadır. Bakkal dükkanları köylünün ihtiyacını karşıladığı yerler olup, caminin yakınında yani köy merkezinde bulunmaktadır. Köylerin yolları düzensiz ve dar yapılıdır. Köyde birbirini kesen ana caddeler bulunmamaktadır. Okullar sonradan yapıldığı ve eskilerinin de tamir görmesi yüzünden köyün hemen girişinde taş ve tuğladan sağlam bir şekilde yapılmış binalardır. Tek katlı olan evlerin çoğunun 1 veya 2 odalı olduğu görülmektedir. (Kroki 1) Samanlık, ağıl, kuzuluk evin avlusu içerisinde, birbirlerine bitişik halde bulunmaktadır. Yiyeceklerin saklandığı ambar da bunların yanında bulunmaktadır. Ayrıca avlu içerisinde ekmek yapılan tandır denilen ocaklar da, ayrı bir yerde kurulmaktadır. Eski ve yeni konutlarda tuvalet evin dışında avlunun bir

köşesinde bulunur. Mutfak olarak evin içerisinde bir bölüm ayrılmıştır. Banyo ise evin içerisinde yatak odasının bir köşesinde bulunmaktadır.

Çoğu zaman meskenler bahçe içinde bulunmaktadır. Köylünün tahıl ektiği tarla farklı yerde, evlerden uzaktadır. Avlunun bir köşesinde küçük bahçeler mevcuttur. Burada kendilerine yetecek ölçüde sebze yetiştirmektedirler.

Avlunun içerisinde ilgi çekici bir yapı da kuzuluk denilen bölümdür. Burası ağıl ile birleşik vaziyette olup, üstü kapalı olmasına karşılık, avluya bakan taraflarının duvarları yoktur. Bu kısım çiftlerle çevrilip, küçük baş hayvanların yaz aylarında barındırıldığı yerdir.

Soma ilçesinde meskenlerin inşasında yapı malzemesi olarak, bölgenin coğrafi özelliğine uygun olarak taş, kerpiç, kum ve kereste kullanılmaktadır.

Eski konutlar tamamen taştan yapılmışlardır. Evin temelinden çatısına kadar taş kullanılmıştır. Taşlar yığma usulü ile birbirinin üzerine konulup araları çamur harç ile tutturulmuştur. Dış duvarlar düzgün bir şekilde örüldüğü için çoğu zaman sıva gerekmemektedir. Evin içi çamurla sıvanıp, kireç ile badanası yapılmaktadır. Bölgenin coğrafi özelliğine göre yapıların şekillendiği görülmektedir. Taş yapılar sıcaklığı fazla tutmaması ile tanınır. Bu yüzden yapıların çok iyi yapılması ve aralarının doldurulması lazımdır. Saha ikliminin yeterince sıcaklık göstermesi taşın çok bulunması sebebiyle taş yapılar gelir düzeyi düşük aileler tarafından tercih edilmektedir.

Taş yapılarda ahşap kısımlar destek amacıyla kullanılmaktadır. Yine kapı ve pencere kısımlarının yapımında, ahşap kalaslar kullanılmıştır. Eski yapılarda genelde iki oda bulunmaktadır. Büyük olan oda oturma odası olarak kullanılırken, küçük oda yatak odası olarak kullanılmaktadır.

Kışın fazla sert geçmemesi ve ulaşım imkanlarının devamlı bulunması sebebiyle kış hazırlıkları fazla yoktur. Yine de bazı kışlık yiyecekler ve yakacaklar yaz aylarından depolanmaktadır. İhtiyaçlarını şehir merkezinden karşıladıkları gibi köy bakkallarından da ihtiyaçlarını karşılamaları mümkündür.

Son yıllarda bütün köylerde yeni binalar yapılmakta, bunlar şehir merkezindeki binalara benzemektedir. Bu binalar iki katlı olarak inşa edilmekte, yapı malzemesi olarak tuğla beton kullanılmaktadır.

Araştırmamız sonucunda bu tür evleri daha çok dış ülkelerde işçi olarak çalışanların yaptırdığını, tatile geldiklerinde burada kaldıklarını ve bunun dışında bu evlerin boş kaldığını öğrendik. Zamanla köylünün ekonomik durumunun düzelmesi ve gelişen şartlar altında, köylülerin yeni evlerinin de bu tür yapılardan oluştuğu görülür. Köylülerin yapmış olduğu bu evler ayrı bir yere değil eski evin yerine yapılmaktadır. Temeli taştan olan bu yapılarda, çoğunun alt katlarında taş olup, üst katlarının tuğladan yapıldığı görülür (Foto 28).

İlçe merkezine doğru yaklaştıkça buradaki köylerin yapı malzemesinin de değiştiği görülür. Bu köylerde daha çok tuğladan yapılan binaların fazlalığı dikkati çekmektedir.

Dam örtüsü olarak genelde kiremit kullanılmaktadır. Özellikle son zamanlarda bu örtü şekli daha da gelişmiştir. Bugün köylerin % 95'inde dam örtüsü olarak kiremit kullanılırken, 1968 yılında yapılan bir araştırmaya göre (Kutlusoy 1971:45) köylerin 35'inde yapıların dam şekli "düz-beşik" karışımı, 14 köyde beşik ve 10 köyde düz biçimdedir. Düz toprak örtüye sahip köyler genelde fakir köylerdir. Toprak örtünün ucuz ve kolay yapılması tercih sebebi olmuştur. Toprak örtülerde çatı kirişleri duvar üzerine düzgün aralıklarla dizilir ve bunların üzeri çalı veya sazlarla kaplanıp, kalın bir çamur tabakası ile sıvanarak yapılır.

Bu gün, düz toprak damlara eski yapılar haricinde rastlanmamaktadır. Bu tür yapıların sayısı da gün geçtikçe azalmaktadır.

Kiremitle kaplanan çatılar beşik çatı denilen çatı özelliğindedir. Bu çatılarda orta kısım yüksek kenara doğru eğimlidir. Bu özelliği hem yağmur ve kar sularının çatı üzerinde durmamasını sağlarken hem de çatıda çeşitli amaçlar için kullanılacak boşluğun oluşmasını sağlamaktadır.

Köylerde evler herkesin kendisininindir. Kıracı olarak oturanlar ise köyde hizmet veren memurlardır. Zaten bunların çoğundan da kira alınmamaktadır. Köylerden dışarıya olan göç yüzünden fazla ev yapılmamaktadır.

Ekonomik gelişme ile birlikte köylünün ihtiyaçları değişmiş, eski konutlar yıkılarak yenileri yapılmaya başlanmıştır. Bunlar genelde çift katlı tuğla ve biriketten yapıp üstü kiremitle kaplanan binalardır. Üst kata dışardan merdivenle çıkılmaktadır. Üst kat insanların yaşadığı, alt kat ise depo, kiler ve ambar vazifesini gören kısımlardır.

Köylerde tuğladan yapılan evler beton kiriş kullanılmadan yığma şeklinde yapılmaktadır. Harç olarak çimento kullanılmaktadır.

Soma ilçesinde evlerin büyük bir çoğunluğunun taştan yığma usulü ile yapıldığından bahsetmiştik. Ovaya doğru yaklaştıkça taşın az bulunması sebebiyle yapıların kerpiçten yapıldığı görülmektedir. Özellikle 1960'larda bu durum kendini daha çok hissettirirken, zamanla teknolojik gelişme sayesinde bu yapıların yerini tuğladan yapılmış evler almıştır. Soma Kaymakamlığının 1968 yılında yaptırdığı araştırmada Sevişler köyünün bütün yapılarının kerpiçten oluştuğu söylenirken, bu gün aynı köyde kerpiç ev yok denecek kadar azdır. İlçede ahşap yapı sadece bir köyde bulunmaktadır. Bu köy Tarhala (Darkale) dır. Kuruluşu Bergama krallığına kadar dayanan köy yaklaşık 374 yılına kadar ilçe merkezi olmuştur⁵. Tarhala 20'ci yüzyılın başında ve 1. Dünya Savaşına kadar kısmen eski büyüklüğünü korumuştur. Ancak o zaman 700'ü aşkın hanesi bulunan şehir, şimdi 150 hanelik bir köy durumuna düşmüştür. Tarhala'nın dikkati çeken en ilginç tarafı evlerin ahşap olması ve bu evlerin set üzerinde yapılmış, benzeri az görülen pitorest manzarasıdır. Değişmeye uğramadan zamanımıza kadar gelen evleriyle Tarhala, Osmanlı devrini andıran Anadolu'da benzeri az görülen yerleşim yerlerindendir. Eğimli yamaç üzerine kurulan köy evleri, adeta birbirinin üzerine kurulmuş şekildedir. Dükkanların ve kahvehanelerin ahşap kepenkleri ilginç bir görünüm arz etmektedir.

Bugün ilçedeki köylerin konutlarının % 90'ı yığma, % 8,0'i betonarme % 1'i ahşap, geri kalanı ise diğer türlerden oluşmuştur.

⁵ Manisa Müzesi Kütüphanesi Mahkemey-i Şeriye Sicili, Cilt 19

Soma şehir merkezinde ilk yerleşmeler Karamanlı Mahallesinde başladığı daha sonra ovaya doğru geliştiği gözlenmektedir. Eski tip evlere fazla rastlanmamakla beraber köhnemiş halde yapılar bulmak mümkün olmuştur.

İlçenin çok hızlı gelişmesi ve şehirleşmesi sonucunda bu eski yapılar korunamamış yerlerine 1 veya 2 katlı betonarme binalar yapılmıştır. Eski yapıların bulunduğu bu alanda sokaklar çok dar ve evler birbirine bitişik vaziyettedir. Bu binaların yapımında taş, kum ve tuğla kullanılmıştır. Bu evlerin çatıları kiremitle kaplıdır. Eski evler de genelde bir salon ve salona açılan odalardan oluşmuştur. Odalarda ihtiyaca göre dolaplar duvarlara gömülü olarak yapılmıştır. Binaların alt kısmı, genel olarak depo veya kiler olarak kullanılmaktadır. Özellikle kilerlerin serin olması sebebiyle yiyecekler buralarda depolanmaktadır.

Ekonomik gelişmenin etkisiyle coğrafi faktörlerin etkisinden biraz olsun kurtulan ev tiplerinde, yapı malzemesi olarak tuğla, çimento, demir ve kum kullanılmıştır. Şehrin ticari merkezinden ve ana caddelerden kenar mahallelere doğru evin kat sayısı azalmaktadır. Ana cadde üzerinde 6-7 katlı olan binalar kenar mahallelerde 2-3 kata kadar inmektedir. Özellikle ovaya sonradan kurulmuş olan istasyon mahallesinde tek katlı bahçe içerisindeki evlere de rastlamak mümkündür. Buradaki binaların arası açık olup, ailelerin durumlarına göre kat sayısı 1 ile 4 arasında değişebilmektedir.

Son yıllarda yapılan evlerde modern bir görünüm vardır. banyo ve tuvalet muntazam bir hal alırken, evin içerisinde kullanım bakımından çeşitli bölümler bulunmaktadır. Özellikle apartmanlar muntazam bir şekilde ve kalorifer sistemli olarak yapıldığı için, pencereler de büyümüştür. Şehir merkezinde özellikle E.L.İ.'nin ve T.E.K.'in yaptırmış olduğu lojmanlar, modern ve çok düzenlidir. Bu binalar şehrin imarında bir dereceye kadar düzenli olmasını sağlamıştır. Yine konut sorununu ortadan kaldırmak amacıyla kooperatifler kurularak konut yapımına önem verilmiştir.

Soma şehir merkezine olan hızlı göç sebebiyle özellikle kenar mahallelerin pek düzenli olduğu söylenemez. Gecekondulaşma olmamakla birlikte belediyenin

tespitlerine göre 500'ün üzerinde kaçak yapı mevcuttur. Bu yapılar geliş güzel yapılmayıp, tıpkı diğer binalar gibi betonarme ve birkaç kattan ibarettir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ege bölgesinin Asıl Ege Bölümü içerisinde yer alan Soma ilçesi idari yönden Manisa iline bağlı bulunmaktadır. İlçe, Ege Bölgesi'nin doğu-batı doğrultusu deprasyonlarından olan Bakırçay vadisi içerisinde kurulmuştur. İlçeyi doğudan-batıya doğru kesen ve ilçe sınırları dışında batıya doğru genişleyen Bakırçay vadisinin bir ova görünümünde olduğu dikkati çeker. Bakırçayın içinden aktığı bu vadi Ege Bölgesinin daha güneyinde bulunan Doğu-Batı doğrultulu deprasyonlarına benzer. Ama Bakırçay vadisi diğerlerinden ayrı olarak eşiklerle bölmelere ayrıldığı dikkati çeker.

İlçenin güneyi yüksek dağlarla çevrilidir. kuzeyinde ise aşınma sonucu, yüksekliği azalmış ve dereler tarafından parçalanmış olan platoluk saha mevcuttur.

İlçe Akdeniz iklim sahası içinde yer almasına rağmen meteorolojik değerlerinin ortalamasından çıkan sonuca göre, Akdeniz iklimi ile Marmara iklimi arasında geçiş tipini teşkil etmektedir.

Çam ormanlarının geniş yer kapladığı sahada, ormanların tahribi sonucu fundalıkların oluştuğunu, ayrıca ova yamaçlarındaki zeytin ağaçlarının geniş bir yer kapladığını görmekteyiz.

Soma ilçesinin nüfusu, özellikle Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan sonra hızlı bir artış göstererek 1990 yılında 76 641 kişi olmuştur. Nüfus artışı dönemler itibariyle değişiklik göstermektedir. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında 20 902 kişi olan ilçe nüfusu, 1935, 1940 ve 1945 dönemlerinde hızlı bir artış göstermiştir. 1950-1955 dönemlerimde gerileyen nüfus artış hızı 1960-1965 dönemlerinde tekrar hızlanmıştır. 1970-1975 dönemlerimde düşüş gösteren nüfus artış hızı, ondan sonraki dönemlerde tekrar yüksek değerler göstermiştir. İnşili çıkışlı bir tablo çizen ilçe nüfus artış hızı, şehir ve kır nüfus artış hızında da farklılıklar görülmektedir. Şehirli nüfusun artışı bazı dönemlerde yavaşlamakla (1975) birlikte, çok yüksek değerlerde olurken, kır nüfusunun artışıda her zaman değişik seviyelerde ve Türkiye ortalamasının altında gerçekleşmiştir. Özellikle 1955 ve 1975 dönemlerinde kırsal nüfus artış hızı eksi değerler göstermektedir.

Soma'da nüfus dağılışıını incelediğimizde, genelde nüfusun 0-250 m'ler arasında toplandığını, sanayileşmenin ve doğal kaynakların çok olduğu yerlerde de nüfusun sık olduğu görülmektedir. Nüfusun temelde dağılışıını etkileyen fiziki coğrafya şartlarının ve beşeri olayların, ilçe nüfusunu etkisi altına almaktadır. Gerek nüfus artış ve azalışı, gerekse dağılışı kalıbında bu iki faktörün etkisi çok büyüktür.

Somanın kuruluş yeri bakımından, stratejik bir konumda olması Bakırçay ovasının verimli arazilerden oluşması ve iklim bakımından fizik coğrafya şartlarının nüfus üzerinde etkili olduğu kesindir. İnsanların yapmış olduğu savaşlar ve göç hareketleride dağılışı kalıbı üzerinde beşeri faktörler olarak kendisini hissettirmektedir. Fakat bu faktörlerin ötesinde, nüfusu etkisi altına alan esas önemli unsur, ilçenin sahip olduğu ekonomik coğrafya şartlarıdır.

Soma linyit kömürleriyle tanınan bir ilçe merkezidir. Kömür rezervinin yeteri derecede olması ve kolay çıkarılması ilçenin geleceği bakımından önemli bir faktördür. 1910 yılında işletilmeye başlayan kömür ocakları sayesinde Soma nüfusu artış göstermeye başlamıştır. 1975 yılındada kömüre bağlı olarak kurulan Soma Termik Santrali sayesinde özellikle kırsal alandan ve yakın ilçelerden, ilçe merkezine göç başlamıştır. Bunun sonucu olarak Soma şehir merkezinin nüfusu çok yüksek bir hızla artarken, kırsal alandaki nüfusta durağanlık göstermeye başlamıştır. Bu sektörlere işçi alımı ve nüfus artış hızları karşılaştırıldığı zaman, işçi alımının yapıldığı dönemlerde hızlı, alımın yapılmadığı dönemlerde de düşük bir nüfus artışı karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 1970-1975 dönemlerinde bu sektörlere işçi alımı yapılmamış, aynı zamanda Türkiye genelinde olduğu gibi yurtdışına işçi akımının başlamasıyla da, ilçe nüfusu dışarıya göç vermiştir.

Bakırçay havzasında yerleşmenin tarihi çok eski zamanlara dayanmakla birlikte, Soma'nın kuruluş tarihinin M.Ö.185'lerde olduğu tespit edilmiştir. Bergama Kırallığı'na ileri bir karakol vazifesi gören şehir, ulaşım bakımından stratejik bir noktada kurulmuştur. Bir çok devletin egemenliği altına giren Soma şehri, Sarıkaya Dağı'nın ovaya doğru uzanan, meyilli arazisi üzerinde kurulmuştur. Soma ilçesi

içerisinde en büyük yerleşme alanı olan ilçe merkezi 1990 sayımına göre 49 977 kişilik bir şehirdir.

Çoğunlukla devamlı yerleşmelerin olduğu araştırma sahasında, yerleşmeler su, yükselti ve ziraat alanlarının durumuna göre dağılışı göstermiştir. Bundan dolayı yerleşmeler yüksekliğin 250 m'ye kadar olduğu ova tabanında, akarsu kenarlarında ve dağ eteklerinde kalabalık nüfusları barındıran yerler olarak görülmektedir.

Soma ilçesinde platoluk alan üzerinde kurulan yerleşmelerin çok olmasına karşılık, nüfusları azdır ve gelişme göstermemektedir. Ziraat toprakları verimli olan köyler azda olsa gelişmesini devam ettirirken özellikle bu olanaklardan yoksun yerleşim yerleri dışarıya göç vermektedir. Göç yüzünden bazı yerleşim yerleri (Bubeyler, K. Işıklar) ortadan kalkmıştır.

Kömür ocaklarının bulunduğu ilçe merkezinde çok hızlı şehirleşme yaşanırken şehirleşmenin etkisi merkeze yakın olan yerleşim yerlerinde de kendini hissettirmektedir. Örneğin şehir merkezine çok yakın olan Turgutalp de bundan nasibini alarak, bir şehir görünümü kazanmıştır. Şehrin hiderlandı sadece yakın çevresinde değil, bütün ilçe sınırları içerisinde kendisini hissettirmektedir.

Soma ilçesinde iyi gelir getiren, bitkilerin ziraati (pamuk, tütün sebze) yapılmasına rağmen, ilçenin başlıca geçim kaynağı maden ocakları ve termik santrallerdir. İlçe merkezinde nüfusun büyük bir kısmı bu iki sektörde çalışmaktadır. Bunun etkileri gerek nüfus gerekse yerleşme konusunda kendisini göstermiştir. Şehrin nüfusu hızla artarken şehirde büyük bir hızla gelişmektedir. Bu sektörde çalışanların iyi ücret alması sebebiyle halkın refah seviyesi artmış ticari hayatta canlanmıştır. Böylelikle Soma çevresinin ekonomik, kültürel ve sosyal merkezi haline gelmiştir.

Görüldüğü gibi doğal kaynakların bulunması ve işletilmesi yerleşim yerlerinin hızla gelişmesini sağlamaktadır. Eğer Soma ilçesinde linyit kömürü bulunmuş olsaydı çevresine göre ziraat toprakları bakımından yetersiz olan ilçe bugünkü durumuna gelemeyecek belkide dışarı devamlı göç verecek bir yer olarak karşımıza çıkacaktı.

Kuşkusuz bu kaynakların işletilmesi ilçe için büyük bir şanstır. Fakat bu gelişme bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların ilkinin nüfusun dağılışı şekli üzerinde görmekteyiz. Şehir merkezinin sanayileşmeye başlaması ile kırsal alanda da nüfusun yavaş yavaş boşaldığını görüyoruz. Bu sebeple nüfus ilçe merkezine ve yakın çevresine toplanmaya başlamıştır. Boşalan kırsal alanda dengeler bozulmuştur. Tarım toprakları gerektiği ölçüde işletilmemeye başlamış köyler de genç nüfus kalmamıştır. Bunun sonucu olarak köylerdeki gelişme hareketi durmuştur. Bu olay özellikle eğitim durumunda kendisini daha çok hissettirmektedir. Göç yüzünden yeterli öğrenci sayısına sahip olmayan okullar birbir kapanmaya başlanmış, buradaki öğrencilerde başka yerlere gitmek zorunda kalmışlardır. Bu olay sadece eğitim durumunda görülmekle kalmamakta, aynı zamanda kırsal yerleşmelerinde ortadan kalkmasına sebep olmaktadır.

Nüfus dengesizliği şehir merkezinde de kendisini göstermeye başlamıştır. Nüfus arttıkça, şehirde eskiden geniş olan iş imkanları daralmış işsiz sayısında gittikçe artmaya başlamıştır. Göç nedeniyle şehrin ekonomik ve sosyal düzeni bozulmuştur. Bu çarpık gelişmeyi önlemek için acilen birtakım tedbirler alınması lazımdır. Başta kırsal alanda nüfusu yerinde tutmak için tarımsal potansiyele yönelik projelerin yapılması şehir merkezinde ise yeni iş imkanlarının aranması lazımdır.

Gelişmenin beraberinde getirdiği ikinci büyük sorun ise, çevre açısından tehditlerin bulunmasıdır. Özellikle şehrin hızlı gelişmesi çeşitli çevre sorunları oluşturmuştur. Termik santralin ova içerisinde kurulması tarım alanlarını yok etmiştir. Santralin gerek bacasından çıkan ve gerekse yakıttan sonra açığa çıkan atıkları çevre kirliliği oluşturmaktadır. Bu atıklara acilen çare aranması gerekmektedir. Ayrıca şehrin santralin bulunduğu alana doğru ilerlemesi ziraat topraklarını yerleşim yeri haline getirmektedir. Şehrin gelişim alanlarını iyi belirleyip, ziraat toprakları dışına kaydırılmalıdır.

Ayrıca linyit ocaklarının açık işletme usulü ile çalıştırılmasında çevre kirliliği oluşturmaktadır. Yüzey tabakasının alınması ve bu artıkların ocak çevresindeki ziraat topraklarını yok etmesi söz konusudur. Bunun sonucunda arazisi yok olan köylerde

geçim sıkıntısı çekilmektedir. Bu köylerin ortadan kalkmasını engellemek için buradaki insanlara iş kolaylığı sağlanması lazımdır. Soma hızlı gelişmeyle birlikte çarpık yapılaşma kendini göstermeye başlamıştır. Gecekondu alanları bulunmamasına rağmen kaçak yapılar mevcuttur. Dolayısıyla şimdiden gerekli kontrollerin yapılması ve yeni projeler üretilmesi lazımdır.

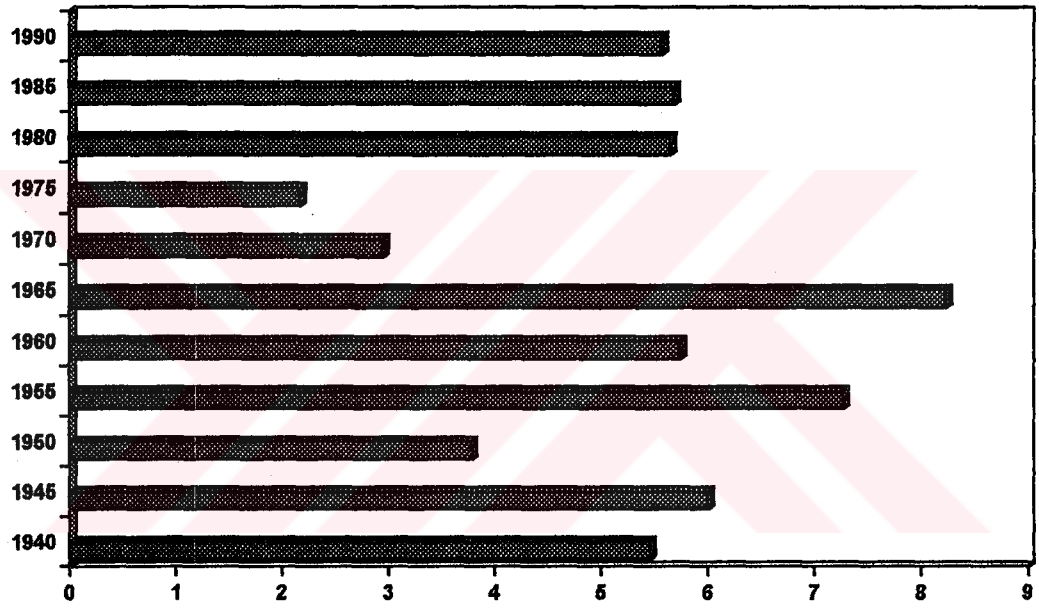
Soma bu gelişme hızıyla devam ederse önümüzdeki yıllarda daha da büyüyüp çevresindeki ilçelerinde merkezi durumuna gelebilecektir.

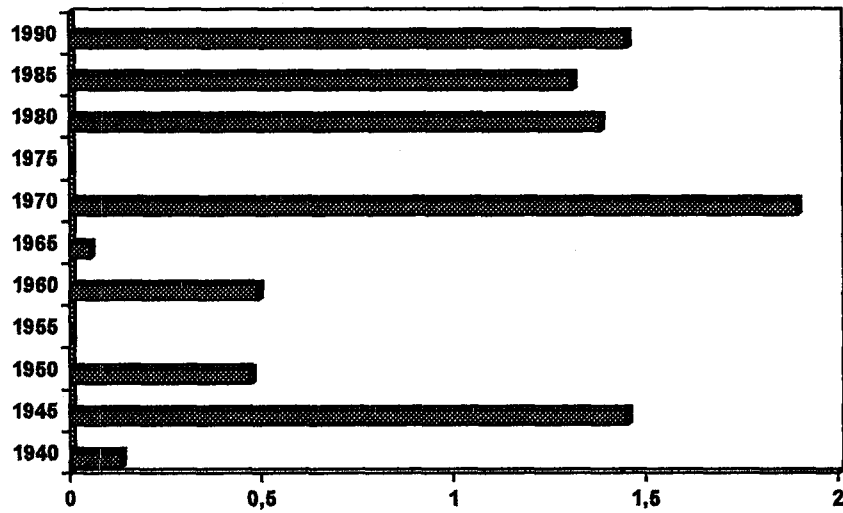
		Nüfus Miktarı			Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (Kişi/km ²)		
Yerleşim Yerin Adı	Köy A. (Km ²)	1935	1965	1990	1935	1965	1990
Soma	44.4	3820	18633	49977	93		
Adil	23.6	133	194	61	6	8	3
Avdan	20.3	433	783	2088	21	39	103
Akçaavlu	15.1	433	680	613	29	45	41
Bayat	19.5	446	497	555	23	25	28
Beyce	12.9	432	565	561	33	44	43
Boncuklu	17.3	323	311	178	19	18	10
Bozarmut	9.7	184	250	249	9	26	26
Cinge	14.2	444	686	2428	33	48	171
Çatalçam	8.2	128	155	112	16	19	14
Çavdır	11.6	222	330	341	19	28	29
Çevircek	5.9	148	212	148	25	36	25
Deniş	17.7	391	445	371	22	25	21
Dereköy	37	222	259	249	6	7	37
Devlethan	13.8	217	166	145	16	12	11
Dualar	17.4	401	462	429	23	27	25
Duğla	13.3	233	272	281	18	20	21
Evciler	23.7	281	361	359	12	15	15
Eynez	34.7	350	399	565	10	12	16
Göktaş	9.6	233	304	284	24	32	30
Güney B.	13.3	226	266	161	17	20	12
Güney K.	15.3	190	207	183	12	14	12
Hacı Yusuf	10.3	221	311	219	21	30	21
Hamidiye	10.7	414	752	896	39	70	84
Hatunköy	9	306	349	240	34	39	27
Heciz	10.9	203	287	225	19	26	21
Işıklar B.	13.3	145	167	157	13	15	12
Işıklar K.	2.5	34	57	0	14	23	0
Kaplan	3.8	107	144	105	28	38	28
Karacakaş	19.2	646	767	788	34	40	41
Karacahisar	16.2	377	446	303	23	28	19
Karacam	8.5	125	262	411	15	31	48
Kiraz	7.6	147	184	160	19	24	21
Kayrakaltı	4.5	185	230	277	33	51	62
Kızılören	15.3	382	469	325	25	31	21
Kobaklar	2.2	50	71	19	23	32	9
Koyundere	5	186	227	126	37	45	25
Kozanlı	6.2	124	135	58	20	22	9
Kozluören	16.4	218	325	300	13	20	18
Kumköy	4.7	112	153	180	24	33	38
Menteşe	10.6	131	116	77	12	11	7
Naldöken	15.6	301	381	231	19	24	15
Pir Ahmet	5.2	255	377	297	49	73	57
Sarıkaya	13.7	90	85	163	7	6	12
Sevişler	13.9	331	418	406	24	30	29
Söğütçik	9.1	164	142	137	18	16	15
Sultaniye	11.2	139	139	121	12	12	11
Tabanlar	14.3	235	220	116	16	15	8
Tarhala	12.5	530	535	427	43	42	34
Tekeliışıklar	14.8	285	306	192	19	20	13
Turgutalp	22.2	916	1623	5223	41	73	234
Türk Ali	16.8	332	404	178	20	24	11

		Nüfus Miktarı			Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (Kişi/Km ²)		
Yerleşim Yerinin Adı	Köy A. (Km ²)	1935	1965	1990	1935	1965	1990
Türk Piyale	7.3	275	200	172	38	27	24
Ularca	10	252	526	745	25	52	75
Uruzlar	7.2	66	144	206	9	20	29
Vakıflı	8	184	183	137	23	23	17
Yağcılı	30.6	561	663	2028	18	22	66
Yayladalı	23.7	231	302	153	10	13	6
Yırca	17.2	387	519	505	23	30	29

Tablo 21. Soma'ya bağlı köylerin 1935-1965-1990 yıllarına göre nüfus ve aritmetik nüfus yoğunlukları

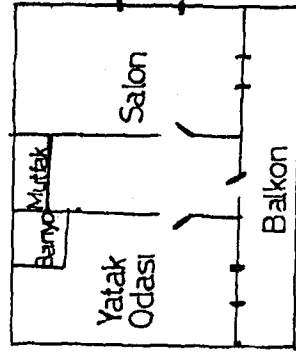
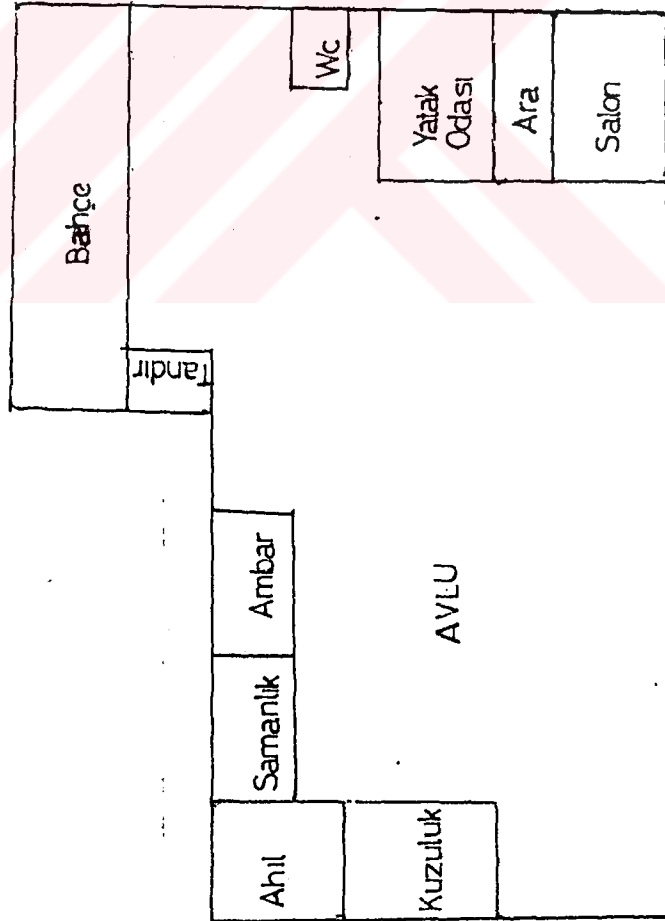

Grafik 15: Soma'da şehirli nüfusun sayım yıllarına göre artış oranları(%)

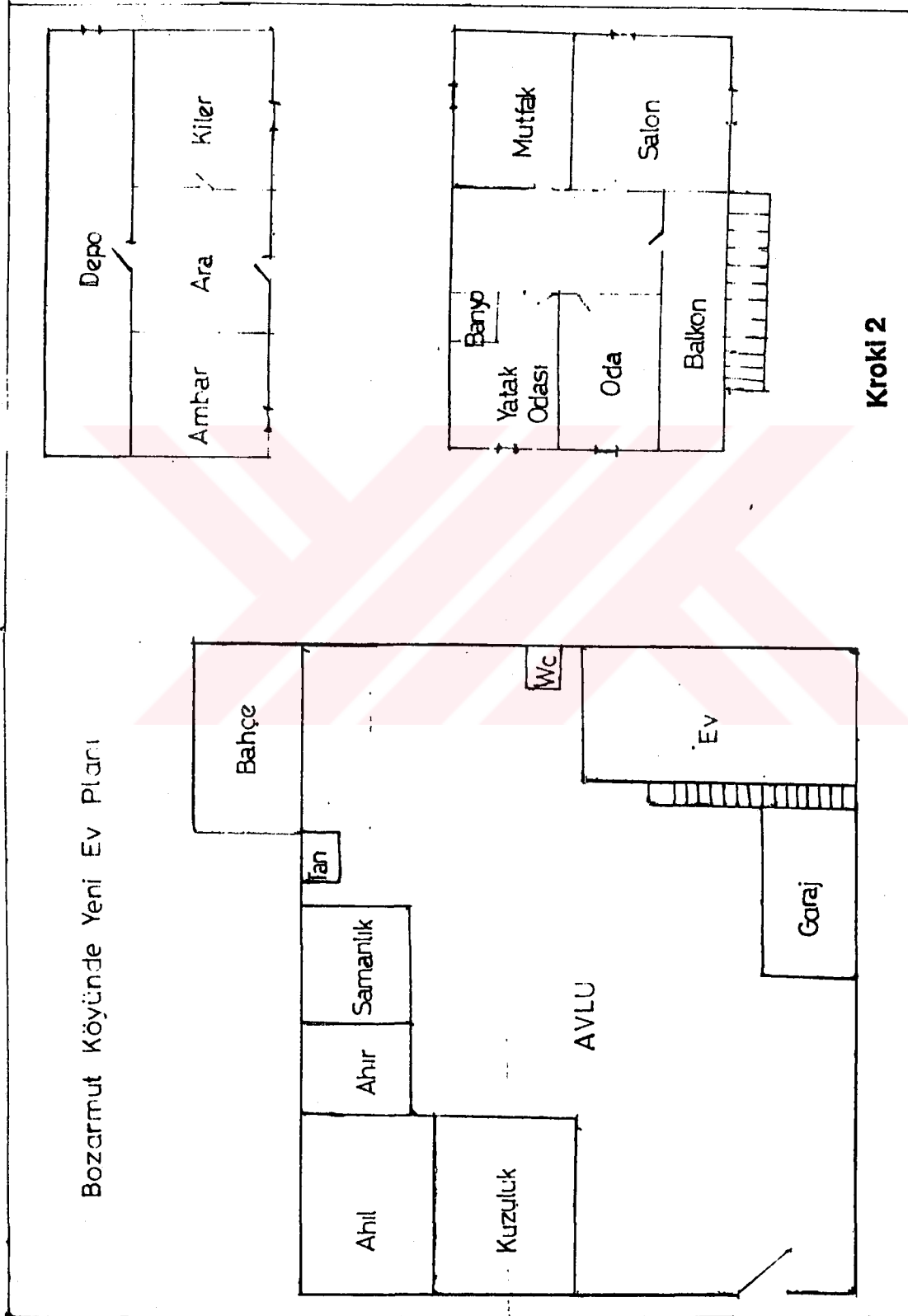

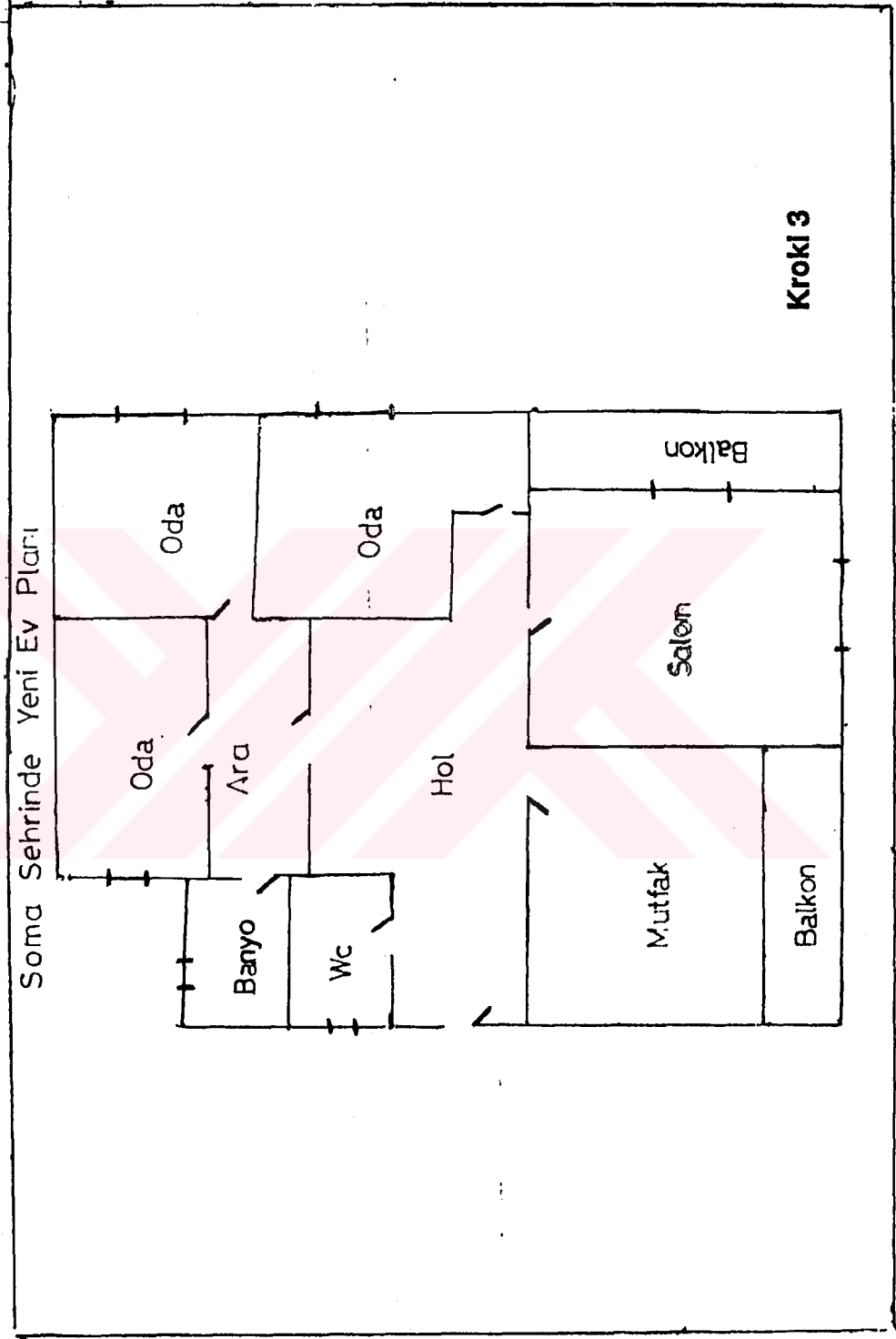
Grafik 16: Soma'da kırsal nüfusun sayım yıllarına göre artış oranı (%)

Bozırmut Köyünde Eski Tip Ev Planı

Kroki 1

KAYNAKÇA

ARDOS, Mehmet

1995 *Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi (2. Baskı)*
Ankara: Çantay Yayınevi

ARI, Kemal

1995 *Büyük Mübadele Türkiye 'ye Zorunlu Göç*
İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

ARÜ, A. Kemal

1966 Yerleşmeler ve Faal Nüfus Hareketleri
Ankara: *Mimarlık Dergisi*, XI

ATALAY, İbrahim

1989 *Türkiye Coğrafyası*
Ankara: Yeniçağ Basın Yayın

ATALIK, Galip

1968 Şehirleşme ve Sanayileşme Arasındaki İlişkiler
Ankara: *Mimarlık Dergisi*, III

BAYKAL, F.-ASAF, K.

1983 Ege Bölgesinde Nüfusun Alansal Dağılımı ve Sorunları
İzmir: *Ege Coğrafya Dergisi*, I: 100-108

BAYATLI, Osman

1950 *Bergama Tarihinde Krallık Devri*
İstanbul

BRINKMANN, R.

1970 Soma Dağlarının Jeolojisi
M.T.A. Enstitüsü Dergisi, 74

CUINET, V.

1904 *La Turquie D'Asia*
Paris: III

DOĞANAY, Hayati

1991 *Türkiye Beşeri Coğrafyası*
Erzurum: Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğt. Fak., Yay. No: 23

DANIŞMENT, İsmail

İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,
İstanbul: XII

DARKOT, Besim

1961 Türkiye'nin Nüfus Hareketleri Üzerine Yeni Gözlemler
İstanbul: *Türk Coğrafya Dergisi*, XVII, 21: 1-14

DARKOT, Besim

1967 Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriteri
İstanbul: *Türk Coğrafya Dergisi*, VIII, 16: 3-8

DARKOT, B. ve METİN, T.

1978 Ege Bölgesi Coğrafyası
İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fak. Matbaası

EMİROĞLU, Mecdi

1956 Türkiye Zirai Topraklarının Nüfus ve İskana Tesirleri
Ankara: Ankara Üniv. D.T.C.F., (Basılmamış Doktora Tezi)

EMİROĞLU, Mecdi

1961 Şehirlere Akın ve Sebepleri
Ankara: İller ve Bel. Dergisi, 196: 65-69

ELİBÜYÜK, Mesut

- 1990 Türkiye Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak Mufassal Defterler
Ankara: Coğ. Araş. A.K.D. ve Tarih Yük. Kur. Coğ. Böl. ve Y. Kolu, I, 2: 11-42

GÖKÇE, İbrahim

- 1950 Tarihte Saruhan Köyleri
Manisa

GÖNEY, Süha

- 1977 Yerleşme Coğrafyası: Şehir Coğrafyası
İstanbul: İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Yay. No: 2274

GÜNGÖRDÜ, Ersin

- 1988 Hatay'da Yerleşme, Nüfus ve Ziraat İlişkileri
Ankara: Gazi Ün. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, IV, 1

GÜNGÖRDÜ, Ersin

- 1990 Kırşehir'in Kuruluşu Gelişmesi ve Fonksiyon Alanları
(Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi

GÜNGÖRDÜ, Ersin

- 1993 Coğrafya'da Veri Toplama ve Değerlendirme Metodu
Ankara: Gazi Ün. Tek. Eğt. Fak. Matbaası Eğt. Böl.

GÜNGÖRDÜ, Ersin

- 1994 Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası
Ankara: İdeal Copy Matbaası

GÜRSOY, C. R.

- 1975 Türkiye'nin Tabii Yolları
İstanbul: Türkiye Coğrafya Kurumu Dergisi, 28

GÜNEŞ, Tahir

- 1969 Dağ ve Orman Köylerimiz Ziraat Sorunları ve Çözüm Yolları
Ankara: Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti, Yayın No: 12

İZBIRAK, Reşat

- 1979 Coğrafya Terimleri Sözlüğü (3. Baskı)
Ankara: Ankara Ün. D.T.C.F. Yayını

KARABORAN, Hilmi

- 1980 Kentlerin Tiplendirilmesi Sorunu
Ankara: Ankara Ün. Coğrafya Araştırma Dergisi, 9

KARABORAN, Hilmi

- 1989 Şehir Coğrafyası ve Şehirselleşme Fonksiyonları
Elazığ: Fırat Ün. Sosyal Bilimler Dergisi, III, 2

KELEŞ, Ruşen

- 1961 Türkiye'de Köylü Nüfus ve Şehirlere Akın
Ankara: 5. Şehircilik ve İskan Haftası Konferanslarından,
No:9, S.B.F. Yay. No: 121-139: 9-58

KELEŞ, Ruşen

- 1970 Türkiye'de Şehirlleşme Eğilimleri
Ankara: S.B.F. Dergisi, XXV, 4: 41-84

KLEINSORGE, H.

- 1941 Manisa Vilayeti Soma Linyit Zuhuru ve Civarının Jeolojisi
Ankara: M.T.A. Yayını

KOÇMAN, Asaf

- 1983 Ege Bölgesinde Nüfusun Alansal Dağılımı ve Sorunları
İzmir: Ege Coğrafya Dergisi, 1

KOÇMAN, Asaf

- 1993 Ege Ovalarının İklimi, İnsan Faaliyetleri ve Çevre Üzerine Etkileri
Açısından
İzmir: Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No: 73

KUTLUSOY, İhsan

- 1971 Soma
İstanbul: Üçdal Neşriyat, Tan Matbaası

MANSEL, Ahmet M.

Mısır ve Ege Tarihi Notları

NURAY H.

- 1962 Orman İçi Köylerde İskan Meselesi
Ankara: Ankara Üniv. İskan ve Şehircilik Enst. Yay. No: 9: 59-75

ORHAN, C. Raşit

- 1939 Manisa Coğrafyası
Manisa

ÖZEN, Sevinç

- 1991 Yaşama Biçimi ve Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler.
Soma Örneği
İzmir: Ege Üniv. Edebiyat Fakültesi, Yay. No: 64

ÖZGÜN Mehmet

- 1967 Türk Dili Sözlüğü
İstanbul: Arkın Kitapevi

PANOYADİTİS

Yunanca-Türkçe Lügat
İstanbul

RAMSOY W. M.

- 1961 Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası (Çev. PEKTAŞ M.)
İstanbul: Milli Eğitim Basımevi

ROUGEN, F.

- 1892 Suyrne
Paris

SELEN, H. Sadi

- 1945 Türkiye'de Köy Yerleşmeleri ve Şehirleşme Hareketleri
Ankara: Türk Coğrafya Dergisi, 8: 97-107

ŞAHİN, Cemalettin

- 1985 Aşınım Yüzeylerinin Türkiye'de Tarım Alanları Olarak Önemi
Ankara: Jeomorfoloji Dergisi, 13: 37-43

ŞAHİN, Cemalettin

- 1991 Türkiye'de Afetler Coğrafyası
Ankara: Gazi Üniv. Yay. No: 172
Gazi Eğt. Fak. Yay. No: 21

ŞEMSEDDİN, Sami

- Kamüsül-A'lam: 2973

TANOĞLU, Ali

- 1954 İskan Coğrafyası, Esas Fikirler Problemler ve Metod
İstanbul: Türkiyat Mecbuası, XI: 3

TANOĞLU, Ali

- 1959 Türkiye Nüfus Dağılışı
İstanbul: İstanbul Üniv. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, 10: 15

TANOĞLU, Ali

- 1966 Nüfus ve Yerleşme
İstanbul: İstanbul Üniv. Yay. No: 1183,
Edebiyat Fak. Coğr. Enst. Yay. No: 45

TOLUN-DANKER, Bedriye

- 1977 Yerleşme Coğrafyası
İstanbul: İstanbul Üniv. Yay. No: 2275
Coğrafya Enstitüsü Yay. No: 93

TUNCEL, Metin

- 1964 Bakırçay Vadisi Monoğrafyası
(Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul: İstanbul Üniv.

TUNCEL, Metin

- 1967 Bakırçay Yöresinde Köy Tipleri
İstanbul: İstanbul Üniv. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, VIII, 16

TUNCER, Boran

- 1976 Ekonomik Gelişme ve Nüfus
Ankara: Hacettepe Üniv. Yay. No: 13-20

TUNÇDİLEK, Necdet

- 1967 Türkiye İskan Coğrafyası, Kır İskanı (Köy-Altı İskan Şekilleri)
İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No: 1283
Coğrafya Enst. Yay. No: 49

TURGUTLU, Mehmet

- 1952 Soma Bergama

TÜMERTEKİN, Erol

- 1958-1959 Türkiye Ziraatında Kadın Gücü
İstanbul: Türk Coğrafya Dergisi, VII, 12: 78-89

TÜMERTEKİN, Erol

- 1965 Türkiye'deki Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırılması
İstanbul: İstanbul Ün. Yay. No: 43

TÜMERTEKİN, Erol

- 1968 Türkiye'de İç Göçler
İstanbul: İstanbul Ün. Yay. No:1371

TÜMERTEKİN, Erol

- 1977 Türkiye'de İç Göçlerde Yeni Eğilimler
İstanbul: İstanbul Teknik Ün. Mimarlık Fakültesi Şehircilik
Enstitüsü Dergisi, 14: 18-34

TÜMERTEKİN, Erol

- 1994 Beşeri Coğrafya'ya Giriş
İstanbul: İstanbul Ün. Yay. No: 3819
Edebiyat Fak. Yay. No: 2464

ULUÇAY, Çetin

- 1939 Manisa Tarihi
Manisa:

YALÇINLAR, İsmail

- 1953-54 Manisa Bölgesinin Omurgalı Neojen Faunası. Yataklar ve Aşağı
Gediz Vadisinin Menşei Hakkında
İstanbul: İstanbul Ün. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, 5-6: 197-204

YALÇINLAR, İsmail

- 1956 Manisa Mezozoik Arazisinde Skrüktüral ve Morfolojik Araştırmalar
İstanbul: İstanbul Ün. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, 7: 31-53

YALÇINLAR, İsmail

- 1957 Manisa Tersiyer Serisinde Strüktüral ve Morfolojik Müşahadeler
İstanbul: İstanbul Ün. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, 17: 72-92

YALÇINLAR, İsmail

- 1958 Gediz ve Bakırçay Vadileri Arasında Antrakalitik Temel
İstanbul: Coğrafya Araştırmaları. II, İstanbul Ün. Coğrafya
Enstitüsü Neşriyatı, 21

YENER, S.

- 1970 1960-1965 Döneminde Köyden Şehre Göçler
Ankara: D.P.T. Yay. No:932

YÜCEL, Talip

- 1960 Demir Yollarının İstasyon Nüfusuna Etkileri
Ankara: Türk Coğrafya Dergisi, XVI, 20

YÜCEL, Talip

- 1988 Türkiye’de Kır Yerleşme Tipleri
Ankara: Türk Kültür Araştırma Dergisi

İSTATİSTİK VE RAPORLAR

Manisa Müzesi Kütüphanesi, Mahkeme-i Şeriye Sicili, XIX

Genel Nüfus Sayımı (İdari Bölünüş)

(1927-1935-1940-1945-1950-1955-1960-1965-1970-1975-1980-1985-1990)

BDİE Yay., Ankara

Göçmenlerin Yerleştirildikleri Yerlerin Tablosu (1930)

Cumhuriyet’in 50. Yılında Karayollarımız Bayındırlık Bak. K.Y.G.M.

Yay. No. 213, Ankara

Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 1990, Ankara

İstatistik Cep Yıllığı 1990 B.D.İ.E. Yayını, Ankara

Ortalama ve Ekstrem Kıymetler Meteoroloji Bülteni, B.D.M.İ.G.M., Ankara

Tarımsal Yapı ve Üretim (1990) B.D.İ.E. Yay., Ankara

Devlet Planlama Teşkilatı Raporları, Ankara

İlçe Nüfus Müdürlüğü Raporları, Soma

İlçe Tarım Müdürlüğü Raporları, Soma
Soma Kaymakamlığı Raporları
İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Raporları

Foto: 1- Soma şehir merkezi Bergama yolunu takip ederek batıya doğru hızla alan genişletmektedir. Turgutalp'le birleşen, yeni gelişim alanlarından bir görünüm.

Foto: 2- Batıya doğru genişleyen şehir merkezinden bir görünüş. Yeni, yerleşim alanlarında çok katlı binalar ve kooperatifler sayesinde toplu yerleşim alanları oluşturulmaktadır.

Foto: 3- Soma ilçesi için önemli bir iş sahası olan, Termik santralden bir görünüş.

Foto: 4- Soma halkı için önemli olan Termik santral, artık hava kirliliği yaratarak, sorun da teşkil etmektedir. Resimde de görüldüğü gibi, santral yerleşim yerinin artık içerisinde kalmış durumdadır.

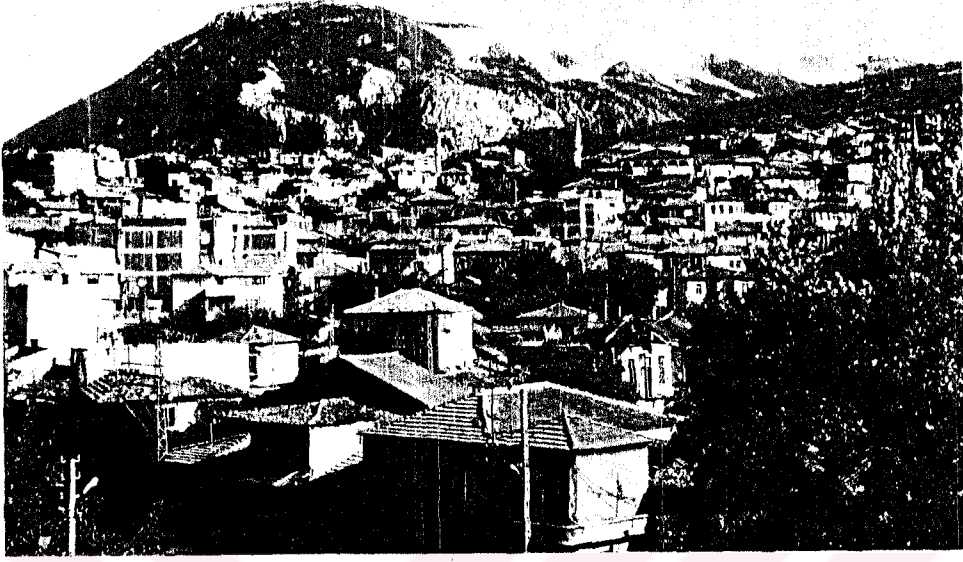

Foto: 5- Som'da en eski yerleşim yeri olan Karamanlı Mahallesinden bir görünüş.

Foto: 6- Soma'da şehirde eski yerleşim yerleri sıkışık bir düzen göstermektedir. Resimde Karamanlı mahallesinden bir bölüm görülmektedir.

Foto: 7- Soma şehrinde Ege Linyitleri İşletmesi için yapılan lojmanlar son derece modern ve düzenli yapılaşma örnekleridir.

Foto: 8- Termik santrale doğru gelişme gösteren İstasyon mahallesinden bir görüntüm.

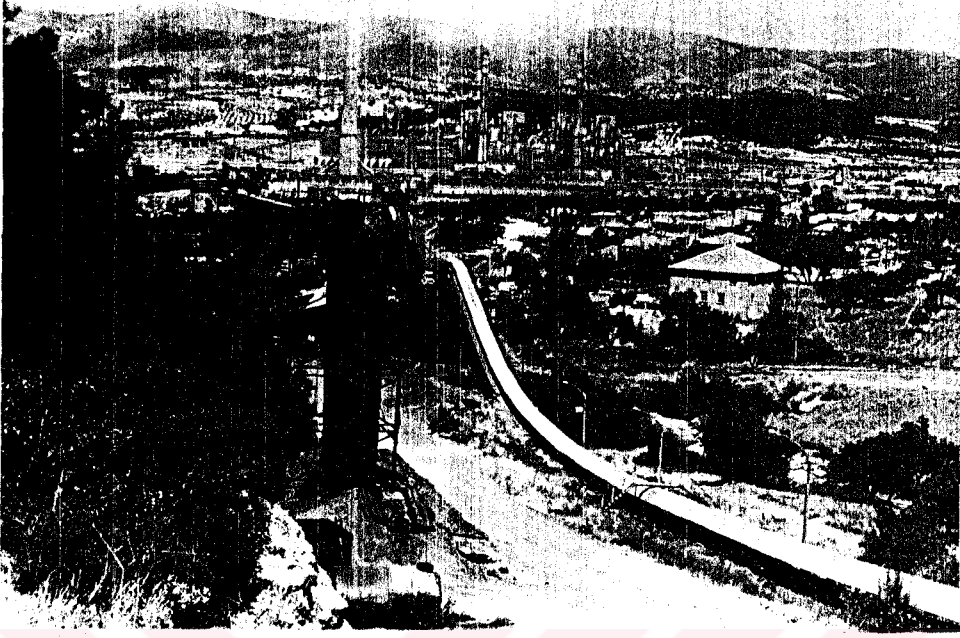

Foto: 9- Termik santrale, ocaklardan getirilmek için oluşturulan, kömür taşıma hatlarından görünüş. Bu hatlardan vagonlarla getirilen kömürler, eleme alanlarında ayıklandıktan sonra santralda kullanılmaktadır.

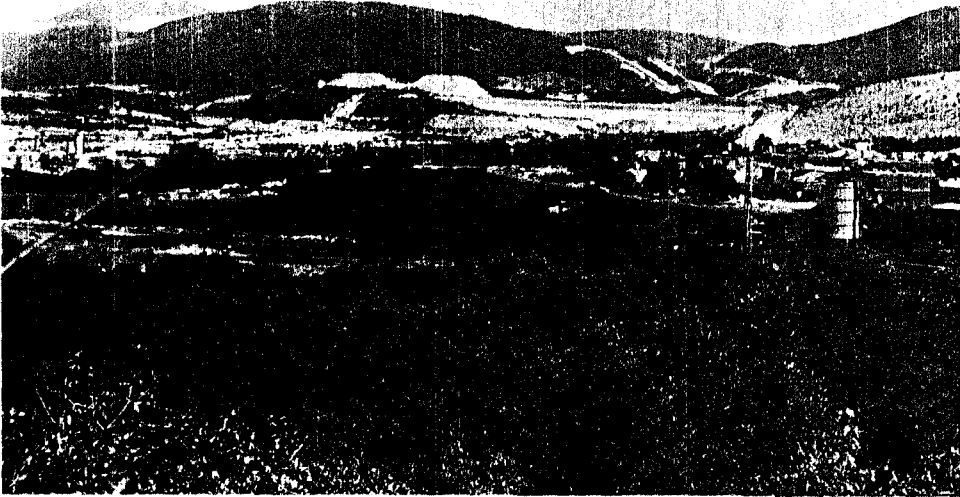

Foto: 10- Termik santrale gelen kömürü yıkama ve temizleme alanı.

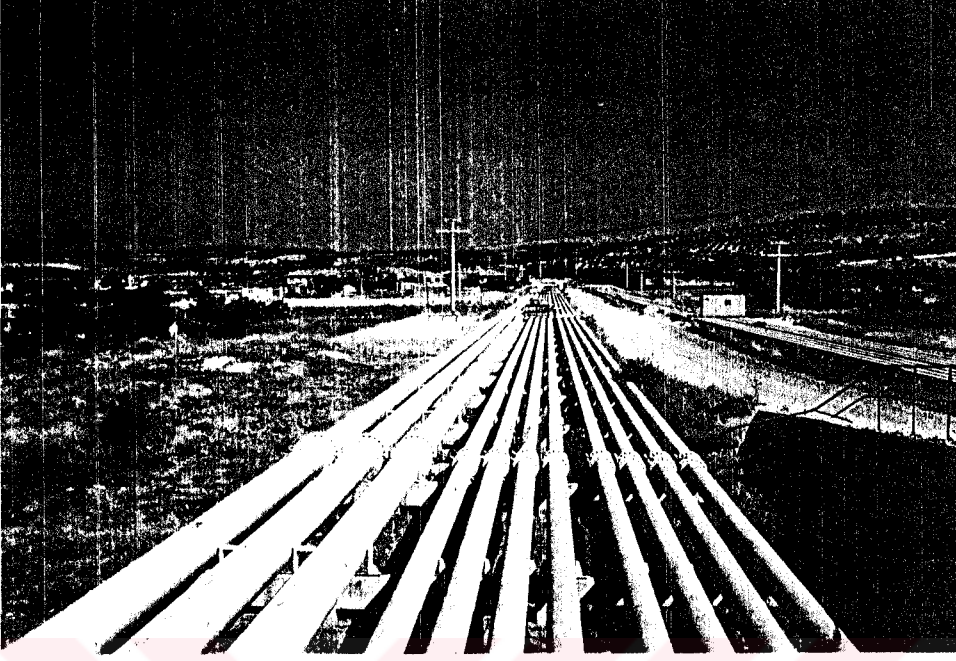

Foto: 11- Termik santralin su ihtiyacını karşılamak için Sevişler Barajı'ndan su taşıma hattı.

Foto: 12- Soma şehir merkezini oluşturan Atatürk meydanından bir görüntü. Genellikle hizmet alanları bu merkez ve yakın çevresinde yoğunlaşmıştır.

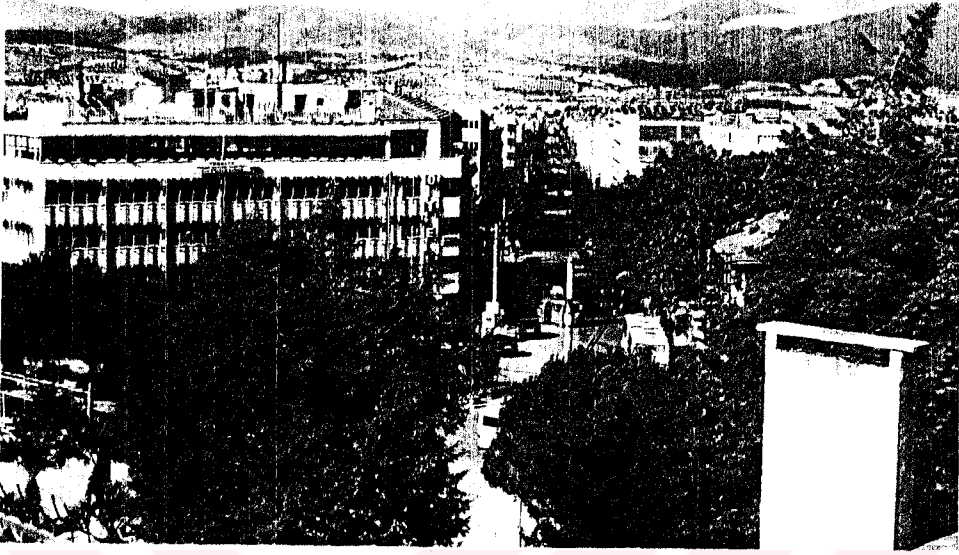

Foto: 13- Şehir merkezinin en işlek ve yoğun iş merkezlerinin bulunduğu Atatürk caddesinden bir görünüş.

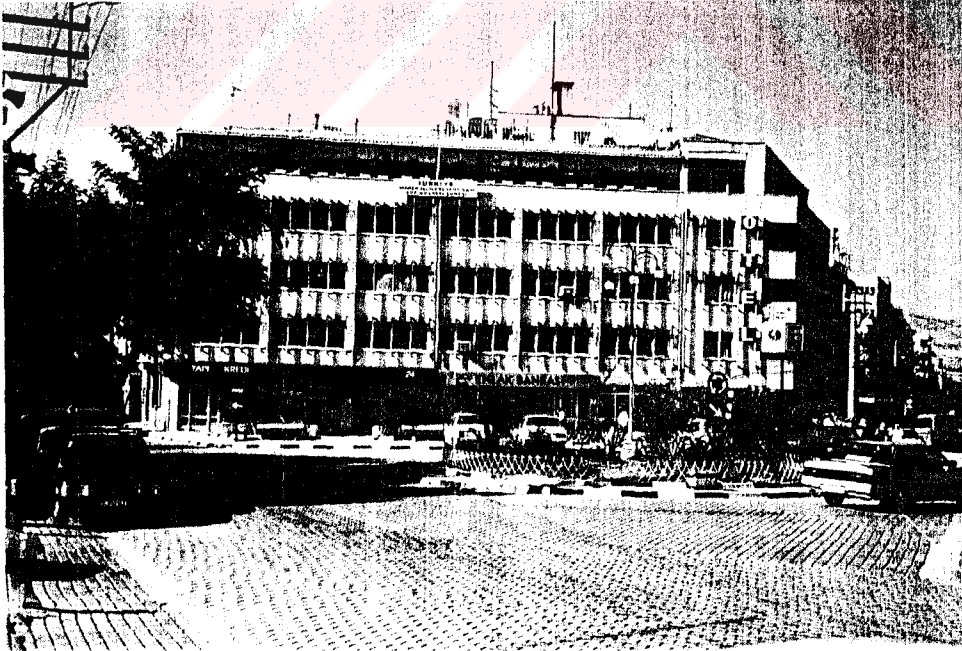

Foto: 14- Soma çevresinin merkezi olması sebebiyle hizmet sektörü oldukça gelişmiştir. Resimde konaklama ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan Soma linyit oteli görülmektedir.

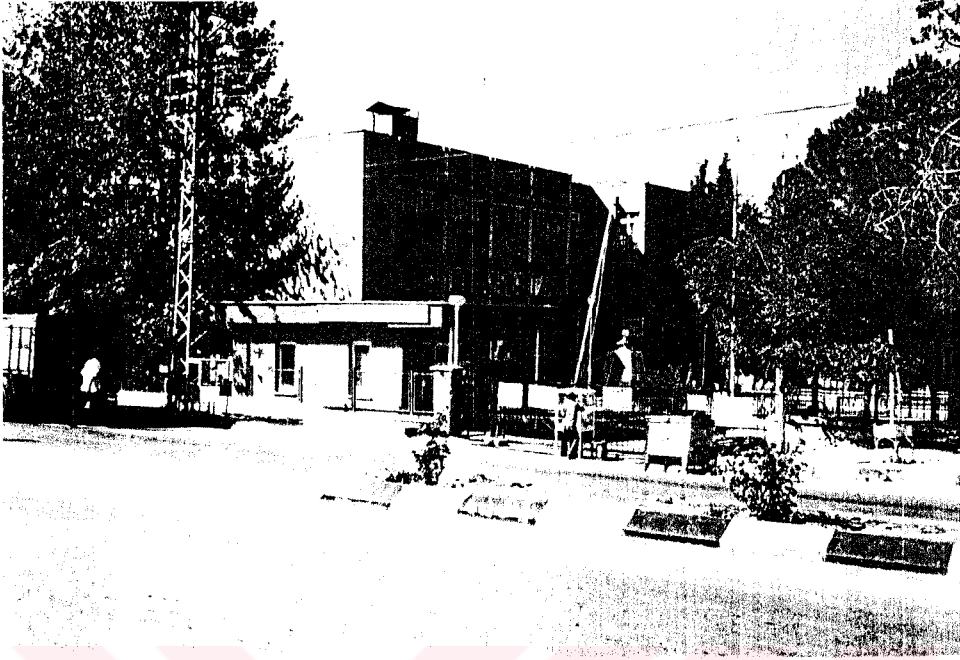

Foto: 15- Şehirde hizmet merkezlerinin bulunduğu alanlardan bir görünüş. İşçilerin çok olmasından dolayı tam teşekküllü SSK hastahanesi de şehirde bulunmaktadır.

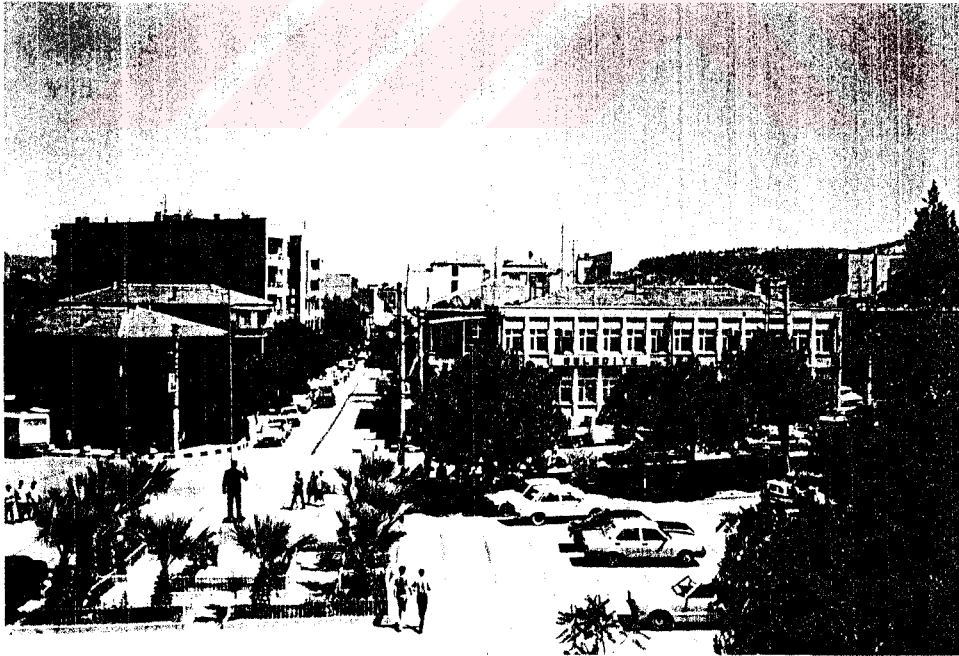

Foto: 16- Soma Belediye binasının bulunduğu, şehrin yoğun olarak kullanılan alanlarından Atatürk meydanı ve Atatürk caddesinden bir görünüş.

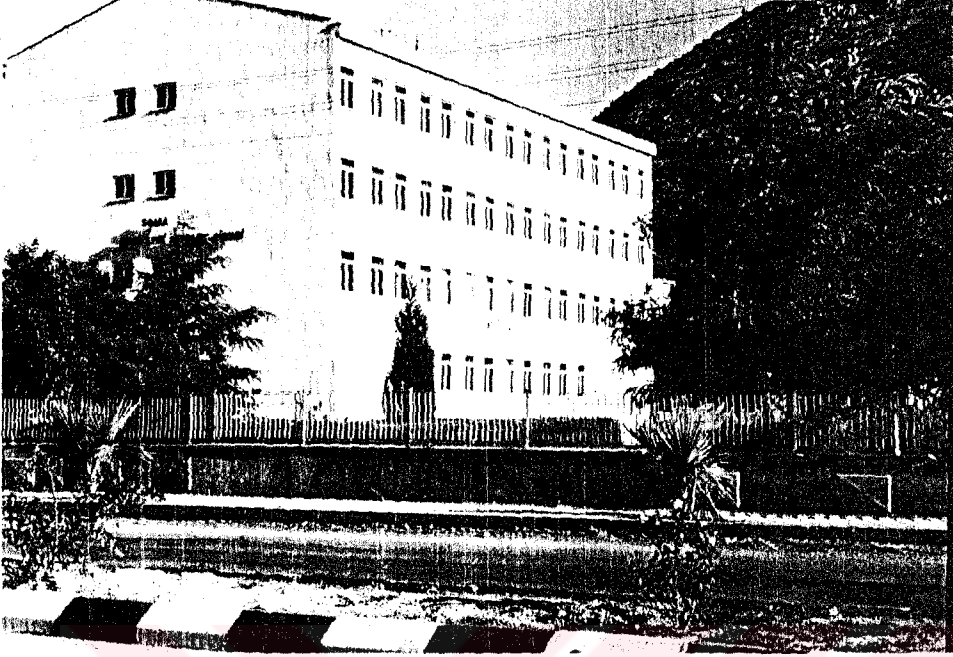

Foto: 17- Soma'da eğitim kuruluşları da yaygındır. Özellikle mesleğe yönelik eğitim-öğretim kurumları dikkati çeker. Bunlardan birisi olan Endüstri Meslek Lisesinden görünüş.

Foto: 18- Soma'da ticaret hayatı oldukça hareketlidir. Resim'de şehrin ticaret merkezi durumunda olan işlek caddelerden biri görülmektedir.

Foto: 19- Transit yol üzerinde bulunması Soma'da ulaşımın kolay yapılmasını sağlamıştır. Soma'da yakın çevreye ve önemli büyük şehirlere her an ulaşım imkanı vardır. Resimde Soma şehrinin otoparkı görülmektedir.

Foto: 20- Soma şehrinin kuzeybatısından bir görünüş.

Foto: 21- Açık işletme usulu ile işletilen kömür ocaklarının dıştan görünümü.

Foto: 22- Soma şehir merkezi çevresine doğru hızla genişleyerek yakındaki yerleşim birimleri ile birleşmiş durumdadır. İşte bunlardan birisi Çinge kasabasıdır.

Foto: 23- Sahada bulunan Sultaniye köyü vadi içinde kurulmuş bir köydür. Tarım arazısının azlığı yüzünden hayvancılık da önemli bir uğraş durumundadır.

Foto: 24- Araştırma alanında genellikle toplu köyler hakim durumdadır. Sahanın kuzeydoğusunda yamaçta kurulmuş bulunan Bozarmut köyü buna güzel bir örnektir.

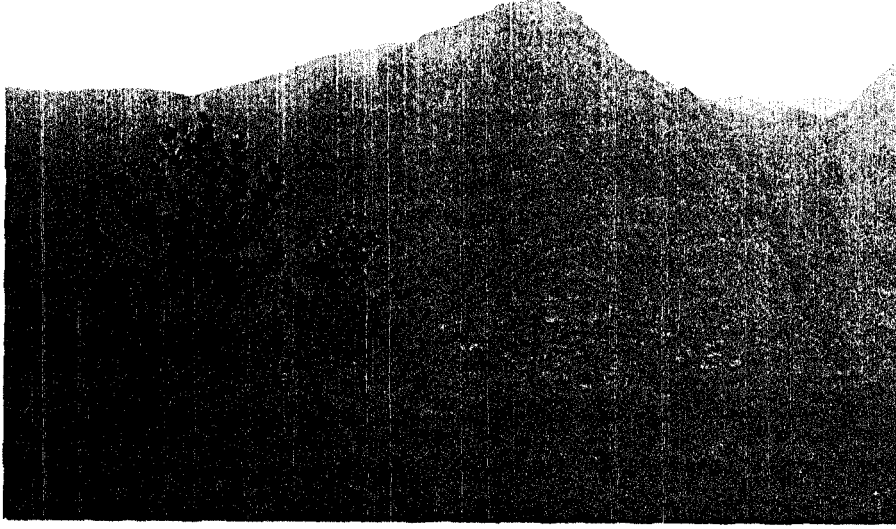

Foto: 25- Sahada bulunan en eski yerleşim birimi olan Darkale (Tarhala) köyünün bir görünüşü. Köy birçok özelliği ile dikkat çekicidir. Ulaşım köye 1 km. kalana kadar arabayla yapılmakta, geri kısım ise yaya gidilmek zorundadır. Sosyal olarak da kapalı bir köydür.

Foto: 26- Sahada platoluk alanlar, tarım toprağı bakımından az ve verimi düşük olan yerlerdir.

Foto: 27- Sahada meskenler genellikle, doğal ortamdan sağlanan malzemelerden yapılmaktadır. Bunlardan taş meskenlere bir örnek.

Foto: 28- Köylerde artık, maddi imkanlara göre, betonarme ve tuğla yapılar yaygınlık kazanmaktadır. Resimde Türkipiyale köyünde yeni tip evlerden birisi görülmektedir.

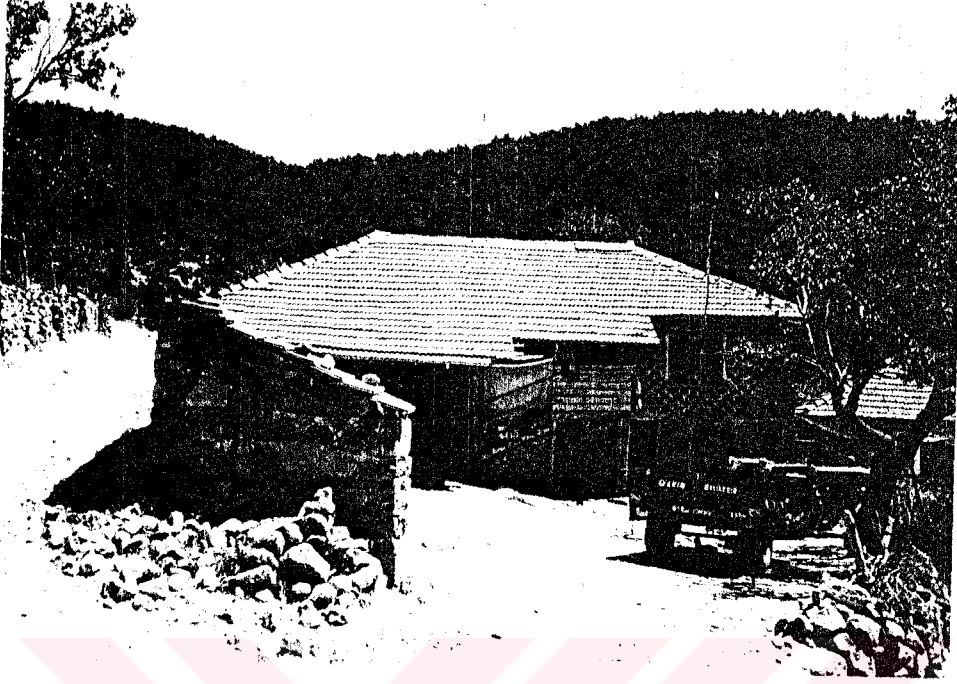

Foto: 29- Kozluören köyünde taş temel üzerine yapılmış bir mesken tipi.

Foto: 30- Ovada bulunan Sevişler köyünde kerpiçten yapılmış bir mesken.

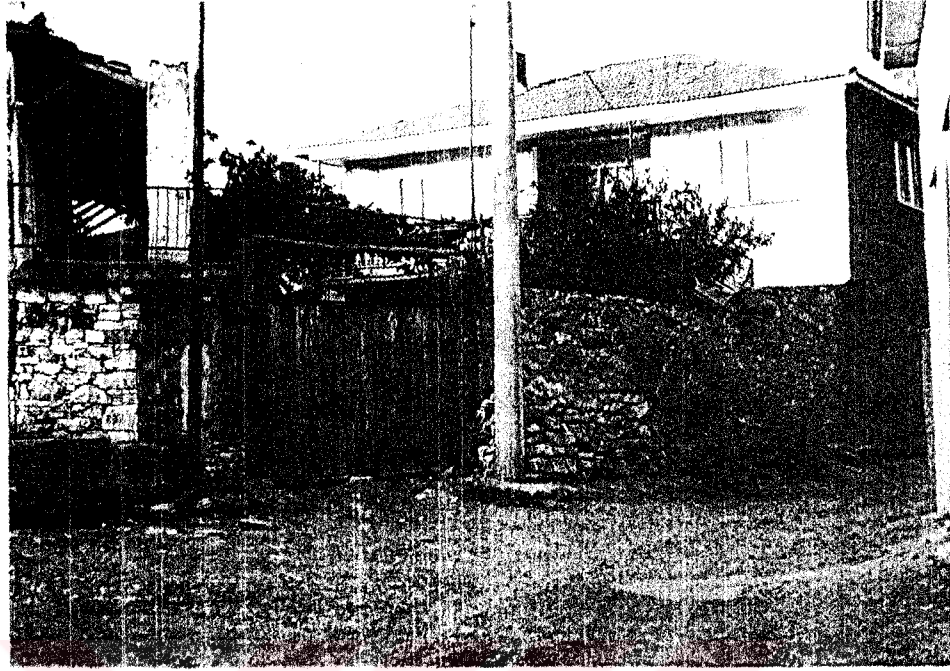

Foto: 31- Sevişler köyünde yeni tip evlerden bir görünüş.

Foto: 32- Bakırçay vadi tabanındaki ovalarda, yukarıdan ağız kısmına doğru tarım ürünlerinde bir çeşitlilik görülür. Soma çevresinde genellikle tütün hakim durumdadır. Bergama'ya doğru ise pamuk hakim duruma geçer.

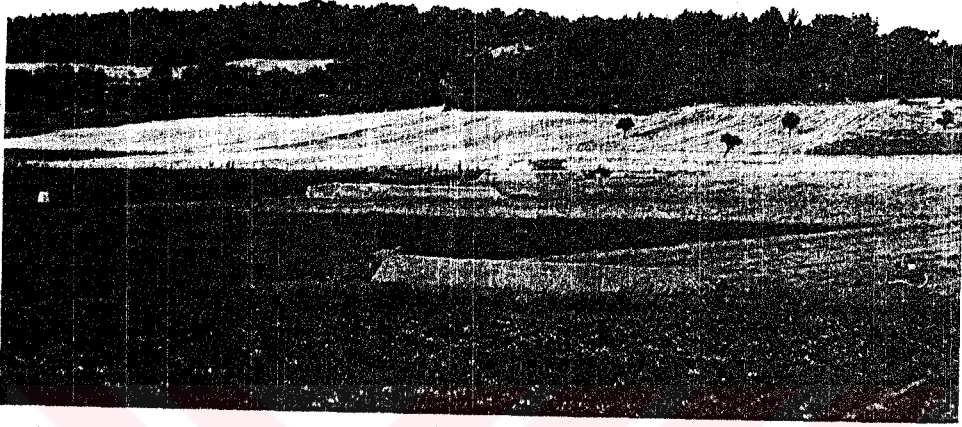

Foto: 33- Sahada çoğunlukla tütün tarımı yapılmaktadır. Resimde tütün kurutma seraları, tütün tarlası ve hasat edilmiş buğday tarlası görülmektedir.

Foto: 34- Soma ve çevresinde, yaz döneminde tarlalarda çalışmak için genç olarak geçici tarzda yapılar yapılarak çalışılmaktadır. Yörede bu tür damlara halk tütün damı demektedir. Tütün damları bazen ağaçlardan, bazen de son derece modern tarzda tuğlalardan yapılmıştır.

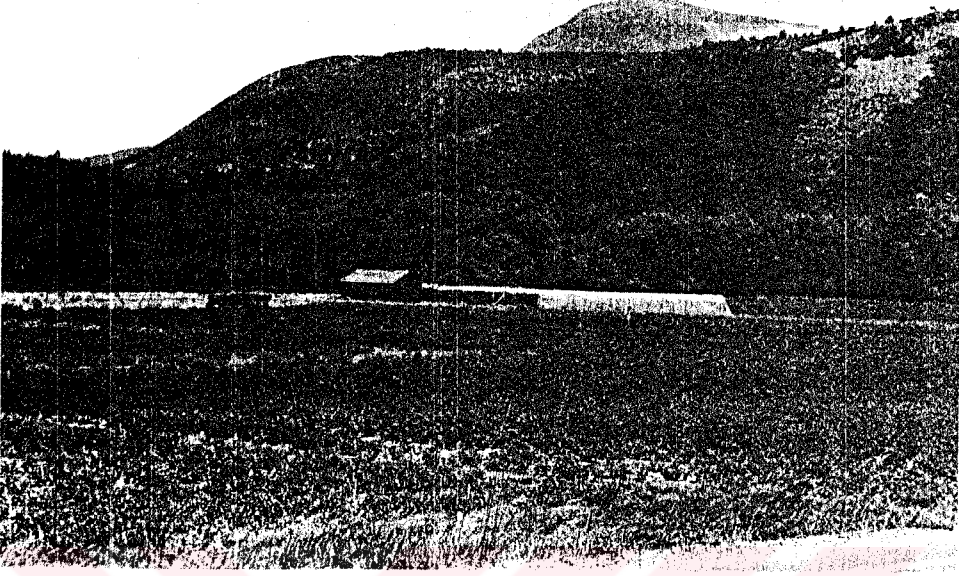
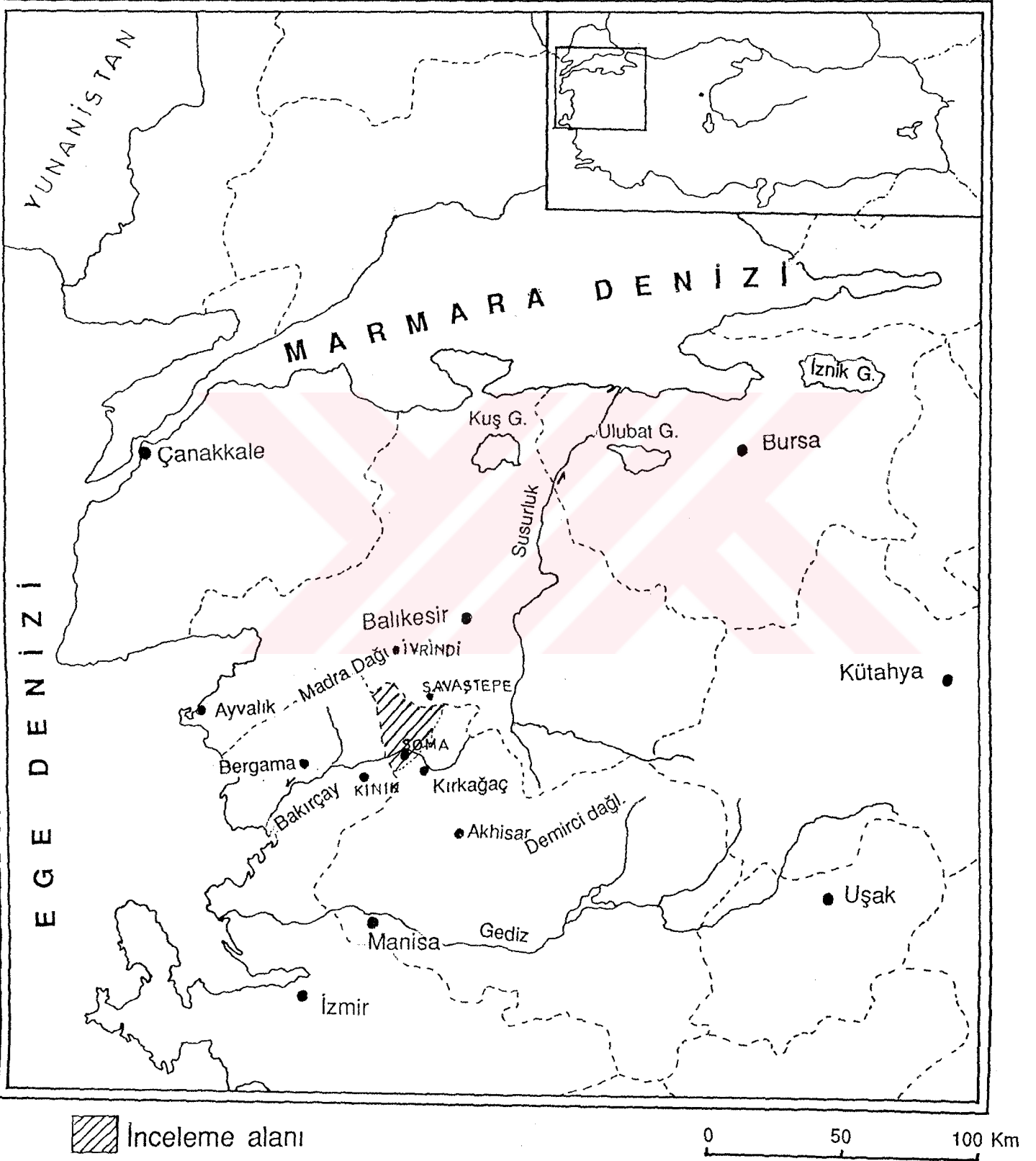

Foto: 35- Resimde tütün damı ve yanında sera şeklinde yapılar, tütün kurutma alanı görülmektedir.

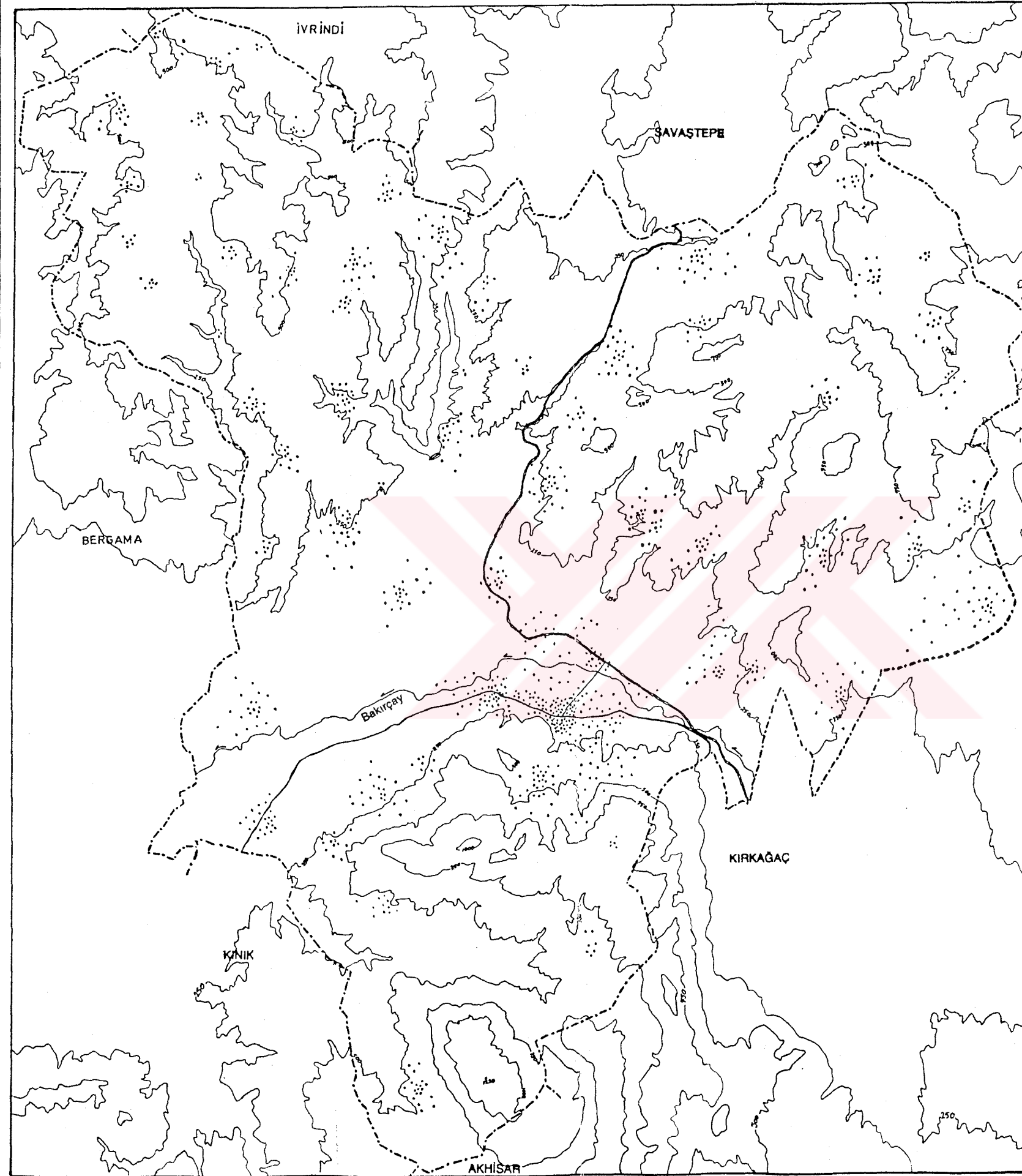

Foto: 36- Tütün, son derece yoğun işçilik gerektiren bir tarım ürünüdür. Sabahları toplanan tütünler akşamlarında çubuklara dizilerek seralarda kurutulurlar.

LOKASYON HARİTASI

SOMA İLÇESİNİN NÜFUS DAĞILIŞ HARİTASI (1935)

ÖZEL İŞARETLER

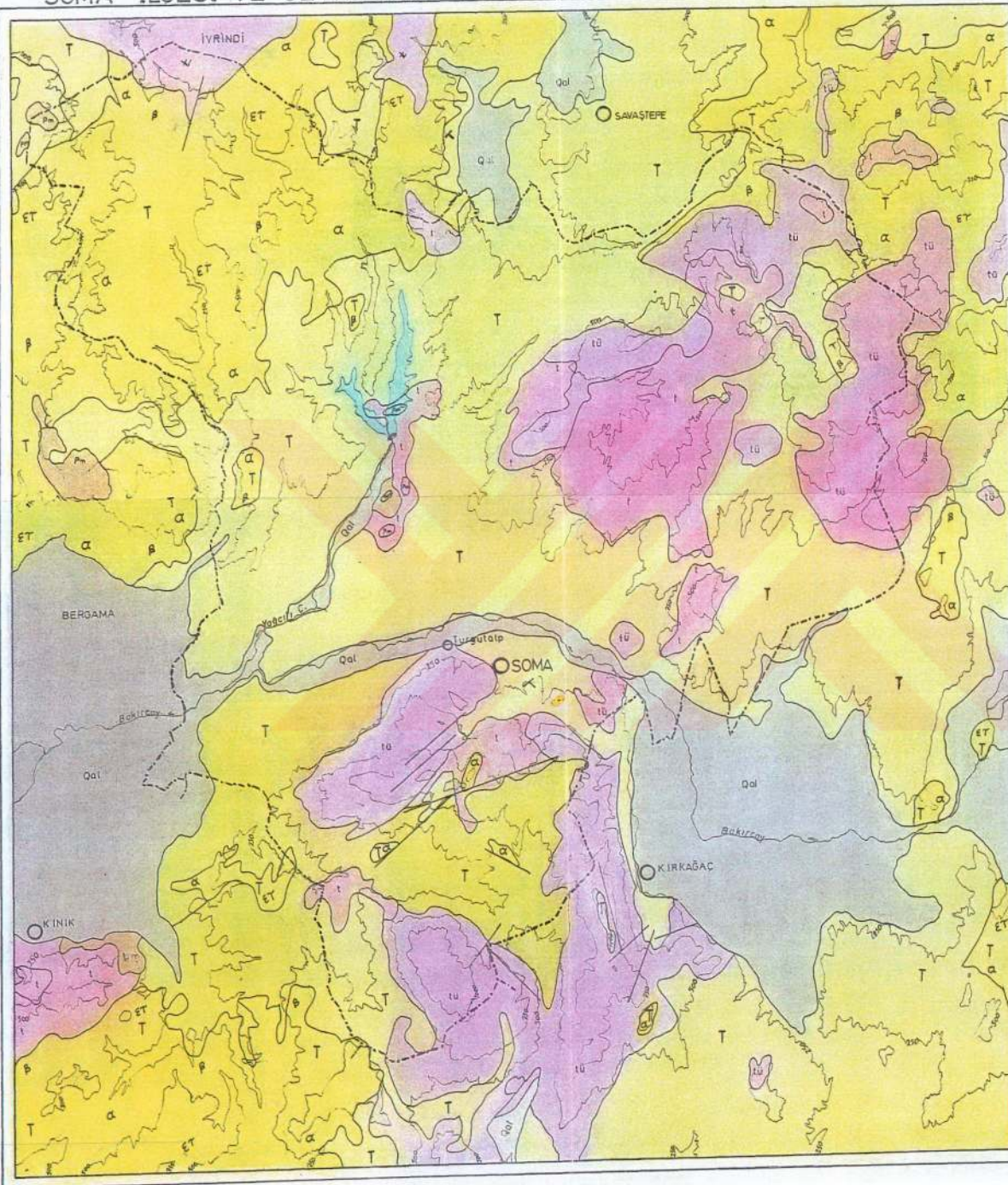
- 20 Kişi
- 20 Kişi
- 20 Kişi
- 20 Kişi
- 20 Kişi
- 20 Kişi

1 0 1 2 3 Km

UFUK KARAKUŞ 1996.

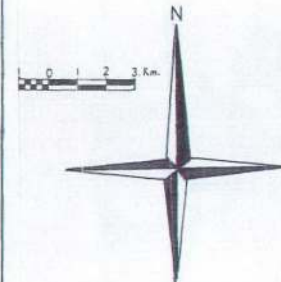
SOMA İLÇESİ VE ÇEVRESİNİN JEOLÖJİ HARİTASI

İSARETLER

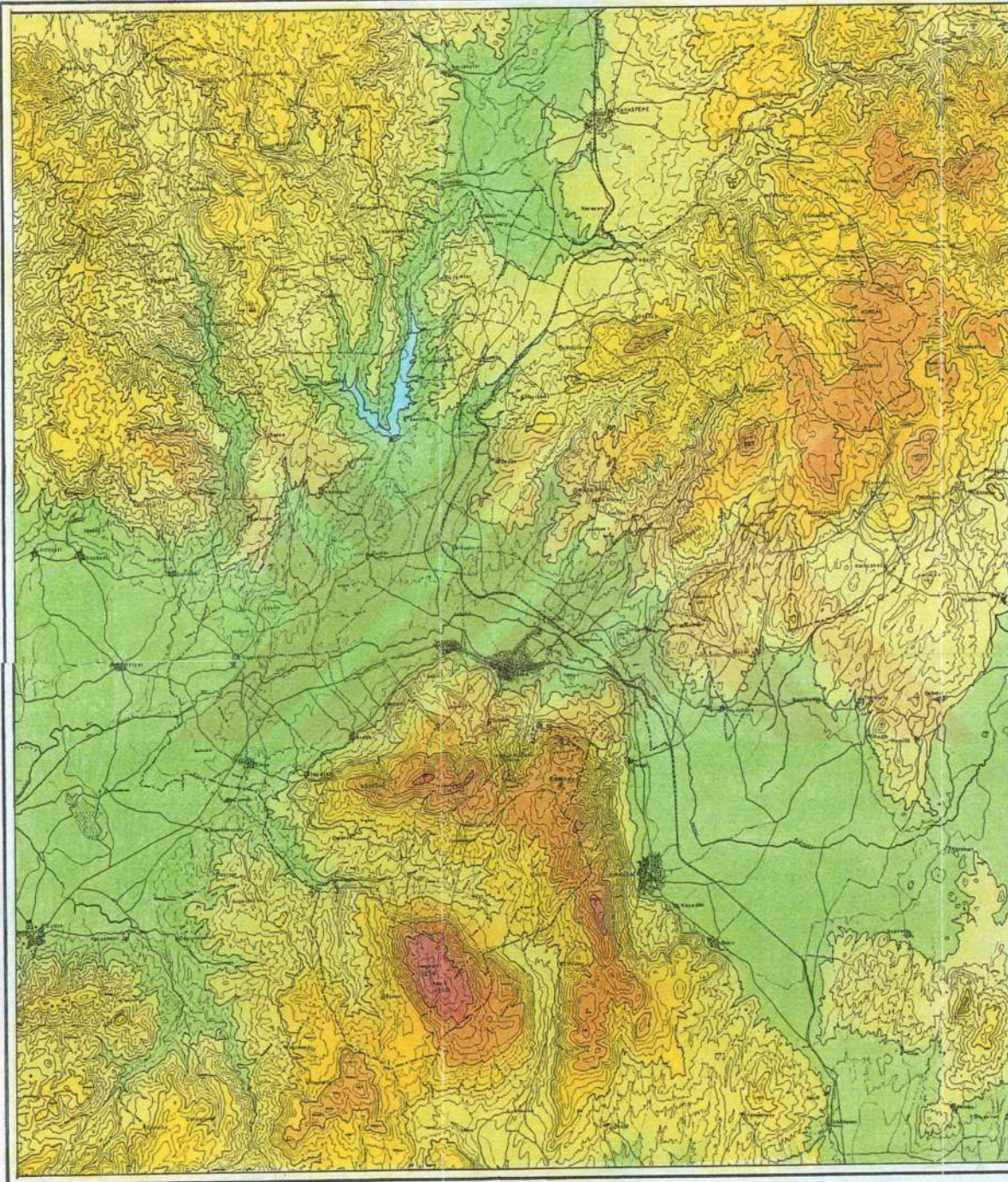
- EŞYÜKSELELİ EĞRİSİ
- AKARSU
- İLÇE SINIRI
- İLÇE MERKEZİ

- Kuaterner, Alüvyon
- Tersiyer, Kireçtaşı, Marn, Kumtaşı
- Tersiyer, Andezit, Bazalt, Tuf, Aglomera
- Üst Triyas. Kristalin ve Diagenetik Kireçtaşı
- Triyas, Kumtaşı, Çamurtaşı, Volkanit
- Perm. Kireçtaşı

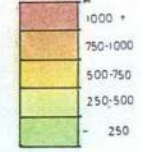
Kaynak M.T.A. GEN.MÜD.

SOMA İLÇESİ VE ÇEVRESİNİN FİZİKİ HARİTASI

ÖZEL İŞARETLER

Yükselti Basamakları

- EŞYÜKSELTİ EĞRİLERİ
- SÜREKLİ AKARSULAR
- GEÇİCİ AKARSULAR
- ŞEHİR MERKEZİ
- İLÇE SINIRI
- EN YÜKSEK NOKTA
- KÖY SINIRI
- DEMİRYOLU
- KÖY MERKEZLERİ
- KARAYOLU

Kısaltmalar

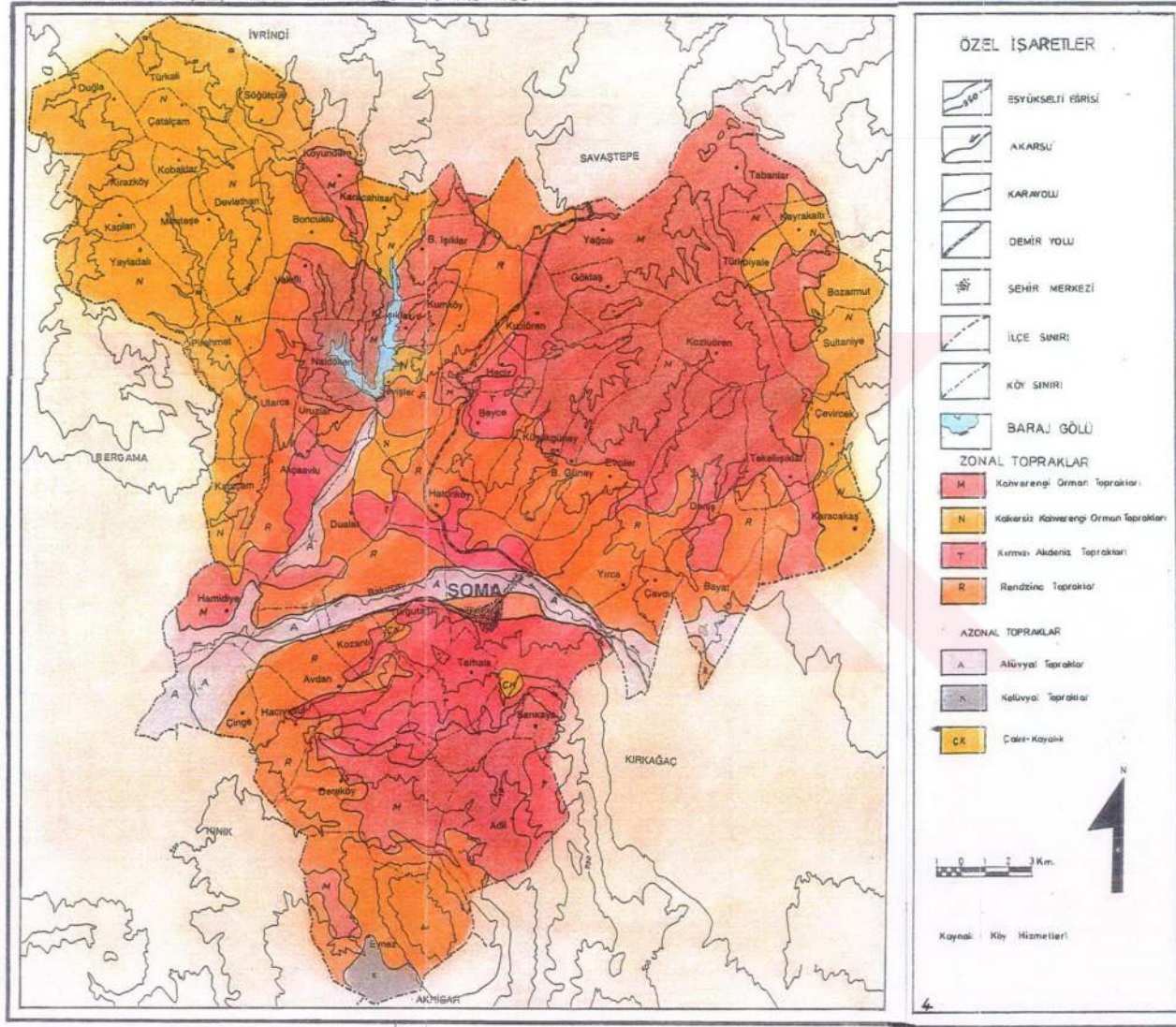
D - Dere
T - Tepe
Ç - Çay

0 1 2 3 Km

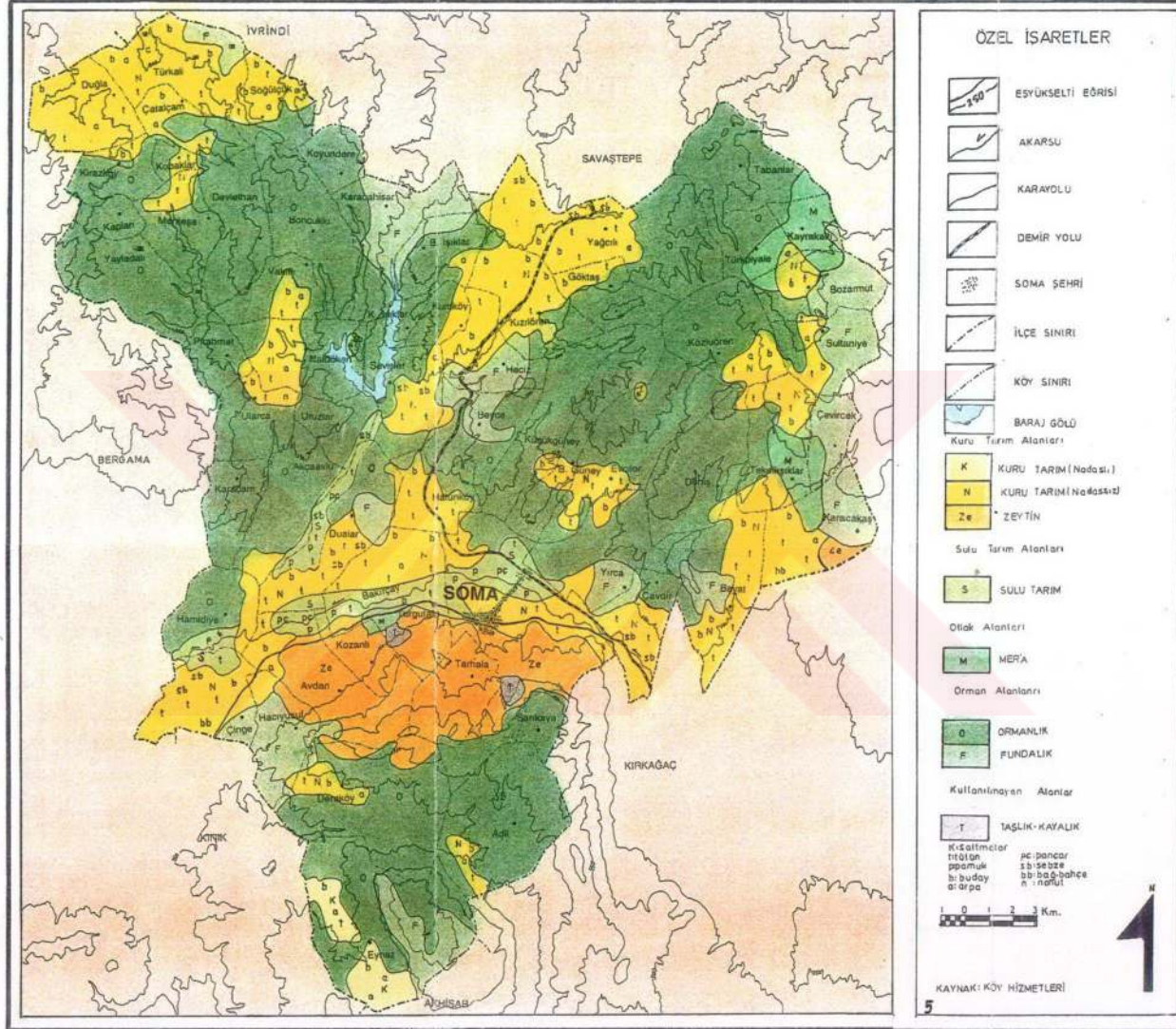
N

KAYNAK
Harita Genel Komutanlığı

SOMA İLÇESİNİN TOPRAK HARİTASI

SOMA İLÇESİNİN ARAZİDEN YARARLANMA HARİTASI

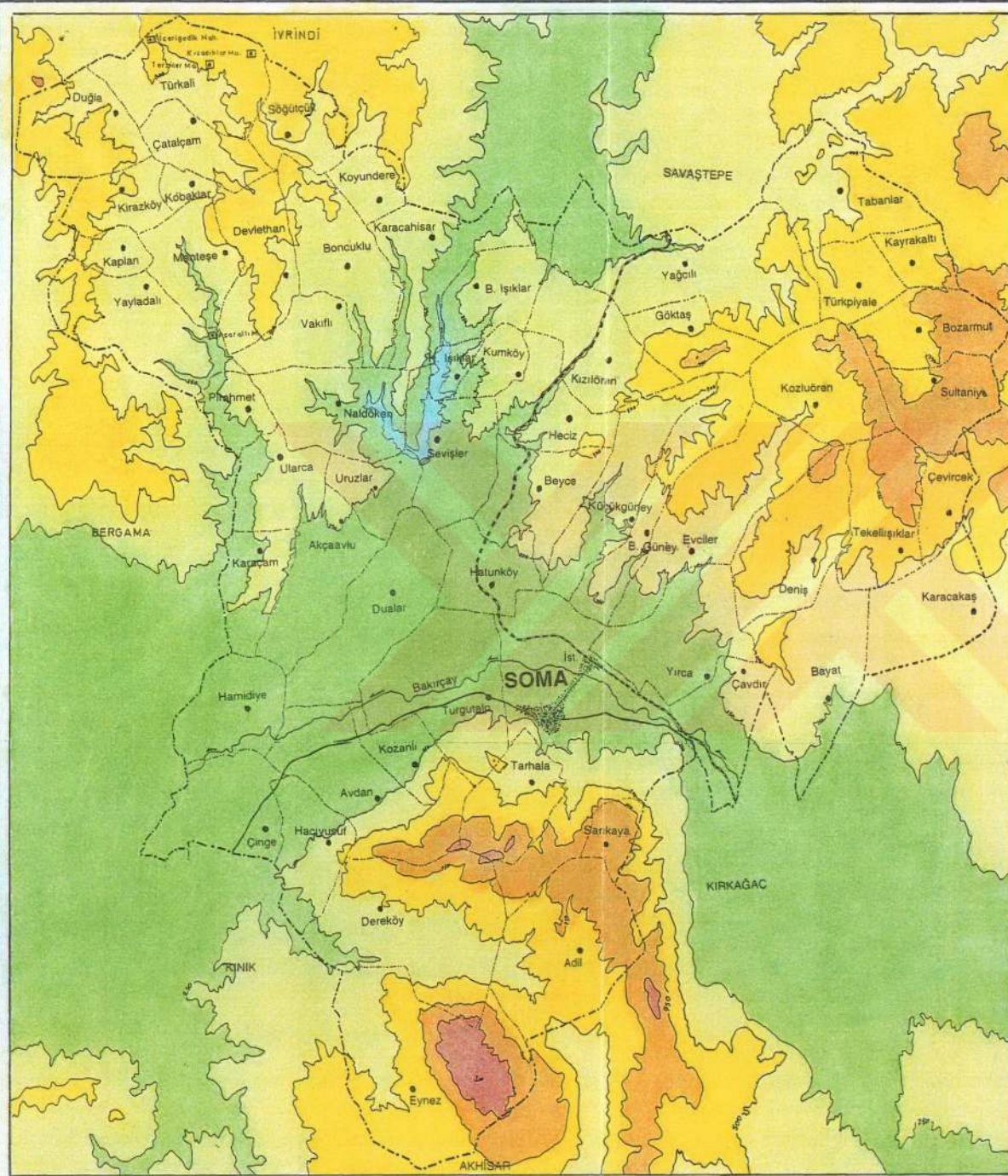
	DAĞLIK ALAN
	TEPELİK ALAN
	PLATOLUK ALAN
	ETEK DÜZLÜĞÜ
	BİRİKİNTİ KONİSİ
	OVALIK ALAN
	KERTİK VADI
	SÜREKLİ AKARSU
	KURU DERE
	İLÇE SINIRI
	YERLEŞİM YERİ

A horizontal number line with five tick marks. Above the tick marks are the numbers 1, 0, 1, 2, and 3 from left to right. The line is drawn with two parallel horizontal lines.

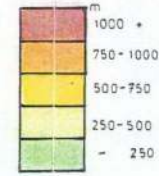
Çizen: UFUK Karakuş 1996

SOMA İLÇESİNİN YÜKSELTİ BASAMAKLARINA GÖRE YERLEŞMELERİN DAĞILIŞI HARİTASI

ÖZEL İŞARETLER

Yükselti Basamakları

EŞYÜKSEKTE EĞRİLERİ

AKARSU

KARAYOLU

İLÇE SINIRI

KÖY SINIRI

DEMİRYOLU

BARAJ GÖLÜ

SÜREKLİ YERLEŞMELER

ŞEHİR

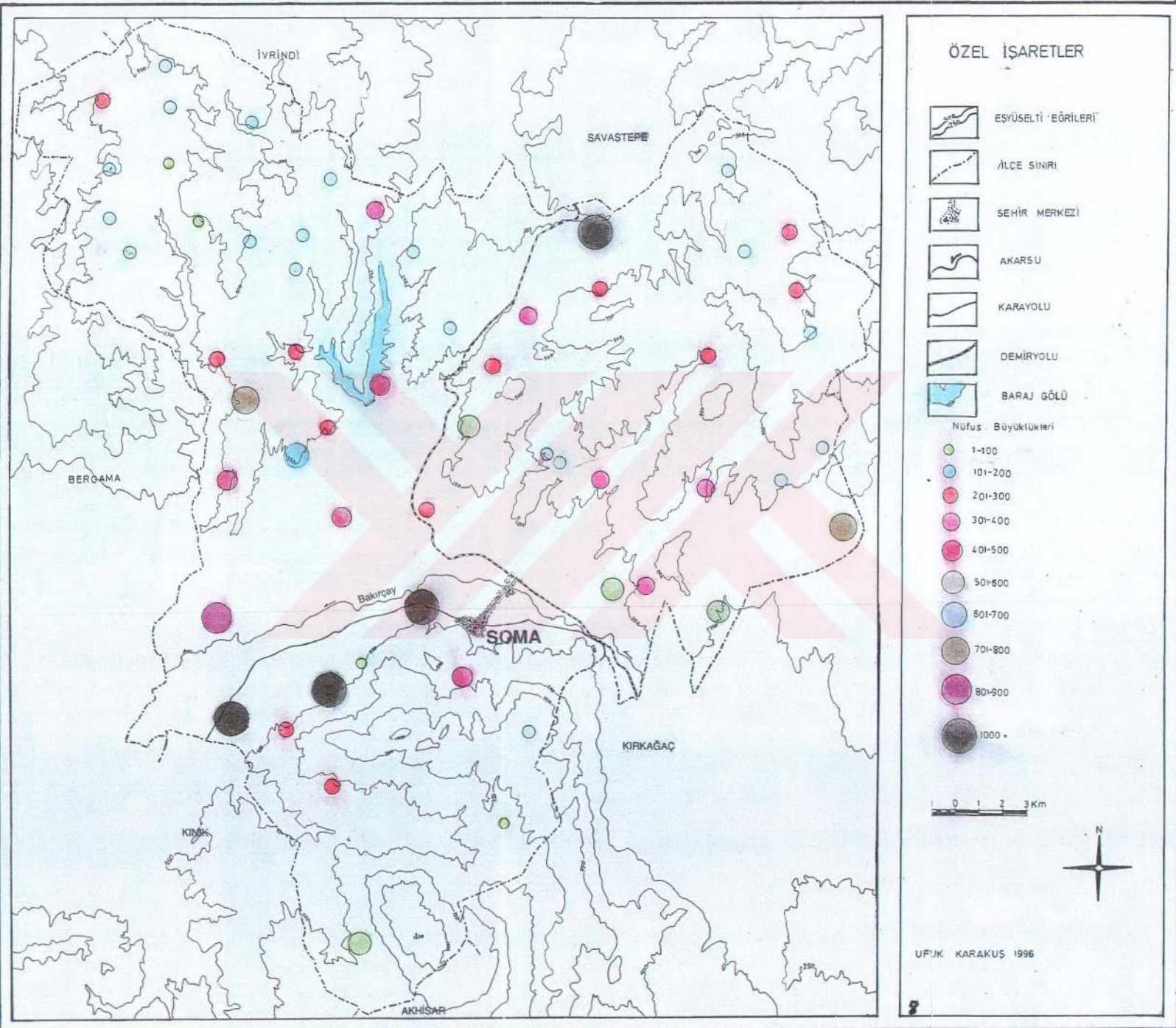
KÖY

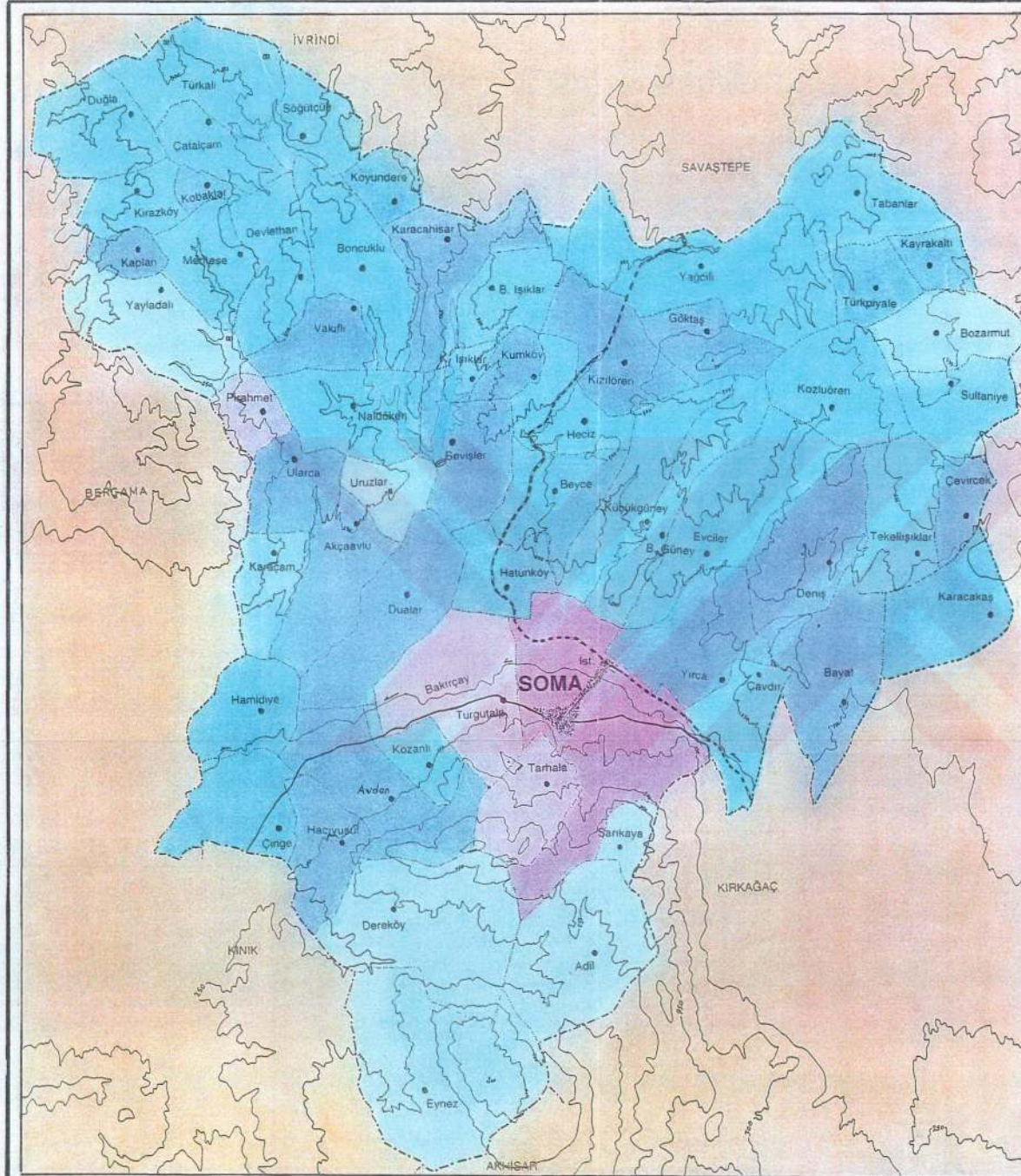

MAHALLE

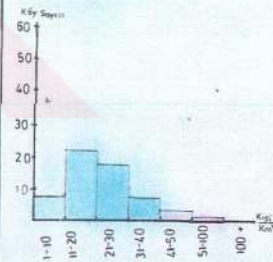
UFUK KARAKUŞ 1996

ÖZEL İŞARETLER

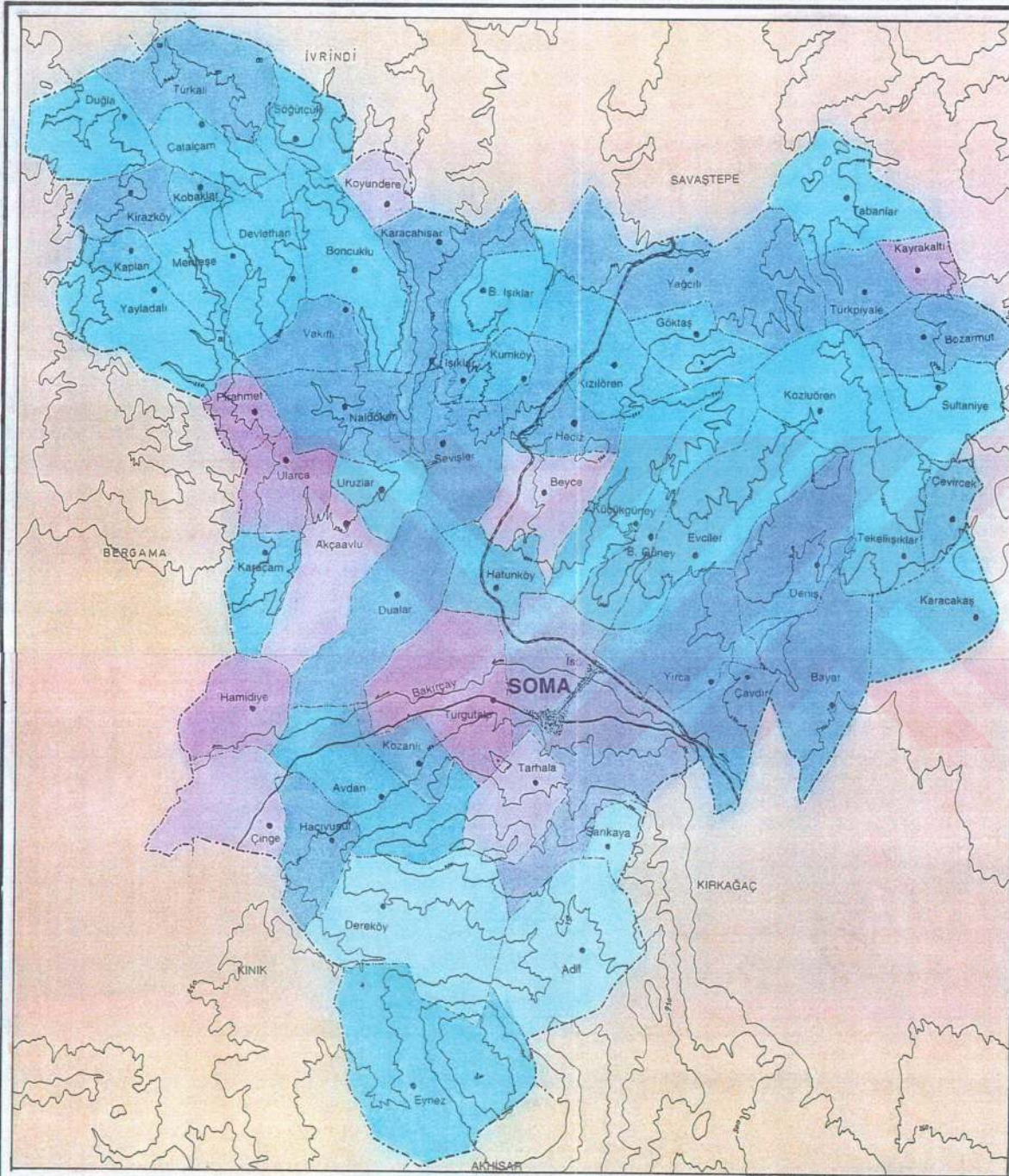
- EYÜKSELTİ EĞRİLERİ
- AKARSU
- ŞEHİR MERKEZİ
- KARAYOLU
- DEMİRYOLU
- İLÇE SINIRI
- KÖY SINIRI
- KÖY MERKEZLERİ
- MAHALLELER
- BARAJ GÖLÜ

0 1 2 3 Km

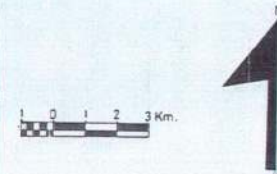
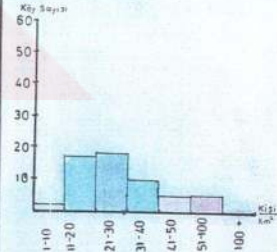
UFUK KARAKUS 1996

SOMA İLÇESİNİN ARİTİMİK NUFUS YOGUNLUĞU HARİTASI (1965)

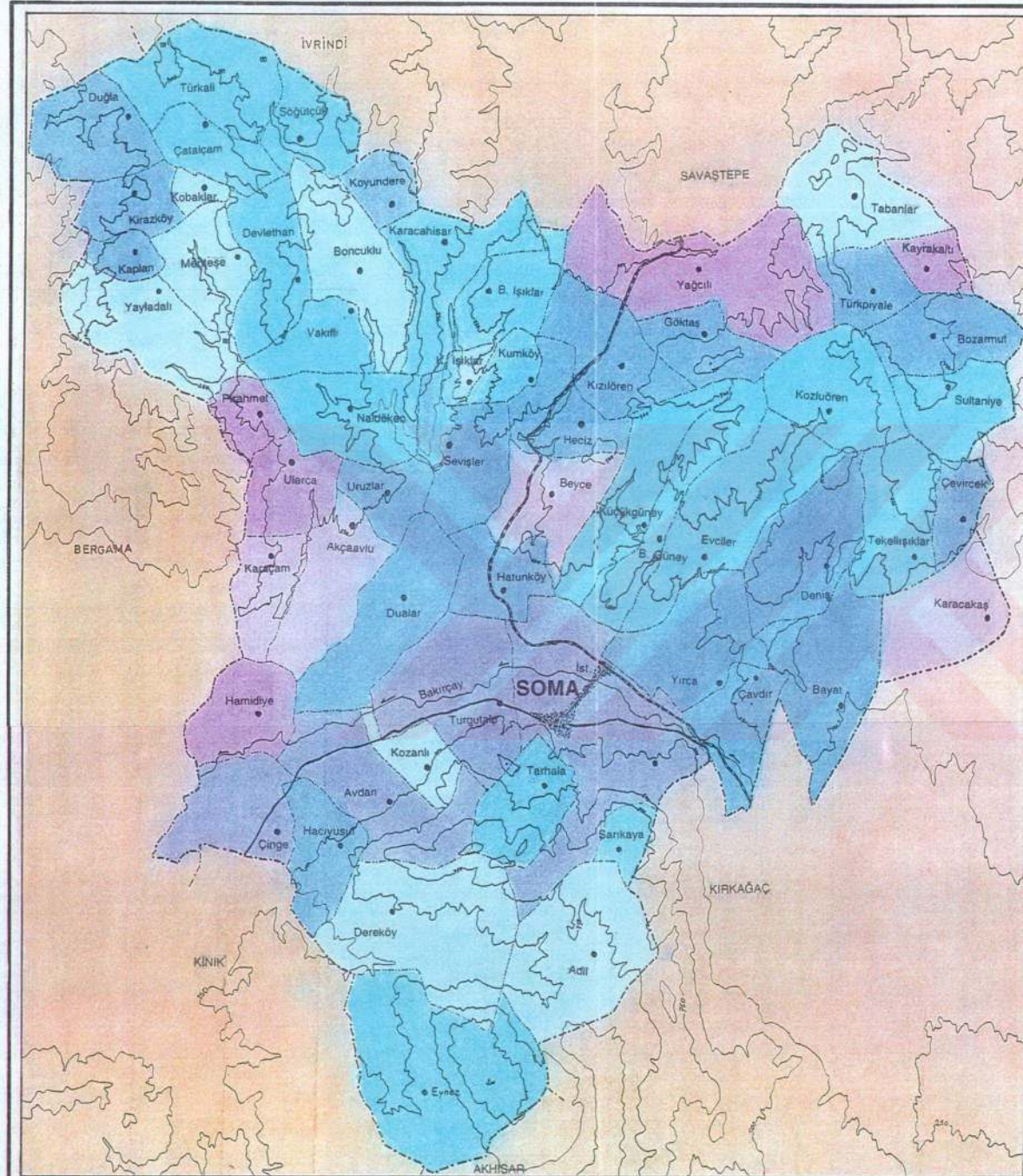
ÖZEL İŞARETLER

- ESİYÜKSELTİ EĞRİLERİ
- AKARSU
- SEHİR MERKEZİ
- KARAYOLU
- DEMİRYOLU
- İLÇE SINIRI
- KÖY SINIRI
- KÖY MERKEZLERİ
- MAHALLELER
- BARAJ GÖLÜ

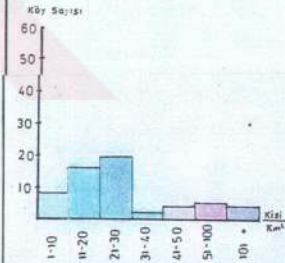
UFUK KARAKUŞ 1996

SOMA İLÇESİNİN ARİTMETİK NÜFUS YOĞUNLUĞU HARİTASI (1990)

ÖZEL İŞARETLER

- EŞYÜKSELTİ EĞRİLERİ
- AKARSU
- ŞEHİR MERKEZİ
- KARAYOLU
- DEMİRYOLU
- İLÇE SINIRI
- KÖY SINIRI
- KÖY MERKEZLERİ
- MAHALLELER
- BARAJ GÖLETİ

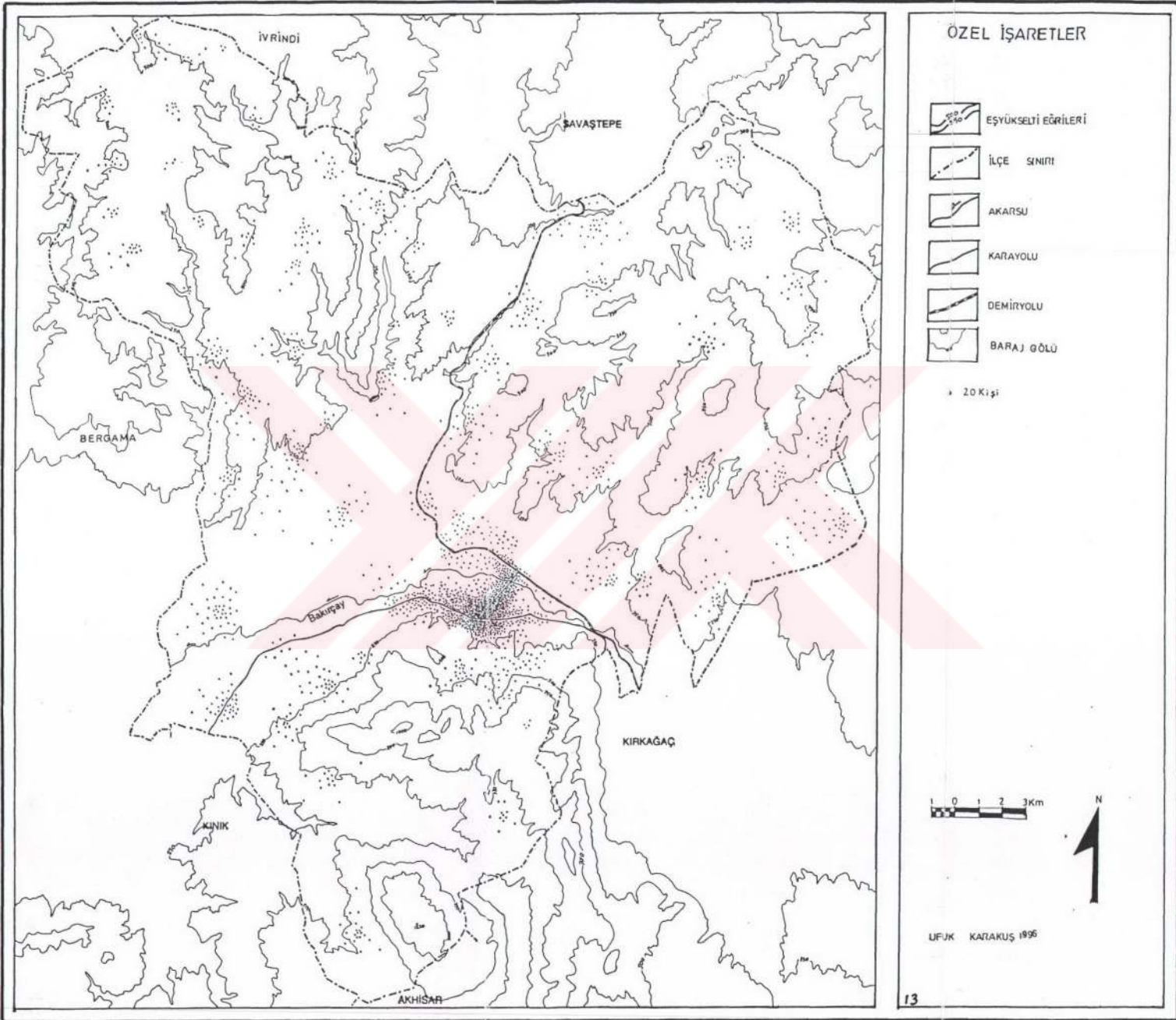

1 0 1 2 3 Km.

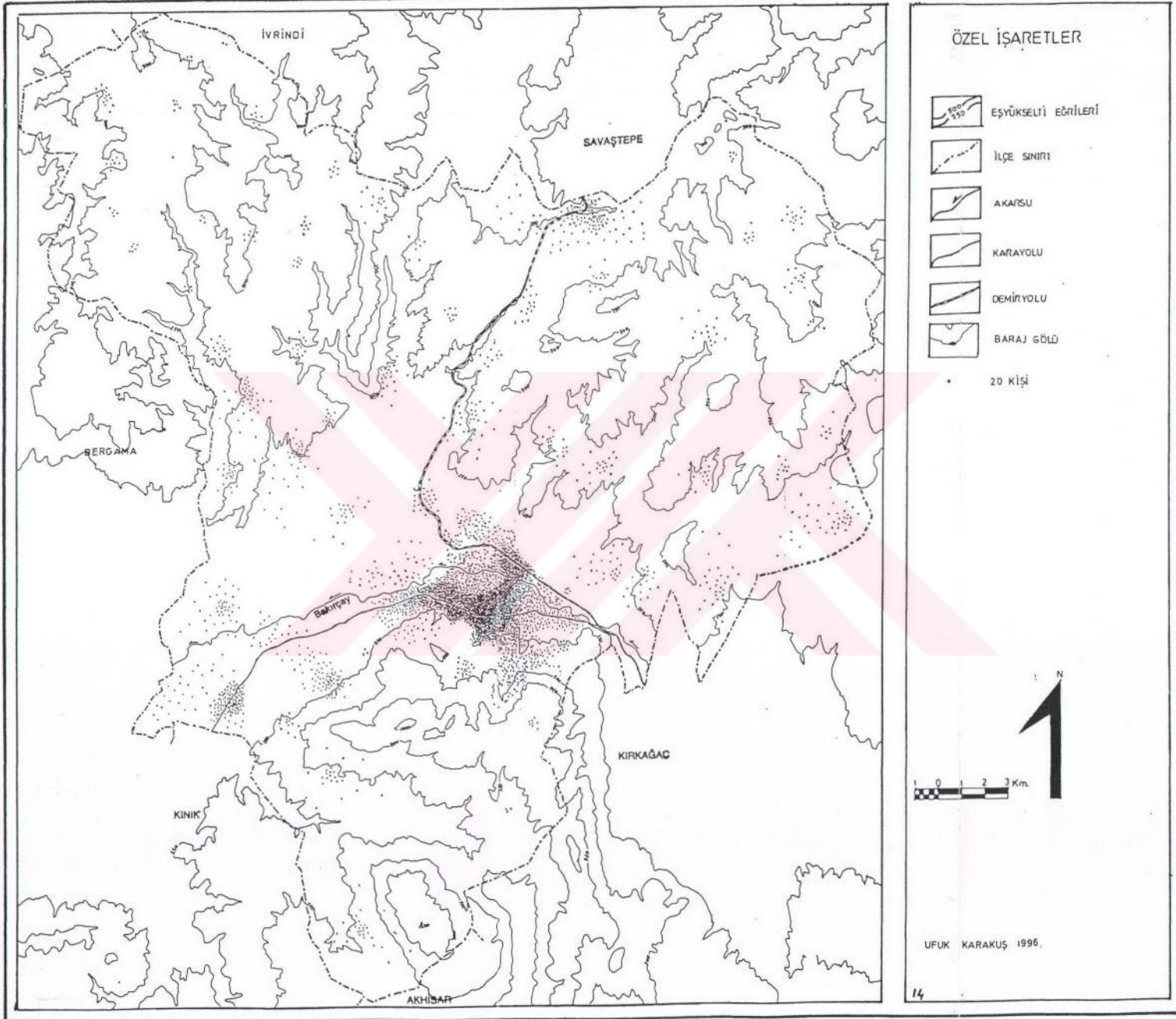

UFUK KARAKUŞ 1996

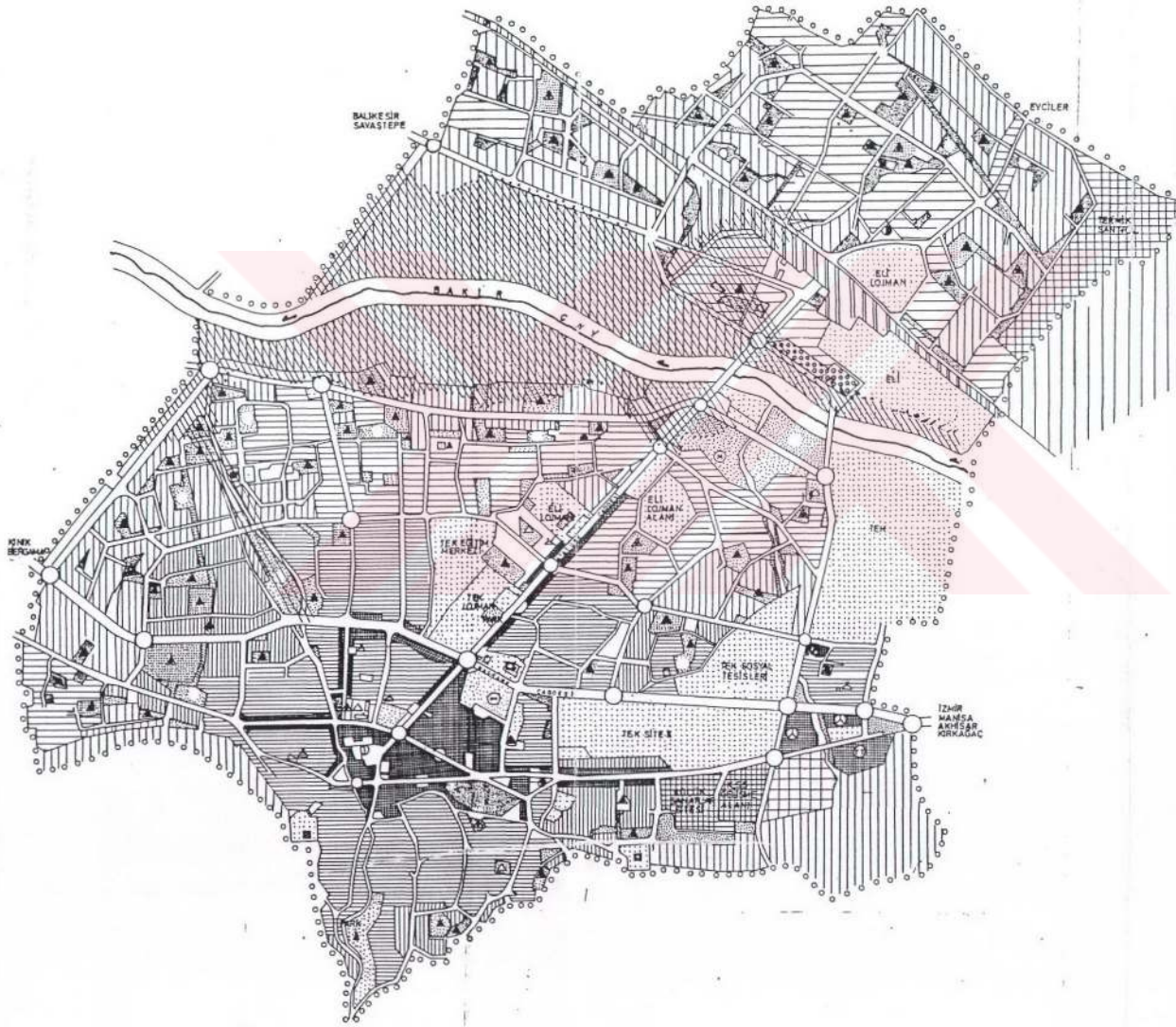
SOMA İLÇESİNİN NÜFUS DAĞILIŞ HARİTASI (1965)

SOMA İLÇESİNİN NÜFUS DAĞILIŞ HARİTASI (1990)

SOMA ŞEHİRİ İMAR PLANI

İŞARETLER

KONUT BÖLGELERİ

MESKUN KONUTLANI

- BRÜT YOĞUNLUK(350 k/ha)
BRÜT YOĞUNLUK(250 k/ha)
BRÜT YOĞUNLUK(150 k/ha)
GELİŞME KONTU ALANI
BRÜT YOĞUNLUK(350 k/ha)
BRÜT YOĞUNLUK(250 k/ha)
BRÜT YOĞUNLUK(150 k/ha)

ÇALIŞMA ALANLARI

	TİCARET ALANLARI
	KÜÇÜK SANATLAR
	SANAYİ
	RESMÎ KURUMLAR
	YÖNETİM TESİSLERİ
<u>EĞİTİM KURUMLARI</u>	
	İLKOKUL
	ORTA DERECELİ OKULLAR
	MESLEK LİSESİ/TEKNİK OKULLAR

SAĞLIK TESİSLERİ

- HASTANE+SAĞLIK OCAĞI

KÜLTÜR TESİSLERİ + DİNİ YAPILAR

- 8 DİNİ YAPILAR

ULAŞIM TESİSLERİ

- **TERMİNAL BENZİN İST.**
YEŞİL ALANLAR
 PARK ÇOCUK BAHÇESİ
 AĞAÇLANDIRILACAK
ALAN.

- PJKNIK ALANI

SINIRLAR

-
 PLAN SINIRI
 DERE VE KANALLAR
 TAŞKIN ALANLARI